Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 3

Nisan 1969 - 250 kuruş

farubi

Hest - Behişt'ten bir av sahnesi (XVI. yüzyıl).
Foto: Tamer Güvenç

Hayat TARİH
MECMUASI

Bu sayıda neler var

Hititler, Sümerler ve Talim - Terbiye 4
Senegal'den Mektup 5
Sultan Cem'in Başına Gelenler 10
Mormonlar 15
İnönü Savaşlarını İsmet Paşa mı Kazanmıştı? 21
XVI. Yüzyılda Osmanlılar'da Cezalar 29
Alphonse Daudet'nin Türkiye'deki Akrabaları 34
Formoza'dan İntıbalar 39
Pertevniyal Lisesi 42
Bizans Çağında Istanbul Limanları 49
Saray Yemekleri 56
Seylan 60
Yakın Tarihimizde Gençlik Hareketleri 67
Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Türk Kadın Birliği 75
Korsan Kruvazörler: 3 — Scharnhorst 78
Tarihe Akan Bir Ay 83
Rus Gizli Servisinin Oyunları 84
Resimlerle Eski Türkiye 89
Kitaplar Arasında 93
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Nisan 1969 Yıl: 5 Cilt: 1
Sayı: 3 Sıra: 51

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 61 10

Hititler, Sümerler ve Talim-Terbiye Dairesi

TARİH POSTASI sütunu için bir okuyucu mektubu almıştık. Hatay'ın Kırıkhan kazasından Turgay Coşkun adındaki okuyucumuz, şu suali soruyordu: «Etiler ve Sümerler'in Türk olmadığını **Tarih Postası** sütunlarında yazdınız. Halbuki ilk ve orta öğretim tarih kitaplarında bu kavimler Türk olarak tanıtılıyor». Biz de, bu kavimlerin milliyeti hakkında ilmin fikrini bildirdiğimizi, okul kitaplarından bizim değil, Millî Eğitim Bakanlığı'nın Talim ve Terbiye Dairesi'nin sorumlu olduğunu, oraya sorulmasını yazdık. Gayretli okuyucumuz, ilgili makama mektup yazıyor ve hayrete şayandır, tez zamanda cevap da alıyor. Turgay Coşkun'un Kırıkhan'dan gönderdiği 9 şubat 1969 tarihli mektubuna göre, Talim ve Terbiye Dairesi'nin cevabı şöyle imiş:

«Hititler'in ve Sümerler'in Türk oldukları ve Doğu'dan geldikleri Birinci Türk Tarih Kongresi'nce kabul edilmiş ve Türk Tarih Kurumu'na mensup ilim adamları ve tarihçiler tarafından hazırlanan eserlerde bu husus belirtilmiştir. Ayrıca, bir kısım yabancı ilim adamlarının, arkeolog, filolog ve türkologların yazdıkları eserlerde de yukarıdaki görüşe yer verilmektedir. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalarda Hititler hakkında yeni tezler ortaya atılmıştır. Bunlar henüz kesin olmayıp daha başka araştırmaları beklemek lâzımdır. Bilgi edinilmesini rica ederim.»

Ama okuyucumuz, Türk milletinin bâriz vasfı olan sağduyuya sahip. Kolayca kanmıyor. Bize hitaben diyor ki: «Şimdi ben de şaşırıp kaldım. Beni bu konuda aydınlatır mısınız?»

Türkiye'de meseleler, müsbet ilme oturmamıştır. Dünyaca kabul edilen müteârifeler karşısında, bazı insanlarımız, direnmeyi bir mârifet sanmaktadırlar. Talim ve Terbiye Dairesi'ne düşen, tarih kitaplarını düzeltmek, yeniden yazdırtmakken, Türk çocuğuna yanlış bilgi verildiğini itirafa cesaret edemiyor ve hatada ısrar ediyor. Birinci Tarih Kongresi devrinde Türkiye'de tarih ilmi, romantik devresindeydi. O sıralarda yazılan yazılar, Türk tarihi ve dili üzerindeki iddialar, bugün sadece eski bir hâtıradan ibarettir. Hiç bir ilmî değerleri kalmamıştır ve o zaman da bir değerleri yoktu. O yıllarda bir tek sümerolog ve hititologumuz yetişmemişti. Türk milletine yüksek duygular aşılamak gibi soylu bir maksatla, fakat yazık ki, ilmî bir temele dayanmaksızın, bir takım iddialar ortaya atılıyordu. Bu iddialara bir, iki Batılı'nın katılması, fantezi sınırlarını aşamamış ve tasvib görmemiştir.

Bugün Hititler'in ve Sümerler'in «Türk» olduğunu söyliyebilecek ne Türk Tarih Kurumu, ne bir üniversitemiz, ne bir tarih ve arkeoloji yahut filoloji profesörümüz vardır. Bir ilim adamı, maskara olmayı göze alamadan, böyle bir iddiada bulunamaz. Milletlerarası hititoloji ve sümeroloji âlemi, böyle bir Türklük iddiasına sadece gülüp geçer.

Eski Türk tarihi tetkiklerinin son durumu, Türkler'in Hitit ve Sümerler devrinde, yani bundan 6.000 ilâ 4.000 yıl önce henüz teşekkül etmemiş bir kavim olduğu neticesinde düğümlenmiştir. «Doğu'dan geldiği için» bir kavmi Türk asıllı saymak, hiç bir şekilde mümkün değildir.

Talim ve Terbiye Dairesi, Türkiye'nin millî eğitim çıkmazından birinci derecede mes'ul bir müessesedir. Burada hiç bir şahsı itham etmek niyetinde değiliz. Bu heyete bazan çok büyük değerlerin de tesadüfen girdiklerini, fakat hiç bir müsbet iş göremediklerini biliyoruz. Mektep kitaplarımız hatalarla doludur. Talim ve Terbiye, Sümer ve Hititler'in «Türk» olduğu iddiasını bir daha tekrarlarsa, mekteplerde okutulan tarih kitaplarını ele alıp teker teker ihtivâ ettikleri fâhiş hataları göstermiye mecbur olacağım. Bu kitaplar aynı zamanda tamamen yanlış bir programa göre kaleme alınmışlardır.

Bugün Millî Eğitim Bakanlığı'nda 6 ihtisas komisyonu teşekkül etmiştir. Bunlardan birinde ben de üyeyim. Talim ve Terbiye Dairesi, bu komisyonlarla çekişmekten, müsbet bir iş yapamamakta ve Türk eğitiminin kanayan bir yarası olan mektep kitaplarına el atamamaktadır. Müesseseler, yaptıkları işlerle şeref ve salâhiyet kazanırlar. Gerçi Talim ve Terbiye artık Hititler'e «Eti» demekten vazgeçmiştir, ama gerçek ilmin bulunduğu noktaya gelmekten sanıyorum ki henüz pek uzaklardadır. Hitit ve Sümerler'in Türk olmadıkları ve bu hususun, diğer yanlışlarla beraber resmî tarih kitaplarından ayıklanacağını vâdeden bir Talim ve Terbiye Dairesi bekliyoruz. Bu tutum içindeki bir müessese, millî eğitim siyasetimiz için ciddî ümitler verecektir. Yoksa hatada direnen bir müessesenin sonu gelmez.

Yılmaz Oztuna

Senegal'den Mektup

Yazan: Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan

SENEGAL Cumhuriyeti'nin Paris'teki büyükelçisi, memleketinin başkentinde yapılacak olan «tıp günleri» için çok duygulu idi: Afrika'ya geçmek üzere Fransız başkentinde toplanan hekimlere verdiği ziyafetle yetinmedi: Yüz elli doktorla dolan dev uçağın «Orly» den hareketinden önce, hava alanının şeref salonunda bir daha ikram etti, uğurladı.

On bin metre yüksekliğinde, benzerine az rastlanır bir konfor içinde beş buçuk saatlik bir uçuşla Fransa'yı, İspanya'yı, Cebelittarık'ı ve Sahra'yı geçerek Dakar'a indik.

Ocak ayının on ikisinde birden yirmi derece ısınınca yüzlerimiz güldü. Bu arada daha çok «tam tam» oyunlarıyle bizi karşılayan yerliler gülüyorlardı: Bu sıcakta kalın elbiselerimizi otellere kadar güçlükle taşıdık.

■

Afrika'da XIX. yüzyıldan beri ayrı bir kavim halinde yaşayan Senegalliler «Rufisque» adında son derece ilkel bir kasabayı başkent yapmışlar. Önce Holandalılar tarafından sömürülen bu Afrika parçasında İngilizler onları ve bir tecrübe yapıp tutunamıyan Portekizliler'i, sonra Fransızlar da İngilizler'i kovmuş ve yerleşmişler, Atlantik kıyısındaki (Dakar) kasabası Senegal'in merkezi olmuş (1860).

«Faidherbe», «Pally», «Ponty» gibi Fransız valileri Afrika sömürgeciliğinde memleketleri hesabına hakkıyle ün almışlardır. Fransa'nın buraya çok para döktüğüne hiç şüphe yoktur, çok faydalandığı da o kadar gerçek!. «Denizötesi Fransa» dedikleri büyük emel içinde Senegal'in elbette büyük hissesi vardır. Fransız valileri — ki sonuncusu «Sarraut» dur — burada sömürgeciliği İngiltere'den sonra ikinci derecede iyi berecen memleketin temsilcisi olmuşlar; elektrik, su, okul, üniversite, banka, liman gibi tesislerle Dakar'ı şehir denebilecek hale getirmişlerdir. Şehrin suyu bir gölden ve devamlı açılan kuyulardan sağlanmaktadır. Yalnız AİD teşkilâtı bir yıl içinde 40 kuyu açmıştır. Dakar, 210.000 km.²'lik Senegal'in 4.000.000 nüfusunun yarım milyonunu barındıran hemen de tek şehir! Dakar'daki halkın 40 - 50 bini de Avrupalı olmak üzere...

Şehir, Afrika'nın Amerika'ya bakan en sivri ucunda «Yeşil burun» denen parçanın içinde saklı bir liman. Uç ve orta parçası tamamen yeni binalarla, güzel ve modern caddelerle süslenmiş, Avrupa şehri.. Bu kısımda millet meclisi, cumhurreisi sarayı, bankalar, büyük ve modern apartmanlar insanı şaşırtacak kadar mükemmel. Bunlar yer yer rastlanan son derece ilkel mahallelerle müthiş bir tezad yapıyorsa da izlenen bir programla bunlar da yavaş yavaş azalmakta ve Dakar bütünü ile modern bir şehir olmanın yolunu tutmuş bulunmaktadır.

Üniversitenin yapıldığı alan ile, yanıba-

şındaki öğrenci sitesi, araştırma enstitüsü, spor alanlarını kıskanmadım diyemem. Böylesine bir toplanmaya dünyada az rastlanır.

Şehrin batı kıyısını kıvrılarak çeviren korniş, sizi üniversiteye götürürken, sağınızdaki binaları doya doya seyrediyorsunuz. Biraz ileride bölgenin en yüksek yeri olan 90 metrede fener yerleşmiş, buradaki yan yana iki tepeden dolayı «Meme feneri» adını almıştır.

■

Simsiyah derisi ve büyük bir kısmının derin yokluğu ile bu diyarda barınan insanların içinde hiç şüphesiz sempatik, hattâ güzel mahluklar olan Senegalliler, Dakar'da olduğu gibi, onun dışında da pek az ve her bakımdan yetersiz bir gıda ile besleniyor... Hele kasabadan çıkarak içeri, aşağı, yukarı gitmek isterseniz, gittikçe artan kapkara bir sefaletin kucağına düşersiniz. Aslında aynı derecede mahrum yaşayan insanlara Dakar'ın içinde de şurada, burada rastlarsınız. Toplum hayatında bu kadar farklı hayat seviyesini otuz yıl önce Mısır'da görmüştüm, bir de burada görüyorum. Şehrin içinde adım başında — gûya satıcı — fıkara ve dilencinin türlüsü karşınıza çıkıyor! İnsan hayatının böylesine düşük bir seviyede barınabileceği kimin aklına sığar?

Sokakta Batılı kıyafetle görünen; seyyahlar, ekseriya memur, tüccar, bir de mektep çocuklarıdır. Bu çocukların içinde yunsa, yıkansa güzellikleri meydana çıkacak niceleri var!

Yerli, entariden şalvara, kefiyeye, sarığa, fese kadar türlü elbise ve başlığı giyiyor, hattâ kıvırcık saçları ve çıplak ayaklarıyle rahatca sokakta dolaşıyorlar bile. Kadınlar kumaşlara sarılmış, servet derecesi kumaşın cins ve miktarından belli oluyor. Müslüman kadınların bir kısmı baş örtüsüne benzer bir kumaşı başlarına, birkaç defa sararak özel bir şekil alıyorlar. Kendi saçı kıvırcık olduğu halde takma bir kısım saç ile de güzel şekiller meydana getirenler var.

Dakar'ın dışına çıkarak bu diyarın hakikî çehresiyle âşina olmak isteyenler, bol bol baobab ağacı ile, yabanî otlardan, fıstık ve Hindistan cevizinden başka bir şey göremezler. Civara uzanınca volkanik bir düzlük üzerinde bulunduğunuzu; kırmızı - siyah kül yığınlarının, Atlantik'in getirdikleriyle karışmasından olma verimsiz bir arazide yerleşildiğini daha iyi anlıyorsunuz. Fransa'nın getirip işlettiği sanayiin dışında, Senegal'in büyük varlığı,

Başkent Dakar'da Millet Meclisi binası.

Dakar'ın önemli mimarlık eserlerinden: Büyük Camİ.

etrafını çeviren deniz. Başlıca yiyecek; denizden çıkanlarla, biraz içerden gelen acayip bir, iki sebze, kavun gibi bir şey... Ticaret maddesi ise Araşit, biraz da fosfor! Dakar'ın dışındaki Gor adası, Cayar, Casamance, Joal; Allah vergisi Araşit, gayret mahsulü balıkla geçinmektedirler. Bu toprak fıkaralığına rağmen, şehir içinde sayısı on beşi bulan büyük lokantalarda, bir o kadar da otellerde, Paris'in emsalsiz ekmeğini, Fransa'nın sayılamıyacak kadar çeşitli peynirini, dünyanın türlü muzunu buluyorsanız, taptaze haliyle elinize aldığınız muzdan, kokusu üstünde narenciye, elma ve armuda kadar her şeyin dışardan geldiğine inanmışsınız demektir.

Sokak isimleri, birkaç maruf politika adamından sonra, birkaç da ilim adamına ayrılmıştır. «Pasteur», «Claude Bernard», XIX. yüzyıl Fransası'nın damgasını buraya da hakkıyle vurmuşlardır. Görebildiğim iki hastanede buraya göre elbette bir seviye var. Dünya ölçüsünden henüz uzaktadırlar...

Burada, bugünkü ilmin gerçek öncülüğünü yapabilecek başlıca kuruluş «Siyah Afrika Araştırma Enstitüsü» olabilir. Bölgenin özelliklerini, bulaşıcı ve yaygın hastalıklarını, tropikal hastalıkları; Afrika'dan kopmuş iki parça halinde yılanlarla dolu adalardaki yılan cinsleri ve zehirlerini, yerlinin beslenme problemlerini, verem, frengi ve kanser gibi belli başlı problemlerin siyah ırktaki özelliklerini, üniversite ile iş birliği halinde ele almış bulunan bu müessese cidden tam bir çehre gösteriyor... Yüzyıllar boyu ihmal edilmiş, sömürülmüş eski dünyayı kısa, uzun bir süre içinde tanıyarak, tanıtarak faydalı olacağı muhakkak bulunan enstitü, cidden insanî bir hava içinde, insana inanç ve ferahlık veriyor.

Tıp günlerinin ana konuları da bunlardan ikisi, bilhassa «Siyah ırkta akciğer veremi» ve «beslenme» idi. Fransızlar en büyük otoritelerini büyük gayretle bu yola koymuşlar ve metodlu bir araştırma ve çalışmanın semerelerini almaya başlamışlardır.

Şimdilik Senegal'e gelenler birkaç hastalığın aşısını yaptırmakta, hattâ ihtiyaten kinin dahi almakta iseler de, eskiye göre hiç mertebesine düşecek kadar öneminden kaybetmiş olan bu hastalıkların tamamen yok olması için daha zaman lâzımdır.

Gerçek şu ki, siyah Afrika'nın en fakir, dili karışık ve geri kalmış yerlerinden biri Senegal'dir.

DİL VE DİN

Burada konuşulan beş ayrı dilden hiç birinin yazısı, kitabı yok. Çeşitli insan grupları bu ilkel dilleri kulaktan, ağızdan öğrenip anlaşıyor. Hakiki dil olarak ortada bir Fransızca var. Onu da aydınlar doğru dürüst; okumamış yerliler ise acayip şekillerde ve yerli dillerle karıştırarak söylüyorlar. Aydınların kültür ve servet bakımından komşu memleket Fildişi Sahilleri'ni açık bir gıpta ile gördükleri pek belli oluyor.

İnanç bakımından, çok eski tarihlerden beri Araplar'ın tesirinde kalmış olan bu memlekette bugün de yaşayan 4.000.000 insanın % 85'i Müslüman'dır. Geri kalanın bir kısmı Katolik, bir kısmı da değişik dinler taşıyor. Şu var ki, bu diyarda din anlayışı da çeşitli kitlelere göre çok değişiktir. Koyu mutaassıbtan alabildiğine dinsize kadar!

Müslümanlar'ın Arap stilinde, yeni ve mükemmel bir Büyük Cami'si, birkaç tane de ufak camileri, Katolikler'in büyük bir katedralleri var. Aynı aile fertleri arasında farklı dinler bulunduğu da çok duyulan bir şey! Katolik cumhurreisinin kız kardeşinin Müslüman olduğu gibi... Belki de hakiki layiklik budur!

Kabinedeki on yedi bakandan, on dördü, parlamentodaki seksen mebustan altmışı Müslüman! Ayrıca Müslümanlar da iki tarikate ayrılmışlar: Müridler, Ticaniler'den daha kalabalık ve nüfuzlu imiş-ler. Bu iki tarikatin imamları; sarındıkları beyaz maşlahlar ve kadınları sari'ye benzer örtüleriyle cumhurreisinin ziyafetinde — göğüslerindeki şaşaalı nişanlarla — boy gösterdiler. Birisi ile yaptığım görüşmede Müslümanlık hakkındaki bilgilerinin merhamete değer mertebede kalmış olduğuna inandım. Halktan birkaç Müslüman'la bu bahse gelmek istedimse de, yazılı bir (Kur'ân) dan bile mahrum olan bu kimselerin, bir şarkı gibi ezberlerinde tuttukları Fâtiha sûresinden başkasından haberleri olmadığı meydana çıktı. Onlar için Müslümanlık'ta her şey bundan ibaret!

Senegalliler için II. Dünya Savaşı belki de bir şans olmuştur. Çünkü bugün parlamento meydanında kol kola heykelleri dikilmiş Fransız ve Senegal askerlerinin I. Dünya Savaşı'nı temsil etmelerine rağmen, o muharebede bizim ve mütte-

Çocuğunu sırtında taşıyan Senegalli genç bir anne.

Senegalli balıkçılar Atlas Okyanusu'na açılmaya hazırlanıyor.

fiklerimizin karşısında telef olan bu biçare besli siyahların nereye gittiklerinden bile haberleri olmamış ve bunca fedakârlığa rağmen yine de Fransa'nın bir müstemlekesi olarak kalmışlardır.

Mütareke'de bir aralık Istanbul'da da göründüklerini acı acı hatırladım. O zaman mütecessis bir lise öğrencisi olarak kendileriyle konuştuğum zaman, Müslüman olduklarını söylüyorlar — tıpkı şimdiki gibi — ancak ne yaptıklarının farkına varmadıklarını açıklıyamıyorlardı. II. Dünya Savaşı sonunda ise Fransa'da aşağı-yukarı vatandaş muamelesi görmüşler ve 1960'ta istiklâl kazanmışlardır.

Bu kurtuluş ve şimdiki cumhuriyet; politika ve ekonomi alanında ne mertebededir? Fransa bu bölgeyi sadece stratejik önemi için mi tutar, ilerde de işler nereye varır? Orası zamanın göstereceği şeydir. Gerçek şu ki; bugün bir Senegal cumhuriyeti ve başında — ayrılmadan önce Fransız kabinesinde bulunmuş — şimdi millet meclisi tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanı var. Cumhurbaşkanı Léopold Sedar Songhar, Sorbon'da gramer agrejesi olmuş, yıllarca Fransız çocuklarını okutmuş bir yerli. Kitapları, şiirleri, geniş kültürü ile tanınmış bulunan bu zat, — tam istiklâl istediği için hapse tıktığı muhalifine ve partisine rağmen — memlekette Fransa ile işbirliğini yürüten partinin başı ve hizmet gören bir insandır.

■

Sıcak güneş altında, göl ve kum yığınları arasında seyrek görülen yeşilliğe ve çiçeğe rağmen insan gayretinin zorla vücut verdiği güzel bahçeler içinde başkanın, nâzırların, elçilerin sarayları eski dünyadan yeni dünyaya — belki de hasretle — bakar gibi kornişin kenarına dizilmiş, yükseliyorlar. Tabiatın karadan kopardığı parçalardan yalnız Goré adası mamur ve meskûn! Yılan adalarına ve eski zamanlarda tutuklar ve esirler için yapılmış mağaralarla dolu olan ötekine göre bir istisna teşkil eden bu turistik parçada ekleme Avrupalı - Afrikalı; derinlerdeki sefaleti değil, ilerilerdeki saadeti hayal etmektedir. II. Dünya Savaşı'nda müttefiklerin atlama tahtası rolünü yapmış olan (Dakar) da şimdi, Amerikan, Fransız ve yerli çalışmaları; insan denen bu muazzez mahlûkun korkunç sefaletten kurtulabilmesi için Atlantik kıyısında belirmiş olan başarının derinlere kadar ilerlemesini sağlamanın gayreti içindedir.

Eski dünyanın bu kıyısını seyrek olarak okşayan, çoğunlukla uzaktan yumuşak gibi gelirken, yaklaştıkça köpürüp kayalara, kül yığınlarına çarpan hırçın Atlantik dalgaları, milyonlarca insana bu müjdeyi getiriyorsa ne mutlu!...

Vâkı'ât-ı Sultan Cem: 3

SULTAN CEM'İN BAŞINA GELENLER

Sadeleştiren : ŞEVKET RADO

Sultan Cem'in yanında ölünceye kadar beraber bulunan defterdarı ve nedimi Haydar Bey'in M. 1514 tarihinde yazmış olduğu tek nüsha yazma eseri, sadeleştirerek okuyucularımıza takdim ediyoruz:

ZİKROLUNDUĞU gibi Hatîbzâde bugüne değin bir köyde yatur imiş. Oradan Peymunt (1) sahrasında Berli (2), Sursi (3), Tente (4), Limun (5), Urunati (6), Burki (7) nam şehirlerin geçüb sekiz yüz seksen sekiz muharreminin birinci günü Kuni (8) nam şehirde konuldı. Yarındası Ville (9) şehrini geçüb Suyiane (10) şehrine gelindi. Oradan Kavalarmuri (11) ve Rakunis (12) nam sehirleri geçüb Kurenan (13) nam şehirde konuldı. Oradan Avilaman (14) şehrinde konuldı. Oradan sahradan çıkub Suze (15) şehrini geçüb Sancuvan'a (16) gelindi.

Bu dağlarda bir dağa gelindi ki dibinden üç su çıkar. Biri Tuna, ikisi dahi anın gibi ulu sulardır; gemiyle geçülür. Kış günlerinde bu dağdan atla inmek çok güç olduğundan yaya inmekten üşenen kişileri kar üstünde kızağa bindirürler. Kızağın sahibi kızağı engebeye uçurur, kendü dahi beraber biner, bir lâhzada dağ eteğinde bulunurlar. Atların etraftan dolaşturub indürürler.

Oradan Gableye (17) nam şehre gelüb irtesi günü Duka di Sevaye'nin (18) taht şehri olan Cemri'de (19) konuldı. Kendüsi orada değilmiş. Dayısı Riga Firense'ye (20 hatır sormaya gitmiş imiş. Bir iki gün durub mezkûr yılın muharrem ayının on üçüncü perşembe günü Rodos'a ait Recilya (21) nam bir hisara götürdiler. Orada dahi bin türlü yalancılıklarla «Üngürüs Beği'ne (22) elçi gönderelüm. Hem de yolların eminliğin gözlesinler» diyü Mustafa Bey'e ve Ahmed Bey'e kâfir elbisesi giydirüb gönderdiler. Bunların bir daha haberleri bilinmedi. Hele bu-

---

(1) Piemonte, (2) Breil (Breglio), (3) Saorgio, (4) Tende, (5) Limone, (6), Vermant, (7) Burg (Barco), (8) Coni, (9) Villefoletto, (10) Savigliane, (11) Cavallarmango, (12) Raconigi, (13) Corignano, (14) Avigliana, (15) Suse, (16) St. Jean (de Maurienne), (17) Aiguebelle, (18) Duc de Savoie, (19) Chambéry, (20) Roi de France (Fransa Kralı), (21) Remliye, Rumilly, (22) Macar Beyine.

Cem Sultan, Papa'nın kızı Lucrezia Borgia (siyah at üzerinde) ile. Daha ötede at üzerinde görülen sarıklı şahıs da Papa'nın oğludur.

gün yarın gelür diyü eğlerleridi. Etraftan kâfir beyceğizleri «Kostantıniyye'yi fetheyleyen Türk beyinin oğlu gelmiş» diyü gelüb görürlerdi. Cümlesinden cömert olan biri eli boş olmasın diyü bir dizi soğan getürdü. Hattâ Savaye memleketinin beyi ki Karaman memleketi kadar yerün hâkimidür, dayısı Riga Firense'yi ziyaretten dönüb tahtına giderken Recilya'da konub Merhumla buluşdı. Ellerinden gelmedi ki bir habbelik bir hediye getüreler. Merhum yine yokluğıyle âdet bozulmasın diyü Şam'da elli altuna alınmış Şam işi bir çomak gönderdi. Doğrusı ona canlar virsen değerdi. Zira ki henüz yirmi dört yaşında servi gibi, güzellik bağçesinde eşi bulunmaz bir şuh idi.

Hiç olmazsa bir iki gün ikamet idüb göçüb tahtına vardıktan sonra Merhumu Rodos kavminin elinden almaklığa kalkmışlar. Bunlar dahi haber alub sekiz yüz seksen sekiz senesi cemaziyelevvelinin yirmi birinci perşembe günü göçüb Giranüble suyunu (1) geçüb Senkunti (2) nam şehir yanında konuldı. Yarındası Giranüble suvunda gemiye binüb İlyun'dan (3) gelen Rona (4) nam suya gelüb Romane (5) ve Vilence (6) nam şehirlerden geçüb konuldı.

Yarındası cumartesi Dulfinat (7)

---

(1) Isère nehri, (2) St. Quentin (sur l'Isère), (3) Lyon, (4) Rhône nehri, (5) Romans, (6) Valence, (7) Dauphiné.

nahiyelerinde gemiden çıkıldı. Montelimar (1) şehrini geçüb Puyat (2) nam hisarda ikamete konuldı.

Tam bu esnalarda işidildi ki Hudâvendigâr'ın elçisi Hüseyin Bey, Rodos'a gelüb Rodos'tan Savaye memleketine gelüb Duka di Savaye'nin taht şehri Cemri'ye gelmiş. Şimdi bilfiil orada imiş. Sultan Cem'le buluşmayı niyet edinmiş imiş. Lâkin bu kâfirler her dürlü hilelerile, iki taraftan yalan haberlerle bu niyeti def idüb buluşdurmadılar.

Mezkûr yılın recebinin on sekizinci günü Riga Firense ölmüş. Memleketinde evlâtları arasında saltanat kavgası çıkacağı vehm olundı. Heman o günlerde Merhumun adamlarını ayırmak tadarüküne girişdiler. Etrafdan bütün fırerleri (3) toplayıb ortalığı heyecana virüb otuzdan bir eksik kişiyi kendülerinin istediğince adlu adıyla deftere yazdılar; cebren, kahren mezkûr yıl recebinin yirmi dokuzuncu pazartesi günü (4) ayurdular. Merhum «Söyleyin!» didükçe «Biz bunun üzerine memuruz. Elimizden ne gelür. Amma senin kurtulman için bu davranışımız iyidir» didiler ve «Bu alub gittiğümüz adamlarınızın hiç bir kimesnesine zararımız değmesün» diyü İncil'e ant içdiler.

Sözün kısası, bunları alub gittüler. Montelimar'ı geçüb Rona suyunda ol gemiye bindirüb Vuyez (5) ve Kastelno (6) ve Bork (7) ve Lepundi Senti İspirit (8) nam şehirleri geçüb bir yerde kondular. Yarındası salı günü Lersi (9), Rucmari (10) ve Cestune (11) Lepundi Sergu (12) ve Avino (13) ve Vilönödevinyo (14) ve Biruntana (15) ve Eremo ve Tezipes (?) ve Vileberku (16) ve Munkli (?) ve Bürbum (17) ve Bukeyre (?) ve İlaterşkon (18) ve Arlilübnan (19) ve Furkus (20) ve Sencelî (21) nam şehirlerden geçüb kondılar. Yarındası, mezkûr yıl şabanının birinci çarşamba günü Lemutu (22) ve Luberu (23) nam şehirlerden geçüb Saline'de (24) yani tuzlada konuldı. Yarındası gidüb ikinci günü, cuma günü Eygumort (25) ve Yumyelri (?) nam şehirler limanında gemiye girildi. Ve bu Eygumort'dan aşağı Üştirti (26) bir beldedir ki Muhiti boğazıdır, bin altmış mildir amma Eygumort'tan Rodos'a bin dokuz yüz elli mildir.

Sözün kısası, kâh misafirlik, kâh ikametle ramazanın sonlarına doğru Nitse yakınında Villefıranka (27) limanına gelindi. Hudâvendigârın elçisi Hüseyin Bey'i getürüb gemiye bindirdüler. Rodos'a doğru yola çıkıldı. Jakije (28) adasına gelindiği gün yel katı oldu. (29). Ol gün, ol gice yelkensiz gemi ile üç yüz otuz mil mesafe alındı. Zemherir (30) günleri olmağla kırk elli gün sürdü ki bir limanda kalındı ve dahi ol gemide açlıklar ve susuzluklar ve türlü sıkıntılar çekildi ki anlatılır gibi değildür.

Sözün kısası, beşinci ayın son günü, zilhicce ayının yirmi dokuzuncu salı günü ki sekiz yüz seksen sekiz yılının sonuydu (31), Rodos'a gelindi. Mezkûr elçi Hüseyin Bey'i yine Hudavendigâr'a gönderdiler.

Geldik bu yana: Merhum Sultan Cem'i âdemlerinden ayırdıklarından sonra iki ay kadar burada durub oradaki Ruşinol (32) nam kaya başında bir hisara getürdüler. Bir iki ay kadar durub Sasonaje (33) nam bir hisara getürdüler. Orada o hisar beyinin güzellikte eşsiz bir kızı varidi. Merhumla muaşaka vâki olub arada hayli muhabbet ve mektupleşmeler olurdı. Bu iki ay orada durub sonra bir dağda Sasenton (?) nam hisara varıldı ki kilisesinde âdem boyu halis gümüşten işlenmiş bir put vardı. Oradan İlyon suyu (34) kenarında Viye-

---

(1) Montelimar, (2) Le Pouet, (3) Frères, (4) 13.IX.1482, (5) Vivier, (6) Chateauneuf (du Rhône), (7) Bourg (St. Andréol), (8) Le Pont St. Esprit, (9) Les Ours, (10) Roquemaure, (11) Chateauneuf (du Pape), (12) Le Ponte de Sorgue, (13) Avignon, (14) Villeneuve d'Avignon, (15) Barbontane, (16) Vallabrègue, (17) Bourbon, (18) Terascon, (19) Arles, (20) Fourgues, (21) Belki St. Stephano, (22) Lamotte, (23) Leberon, (24) Salines, (25) Aigues - Mortes, (26) Istres, (27) Villefranche, (28) Ile de Zante - Zanto adası, (29) Rüzgâr sertleşti, (30) Kışın en soğuk günleri ki aralık ve ocakta olur, (31) 29 ocak 1484, (32) Rochechinard (Rochechinal), (33) Sasenage, (34) Lyon suyu.

ne (1) nam şehre gelindi. Kazaya gor ki ol gice kondukları ev dutusdı Oradan Urne (2) dağını iki gunde aşub bır sahrada Kılermunt (3) nam şehre gelindı kı Fırense'nin Monşınyor de Burbon (4) yani beylerboyısı memleketidır. Oradan goçub uç gunde Burgunu (5) nam hısara gelındı ki Rodos Beyı M gal Masturı'nın (6) dededen kalma vatanlarıdır Yırmı gun kadar orada ıkamet olundu Celâl Bey orada hasta olub kaldı

Ve bu memleketlerın çok yerinde duzme goller ve ekme çayırlar var ki bır benzerı olmadığından anlatması zordur Lâkin duzme gol dıdúğumızın aslı buymuş ki iki dağ arasında bir sed bağlarlarmış İçine su salarlarımış, ta ki dola. Andan sonra yük yuk tatlu sular balıkların beş on gunluk yoldan getururlermış. Sepet içine bir kat saman, bır kat balık, arkası ustune doşerlermış Sepet dolduktan sonra o şekilde hayvan ara yukledurlermış. Gice sabaha dek yururlerm ş. Gündüz konub balıkları suya korlarmış. Yine gice bu veçhile yukledub giderlermış Ta kı ol balıkları ol duzme gole koyarlar imiş.

Bundan sonra dört beş yılda bır kere ol golun suyun savarlarmış. Ta ki az kalub içinde ureyen balıkları dutub nice bın altunluk balık satarlar imiş. Amma bazılarını yine madde için bıragurlarmış Yine su salarlar imiş. Bu veçhile balığı üredirlermiş. Ve her gün kı pazar tutmalu olsalar illere haber eylerlermış. B r nıçe gunluk yoldan balık almağa hesapsız kimesne gelur imiş. Zıra her şehirde, pazar yerlerinde havuzlar ve sandukçeler vardır ki dırı balıkları nıçe aylar beslerler, muşterı beğendığını dutub elıne virirler

(1) Vienne. (2) Auvergne. (3) Clermont (Ferrand). (4) Monseigneur de Bourbon. (5) Bourgoneul. (6) Grand Maitre

Cem Sultan'ı mağlub ederek Osmanlı tahtına geçen II. Sultan Bâyezid.

Resim, Cem Sultan'ın Türkiye'den ayrılınca ilk olarak gittiği Rodos'un kalesinden bir kesimi gösteriyor. Ada Türkler'e geçince bu kapı Eğrikapı diye adlandırılmıştır.

Amma ekme çayır didüğümüzün aslı bu imiş ki, bayırları, sahraları sürüb çayır tohumun ekerler imiş. Üç dört yıla değin dokunmayub yonca suvarır gibi suvarırlar imiş. Şol kadar kuvvet dutub köklenir imiş ki saban sökmez olurmuş. Andan sonra tavar salmaktan ve biçmekten hiç ziyan değmez çayır olurmuş.

Yine sözümüze gelelim: Andan sonra Burgunu'dan göçüb Limuzun (1) nevahisinde dağ üzre bir sahrada Muntele (2) nam hisara gelindi ki sahibi Rodos Beyi'nin karındaşıdır. Hisarın bir tarafı bağlar ve bir tarafı göldür. İki ay miktarı burada ikamet olundukdan sonra Morturul (3) nam hisara gelindi. Burada da iki ay mikdarı ikamet olundukdan sonra Merhumu ellerinden alalar diyü korkdular. Kaçub Bukalemik (4) nam bir sarp hisara gelindi ki bir tarafı bir ulu göldür, hendeğine su koşulmuştur. İki yıl mikdarı orada ikamet olundu. O kadar ki Merhum canından bezüb kaçmak tedarüküne girişdi. Sofu Hüseyin Bey'i kâfir kılığına koyub bir tedarük etmekçün gönderildi. Mezkûr Hüseyin Bey dahi üç yıl miktarı Burbun (5) Beyi hizmetinde oldu. Celâl Bey dahi sıhhat bulub geldi. Ara sıra mezkûr Hüseyin Bey gelüb Celâl Bey'le haberleşüb kurtuluş yolların aramakta.

Bu tarafta Rodos Beyi Mısır'da Sultan'a ve Merhumun validesine tekrar tekrar adamlarla haberler gönderüb bir miktar paraların çekmekçün: «Cem Sultan'ı size göndereyin amma gemiler yaptırmağa ve sair cenk âletine harç virün» diyerek İstenton nam bir mutemed frengi rehin koyub naziklikle yirmi bin altunların almış. Eskiden Merhum orada iken nişancısına rüşvetler virüb niçe mektuplar nişanladub saklamışlar imiş. Ve sonra her taraftan, kâfir beylerinden kâğıtlar ve âdemler gelüb Merhumu istediklerince Merhumun ağzından yalan cevapname yazub: «Ben burada kendi ihtiyarımla dururun» deyü men eylerlermiş.

Sonunda Riga Firende (6) ki Pulye (7) beyidir ve Engürüs Beyi ve Papa Visense (8) ittifak idüb Rodos Beyi Migali Masturi'nin (9) üstüne dönüb ısrarla taleb idince mecbur kalarak bu veçhile muahede ve misak itmişler ki Kardinallik vireler ve her yıl on bin altun ödeyeler ve Merhum hakkında alınacak tedbirler bundan habersiz olmaya.

(Devamı gelecek sayıda)

—

(1) Limousin, (2) Monteil (le Viconte), (3) Monterolles, (4) Boislamy (Bucolomik), (5) Beaucaire, (6) Roi Ferrand (Ferdinand de Naples), (7) Roi de Naples, (8) Le pape Innocent VIII (Papa Sekizinci Innocent), (9) Grand Maitre

19 Numaralı Zevcenin Hâtıraları

[illegible] Brigham Young'ın 19 numaralı karısı Ann Eliza Young

Mormonlar

Yazan: Hikmet Feridun ES

GAZETECİLİĞE başladığım ilk senelerde idi. Meşhur «Übeydullah» Efendi ile bir mülâkat yapmam lâzım gelmişti. O zamanlar birçok şöhretlerin, söylendiği zaman yüzdeyüz kendilerine ait olduğu hemen anlaşılan, birtakım lâkapları vardı. Meselâ: «Şair-i Âzam, yahut «Dâhi-i Âzam» dediniz mi?... bittil İzaha lüzum yok. Hemen anlaşılırdı. Abdülhak Hâmid!.. Başkası akla gelmezdi. Sanki memleket pekçok dâhi ile dolmuştu da, en büyüğü kasdolunuyordu... Bir de «Zeyl-i Dâhi-i âzam» yahut «Zeyl-i Şâir-i âzam» ortaya çıkmıştı. O da Filorinalı Nâzım Bey...

«Fâzıl-ı Muhterem» denince de akla Übeydullah Efendi gelirdi. Sayın üstad, Türkiye'nin en renkli adamlarından biriydi. Âlimdi, fazıldı. Sefaret imamlığından keten helvacılığına, büyükelçilikten, nikâh memurluğuna, komitecilikten vâizlığa, mebusluktan, sirk bekçiliğine kadar akla gelmedik işler yapmış, bazı memleketler yaya olmak şartıyle, dünyayı dolaşmış, Amerika'da, Hindistan'da, Afganistan'da maceralı seyahatler yapmıştı. Yazıları kadar sergüzeştleri de meşhurdu. Şark dillerini bildiği gibi, Garp dillerini de güldür güldür konuşur, hattâ konferanslar verirdi. Sokak satıcılığı edecek kadar dillerin argolarına da vâkıftı.

Tahsili de orijinaldi. En uzun süreli medreseleri bitirip icazetini aldıktan sonra tıbbiyeye girmiş, son sınıflara kadar yükselmiş, siyasî bir cürümden sürgüne gönderilmiş, doktor olamadan tahsili yarım kalmıştı.

İşte bu renk renk, ışıl ışıl maceralar adamına başından geçenlerin en meraklı-

Amerika'da «Mormonlar'ın Kâbesi» diye şöhret salan meşhur mâbet: Tebernekl

sını sormaya gidiyordum.

Übedullah Efendi bana şunları anlatmıştı:

— Şikago sergisinde günlük nafakamı çıkarmak için keten helvası satıyordum. Gurbette ve tek başımayım. Dikkati çeksin diye keten helvalarını kırmızı, beyaz, mavi, sarı renklere boyamıştım.

Üstadda ticaret fikrinin kuvvetli olduğu anlaşılıyor. Çünkü o zamanlar keten helvasını bugünkü gibi renk renk boyamak kimsenin hatırına gelmemişti. Helvalar beyaz olarak satılırdı. Demek evvelâ o akıl etmişti.

Übeydullah Efendi şöyle devam etmişti:

— Fakat ben bu helvayı kendim yapmıyordum. Suriyeliler'den satın alıyor, boyayarak satıyordum. Öyle bir zaman geldi ki, helva alacak param kalmadığı gibi Suriyeliler'e de dehşetli borca girdim. Bana krediden vazgeçtiler. Yani helva vermediler. Resmen açım!...

Bir öğle üstü serginin kapısında bir merdivende otururken baktım top sakallı bir adam karşıma dikildi. Gözüm ısırıyordu hazreti. Benden birkaç kere keten helvası satın almış, birkaç kelime de konuşmuştuk.

O günü bana sordu:

— Ne o?... Keten helvası satmıyorsunuz... Ticaretten vaz mı geçtiniz?

Gülümseyerek cevap verdim:

— İflâs ettim!... Sermaye tükendi!...

— Üzülmeyiniz: Her milyoner namzedi iflâs etmiştir... Siz sahiden Müslüman mısınız?.. Geçen gün öyle söylemiştiniz?...

O zaman kendisiyle böyle konuşmamız geçtiğini hatırladım.

— Evet, dedim. Müslüman'ın sahicisi, hakikisi olur mu?..

Sonra beni yemeğe davet etti. İyi bir lokantaya gittik. Bira da dahil, hiç bir alkollü içki ısmarlamadı. Ama alabildiğine yedi. Sonra şunları anlattı:

— Ben Mormon'um!..

Birdenbire şaşırdım. Mormonlar hakkında çok şeyler işitmiş ve okumuştum. En meşhur tarafları da Amerika ortasında bir harem hayatı yaşamaları, birden fazla kadınla evlenmeleri idi. Peygamberleri Joseph Smith ve ondan sonra gelen ve bugünkü Mormon Dünyası'nın asil koruyucusu Brigham Young'dan bahsederlerken galat olarak «Yankee Mohammed» derlerdi. Ve kendi peygamberlerinin son peygamber olduğu iddiasında bulunurlardı.

Top sakallı arkadaşım ilâve etti:

— Biz Müslüman dinini çok merak ederiz. Siz uzun seneler medresede din tahsili yapmışsınız... Biz Hıristiyan olmakla beraber, çöllerde doğan Müslümanlığı pek beğeniriz. Mormonluk da bir çöl dinidir. Acaba sizi Salt Lake City'ye götürsek orada bize konferanslar verebilir misiniz?..

Salty Lake City, Chicago'da çok uzakta bir tuzlu göl kenarı «Mormon Kâbesi» diye tanınan bir yerdi. Önümde yeni bir macera yolu açılıyordu. Arkadaşıma:

— Tamam dedim, geliyorum... Zaten ben de Mormonları tetkik etmek istiyorum..

El sıkıştık. Bu, bir nevi kontrattı. Arkadaşım hemen benim hakkımda Salt Lake City'de Mormon teşkilâtına yazacaktı. Aradan on beş gün geçti. Mektuba cevap gelmişti. Bizi bekliyorlardı. Dostum Ezra Brigham Smith:

— Bir hafta sonra hareket edeceğiz... Ben, bizim madamlar ve siz... dedi. Sonra öğrendim ki, sadece ve topu topu iki

karısı vardı. Zevceleri ile de tanıştım. İkisi de kendisinden 19 - 20 yaş küçük, iri yarı genç kadınlardı. Halbuki dostum ufacık tefecik, sıhhatsiz, keçi sakallı bir adam!.. Her halde benim durumu garipsediğimi görünce, ilâve etti:

— Bizim büyük başkan Brigham Young'ın seksen karısı olduğu söylenir... Hattâ bazıları harem mevcudunu iki yüze kadar çıkarır... İki zevce benim için nedir ki?.. Güya sen de haremler diyarı Istanbul'dan geldin... Yaşıklar olsun!.. Tek karın bile yok!.. diye benimle eğlendi de... Hoş, şakacı adamdı. İki gün sonra gidip onu otelinde bulacaktım... Salt Lake City'ye müteveccihen yola çıkacaktık...

Söylediği gibi yaptım, Bedford oteline tam zamanında gittim ki... Aman Yâ Rabbi!.. Kapıda siyahlar giyinmiş iki genç kadın!.. Yaşlı dostum gece iki genç karısının yanında kalp sektesinden ölmemiş mi?..

İşte başıma gelen tuhaf bir şey... Bu suretle bizim Salt Lake City seyahati de suya düştü. Ama burayı görmeyi o kadar merak ediyorum ki, muhakkak bir gün Mormonlar'ın memleketine gideceğim... Bu suretle de bir Türk'le, bir Mormon karşı karşıya gelmiş oluyordu. Türk - Mormon münasebeti böyle acıklı bir surette başlamıştı.

Salt Lake yolunda bir eski hâtıra bütün teferruatıyle gözümde canlanmıştı. Beni bu yollara sürükleyen biraz da Übeydullah Efendi'nin o mülâkat sırasında söylediği meraklı şeylerdi. Salt Lake City, Utah eyaletinin merkezi... Buradaki Mormon üniversitesinin dünyaca meşhur, çok zengin bir kütüphanesi var... Fakat bunların hepsinden daha büyük bir şöhreti, Tabernakıl denilen dünyaca ünlü Mormon mâbedi!.. Ve içindeki yeryüzünün en büyük orgu!..

Ve işte civarında sigara dahi içilmesine müsaade edilmeyen ilk Mormon, «Âhırzaman Azizi» diye yâd ettikleri Joseph Smith'in heykeli!..

Kutsal «Mormon kitabı» 1827 yılının 22 eylül gününde Cumorah dağında bu zata nâzil olmuş!..

Mormon evamiri, Joseph Smith'e Cumorah dağında külçe altın tabakaları üzerinde yazılı olarak bildirilmiş... Fakat bu altın levhalar şimdi ortada yoktur. Zaten Mormon kitabı Joseph Smith'e Cumorah dağında nâzil olduğu günden beri, bu altın levhalar büyük münakaşalara sebebiyet vermiştir. Joseph Smith bu levhaları yalnız kendisi değil, birçok yakın fikir ve gönül arkadaşlarının da gözleriyle gördüklerini iddia etmiştir. Hattâ kendisi bu yüzden mahkemeye verildiği zaman arkadaşlarını şahit olarak göstermiştir.

Bunlardan birin Mormonlar'ın havarilerinden addedilen Martin Harris'tir.

Davacı tarafın avukatı bu zata soruyor:

— Siz kendi gözlerinizle bu altın levhaları gördünüz mü?.. Joseph Smith onları size gösterdi mi?..

Martin Harris cevap veriyor:

— Evet... Gördüm!.. Yalnız onları bana gösteren insanlar değildir. Allah'ın kuvveti gösterdi...

— Yani siz kendi gözlerinizle, vücudunuzdaki madde gözleriyle bu altın levhaları gördünüz mü?.. Şu elimdeki yazı kalemini gördüğünüz gibi onları da gördünüz mü?.. Sadece «evet» veya «hayır» diyeceksiniz... Maddî vücut gözlerinizle gördünüz mü onları?..

— Niçin görmeyecekmişim?.. Elinizdeki kalemi şimdi gördüğüm gibi, o altın levhaları imânımın gözleriyle gördüm...

— Ben size insan için görme âleti olan madde gözlerinden bahsediyorum...

— Ben de size imânımın gözleriyle daha iyi gördüğümü söylüyorum!.. Şu esnada etrafımı gördüğümden daha iyi gördüm...

Altın levhaları gördüğünü söyleyen meşhur «üç şahit» şunları anlatıyorlardı:

Joseph Smith: — Altın İncil'in altın sayfaları bu kutunun içinde.. diyerek önümüzde bir kutu açtı. Fakat biz «üç şahit» hiç bir şey görmemiştik.

— Joseph Birader... Biz hiç bir şey görmüyoruz... diye yandık yakıldık. O zaman Joseph Smith bize:

—Biraz daha imân!.. Biraz daha inanış!.. Diz çökünüz ve günahlarınız için Allah'a yalvarınız. Lüzumu kadar imân sahibi olmak için niyaz eyleyiniz. İmânınızın gözleriyle mutlaka goreceksiniz.. görmeniz lâzımdır... Çünkü siz inanan kullarsınız... Bu konuşmadan sonra dizlerimizin üzerine çöktük. Mütemadiyen dua ediyorduk. Tam iki saatlik bir vecidden sonra gördük... Altın levhalar kutunun içindeydi!..

HERHALDE LEVHALAR SONRADAN KAYBOLMUŞ OLACAK

Joseph Smith'in kitabı ve fikirleri büyük bir taraftar kitlesi bulduğu gibi, korkunç bir düşman kalabalığı ile de karşılaştı. Taraftar ve düşmanlardan başka, bir de sayısı milyonlara varan meraklılar vardı. Bunlar kendisine soruyorlardı:

— Mormon da ne demek?..

Kilisesini 1830'da kuran Joseph Smith şöyle cevap veriyordu:

— Bu, iki kelimenin birleşmesinden meydana gelen bir sözdür. «More» İngilizce'den alınmıştır. Çok demektir. Mon eski Mısır lisanından alınmıştır. «İyi» mânasına gelir. «Mormon» çok iyi demektir.

Mormon doktrinleri arasında dünyayı en fazla meşgul eden poligami, yani birden fazla evlenmek meselesi olmuştur. Joseph Smith, eski din kitaplarından bazı tercümeler yaptırdıktan sonra poligami'ye aklı yatmıştı. İki metre boyunda, 100 kiloluk bir adamdı. Güreş meraklısı idi. O zamanlar Amerika yeni yeni Türk pehlivanlarının isimlerini işitiyordu. Bu dev gibi din adamının en büyük zevklerinden biri güreş tutmaktı.

Joseph Smith, poligami mevzuunda etrafındakileri henüz pek hazır bulmadığı için bu işe evvelâ kendisi başlayıp, kendisine inananlara misal olmaya karar vermişti.

Daha ilk teşebbüslerinde kadınlardan ve genç kızlardan çok büyük yardım görmeye başlamıştı.

Yalnız on altı yaşında, çok güzel bir genç kız olan Lucy Walher, bir anlayışsızlık göstermişti; üstelik genç kız henüz Mormon da olmamıştı. Joseph Smith'in o zamanlar haremindeki zevcelerinin yirmiden çok fazla olduğu söyleniyordu.

İşin bundan sonrasını Lucy Walher'in kendi kitabında, yılların ardından yazdığı hâtıralarda okuyalım. İşte Lucy Whalher'in satırları:

«1842 yılında bir gün, Başkan Joseph Smith benden bir randevu istedi. Konuştuk. Diyordu ki:

— Hak Taâlâ'dan emir aldım... biriyle evlenmek hususunda!.. Bu biri de sizsiniz!..

Donmuştum. Şaşırmıştım, konuşamıyordum, sordu:

— Yoksa benim Allah'ın peygamberi olduğuma inanmıyor musunuz?.. Söyleseniz...

— İnanıyorum... diye kekeledim. Ondan sonra Ahd-i Atik'ten misaller getirerek poligami'nin uzun uzun müdafaasını yaptı.

Brigham Young.
Bir rivayete göre
200 karısı vardı.
Bir söylentiye
nazaran sadece:
80!..

O zamanlar yapılan bir resim. Brigham Young'ın harcminden bir sahne. Yanda: Brigham Young, General Grand'a soruyor:
— İyi, çok evlenmeyi yasaklayan kanun çıksın... Ama ben bunları ne yapayım?..

— Böyle bir izdivaç baba evinizin bacasını ebediyete kadar tüttürecektir. Ne diyorsunuz bana... cevap olarak?..

— Ne söyleyeceğimi bilmiyorum... Ne diyebilirim ki zaten...

Ertesi gün Joseph Smith yine genç kızı ziyaret ediyor. Ve bu sefer ayrılırken:

— Size yarına kadar müsaade ediyorum... diyor. Eğer teklifimi reddedecek olursanız bütün saadet kapıları üzerinize ebediyen kapanmış olacaktır...

Ve 16 yaşındaki Lucy Walher'in ertesi günkü cevabı utangaç bir «Evet» oluyor. Tam 17 yaşına bastığı gün de evleniyorlar. Mayıs 1843!.. Aynı mayıs içinde Joseph Smith dört evlenme daha yapıyor. Zevcelerinin hepsi de 20 yaşından daha genç!..

M.R. Warner'in eseri «Brigam Young» da diyor ki:

«Mormonlar bile peygamberlerinin evlendiği kadınların tam bir listesini çıkaramazlar. Fakat şu aşağıdaki 28 genç kadın, sıra ile kendisinin zevcesi olmuştur:

Emma Hale Smyth, Louisa Benan, Fanny Alger, Lucinda Harris, Zina Huntington, Presindia Huntington, Eliza Poxy Snow, Sarah Ann Wkitney, Destenona W. Fulner, Helen Mor Kimball, Emily Patridage, Eliza Patridage, Lucy Walher, Alnera Johnson, Malissa Lott, Fanny Yung, Maria Lawrence, Sarah Lawrence, Sarah Eleveland, Hannah Ells, Flora Woodioorth, Ruth Vose, Mary Elyzabeth Rollins, Olive Frost, Rhoda Richards, Sylvia Session, Maria Wincester, Elvira A. Coules...

Soy adlarından anlaşılacağı veçhile üstad, zaman zaman, iki kızkardeşle birden de evlenmişti. Ancak kısa «Mormon tarihi»nin en büyük faciası Joseph Smith'in sonudur.

Mormonlar'ın, civarda oturan ve bilhassa başka mezheplere mensup halk ile, hükümet ile araları son derece bozulmuştu. Hiddetli halk toplulukları yer yer gösteriler yapıyorlardı. Hükümetçe Joseph Smith ve arkadaşları birçok ağır suçlardan dolayı aranmakta idi. Onlar ise emirlerinde Mormonlar'a ait «The Maid of Iowa» isminde nehir gemisi olduğu halde kaçmaya hazırlanıyorlardı. Fakat kaçma planının daha ilk menzilinde Joseph Smith zevcelerinden birinden mektup aldı. Kadın: «Bizi bırakıp da nereye gidiyorsun? Çabuk dön... ve bu işi hemen hallet...» diyordu.

Bunun üzerine Joseph Smith ile kardeşi Hyrum dönüp hükümete teslim olmaya karar verdiler. Öyle de yaptılar. Kendilerini Kartaca hapishanesine kapattılar.

Teslim oluşlarının üçüncü günü idi. 27 haziran!.. Vali Ford, o gün hiddetli halk topluluklarını teskin etmek üzere civara gitmişti. İşte o gün Kartaca hapishanesi basıldı. Joseph Smith ve kardeşi Hyrum o sırada kendilerini ziyaret eden bir Mormon'a, Mormon şarkıları söyletiyorlardı.

(Devamı gelecek sayıda)

İnönü Zaferlerini İsmet Paşa mı Kazanmıştı?

Yazan : Em. Kur. Alb. Tevfik Bıyıklıoğlu
Türk Tarih Kurumu eski Asbaşkanı

YAKUP Kadri Karaosmanoğlu'nun «Politikada 45 Yıl» adlı hâtıralarında şu satırlar vardır:

«Cenup Cephesi'nden henüz ayrılmış bulunan Refet Paşa'nın hususî meclislerde, İsmet Paşa'dan her bahis açılışta, onu öylesine bir alaya alışı vardı ki, bizi, yani İsmet Paşa'yı sevenleri âdeta çileden çıkarır ve aramızda epeyce sert tartışmalara yol açtığı olurdu.

«Nitekim, günün birinde Refet Paşa doğrudan doğruya bana hitap ederek:

— «Birinci İnönü zaferi münasebetiyle İsmet'i bir millî kahraman mertebesine çıkaran makalenizi okudum. Çok şairâneydi doğrusu o yazınız. Fakat, hakikatle hiç bir alâkası yok,» deyince, ben de kendimi tutamayıp:

— «Şu halde Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya çektiği tebrik telgrafı da sizce bir şiirden mi ibaret?» cevabını vermiştim.

«Bunun üzerine, Refet Paşa, kahkahalarla gülerek bana şöyle bir karşılıkta bulunmuştu:

— «Ona ne şüphe! bahsettiğiniz telgrafı yazanın da sizin edebiyat arkadaşlarınızdan biri olduğunu biliyor musunuz?»

«Birdenbire bu sözün ne mâna ifade ettiğini anlıyamamıştım. Bu anlıyamamazlığım, Refet Paşa'nın diğer bir sözüyle âdeta bir şaşkınlığa döndü.

«Eski Cenup Cephesi Kumandanı, hep o müstehzi tebessümüyle gülümseyerek bana demişti ki:

— «Hem o telgrafta bir adres yanlışlığı da var. Mustafa Kemal Paşa onu İsmet'e değil, İnönü zaferinin gerçek kahramanı Miralay Fethi'ye göndermeliydi. Zira, ilk ağızda bir hezimete dönmek üzere olan bu muharebe, son dakikada o fırka kumandanının aldığı inisyatif ve sarfettiği gayret sayesinde kazanılmıştır. Gerçi yıllar sonra, Garp Cephesi Harekât Dairesi Başkanı Kurmay Albay Tevfik (Bıyıklıoğlu)'in İnönü Muharebeleri'ne dair yazıp bıraktığı notla benim nazarımda Refet Paşa'nın sözlerini haklı gösterecekti ama, o zamanlardaki ruh halim içinde ben bunları bir takım şahsî dargınlıkların ifade-

si sayarak derin bir üzüntüyle dinlemiştim.»

Aşağıda Yakub Kadri'nin bahsettiği yazının tam metnini bulacaksınız. Rahmetli Kurmay Albay Tevfik Bıyıklıoğlu, bana gönderdiği bu yazının başlığını da kendisi koymuştu: İnönü Zaferlerini İsmet Paşa mı Kazanmıştır?

Em. Alb. İhsan Ilgar

Ekseriya ehemmiyetsiz görünen küçük hareket ve hadiselerin büyük muvaffakiyetlerin kazanılmasında büyük hissesi olduğu bilinen bir hakikattir. Buna rağmen, göz kamaştırıcı zaferlerin heyecanı içinde bunda müessir olanlar ve onların mütevazı hizmetleri unutulur gider. Boylece, uzun zaman, asker zaferlerin, hattâ ilmî keşiflerin gerçek kahramanları, ya halk efkârınca bilinmez, yahut bilindiği halde, kasten tanıtılmazlar. Hemen her yerdeki «Meçhul Asker» âbideleri bu gerçek, fakat unutulmuş kahramanlara karşı gösterilen umumî hürmetin ve minnettarlığın haklı bir ifadesi değil midir?

Türk İnkılâbını ve kurtuluş savaşlarını, biraz kurcalayacak olursak, hizmetleri ve kıymetleri kasten küçültülmüş ve meçhul kalmış, her boyda ve çeşitte kahramanlar keşfedebiliriz.

Kurtuluş ve İnkılâbımızın en büyük kahramanı ve önderi Atatürk'ün de her vesile ile, söylediği gibi, bütün siyasî ve askerî zaferlerin hakikî sahibi, Türk milletidir. Türk milletinin ihtiyaçlarını ve duygularını, kabiliyetlerini en iyi anlıyan ve dahiyâne bir şekilde kıymetlendirip gerçekleştiren de O büyük adamdır. Böyle olduğu halde, İsmet Paşa'nın, Atatürk'ün ölümünden sonra büyük kurtarıcıyı ikinci plâna atmaya ve kendisini onun mânevî makamına geçirmeye çalışması nankörlükten başka bir şey midir? İsmet Paşa'nın bu hareketlerini, Atatürk'ün sağlığında, daima emir almaktan ve kontrol altında bulunmaktan doğan bir «aşağılık duygusu»nun tepkisi olarak saymak da mümkündür. İsmet Paşa, Atatürk'e inanır görünür, fakat gerçekte her muvaffakiyeti yalnız kendinden bilirdi. Ve sağlığında bile, bilhassa ölümünden sonra âleme bu kanaati vermeye çalışırdı. Bu karakterdeki bir zattan sırası düştükçe, beraber çalıştığı muharebe ve inkılâp arkadaşlarının hizmetlerini açıklaması ve tanıtması beklemek, elbette bir hayaldir. İsmet Paşa'nın başlıca vasfı, en büyük hâmisine ve velinimetine olduğu gibi yakın muharebe arkadaşlarına karşı nankörlüğü ve vefasızlığıdır. Halbuki, Atatürk, sağlığında İsmet Paşa'yı, birçok rakiplerine karşı tutmuş ve ona, belki büyük bir lutuf ve ihsan olarak «İnönü» soya-

Garb Cephesi Harekat Şubesi Müdürü Tevfik Bıyıklıoğlu, savaş sırasında İsmet Paşa ile beraber.

dını takmıştır (1).

İsmet Paşa'nın, fiilen, Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nde, millî Türk kuvvetlerinin başında bulunduğunu inkâr edecek değilim. İsmet Paşa, daha albay iken, Anadolu'ya millet meclisinin açılmasından sonra katılmış ve birkaç ay sonra Atatürk, onu garp cephesi kumandanlığına getirmişti. Evvelce bütünüyle Ali Fuad Paşa'nın idaresinde bulunan Yunan cephesi, ikiye bölünmüş, kuzey kısmı İsmet Bey'e, güneyi de Refet Bey'e verilmişti. İnönü muharebelerinden sonra, ismi etrafında bir kıymet efsanesi yaratılan İsmet Paşa, kendisinde bir kahraman kudreti duymaya başlamış ve İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra Refet Paşa'yı komutadan uzaklaştırmanın yolunu bularak, bütün Yunan cephesinin, tarihî «Garp Cephesi Komutanlığı»nı üzerine almıştı.

Aşağıda, bir nebze anlatılacağı gibi, Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri, İsmet Paşa'nın yüksek komutanlık vasıf ve kabiliyetiyle değil, bilhassa millî kuvvetlerimizi teşkil eden birliklerin komutan, subay ve erlerinin feragat, fedakârlık ve kahramanlıkları sayesinde kazanılmıştır. Bu muharebelerde Yunanlılar o kadar ağır hatalar işlemişler, Türk kıtaları o kadar kahramanca dövüşmüşlerdi ki, Türk kuvvetlerinin başında, İsmet Bey'in yerine her kim bulunursa bulunsun netice değişmezdi. Fakat, İkinci İnönü Muharebeleri'nden sonra, garp cephesi kuvvetleri on beş piyade ve dört süvari tümeni gibi muazzam bir kuvvete yükselmişti. İsmet Paşa, karşılaştığı büyük vazifenin karşısında şaşırmış ve aldığı yanlış savunma tedbirleriyle ordusunu, âdeta baştan muvaffakiyetsizliğe mahkûm etmişti. Yunan kuvvetlerinin, temmuz 1921 ortalarında Bursa - Ornanell (Yenice) - Tavşanlı - Dumlupınar'dan Eskişehir - Seyitgazi üzerine yürümeleriyle başlıyan ve «Eskişehir - Kütahya» muharebeleri diye anılan savaşlar, İsmet Paşa'nın kumanda kabiliyetsizliğini bütün çıplaklığıyle meydana vurmuştu. O, bu bâdireden ancak, Atatürk'ün direktifiyle, ordusunu büsbütün dağılmaktan kurtarabilmişti. İsmet Paşa'nın, bu muharebelerdeki idaresizlikleri en şöhretli kumandanı bile divân-ı harp huzurunda mahkûm edecek kadar ağırdır (2). Bu muharebelerden sonra, İsmet Paşa, ne Sakarya'da, ne de Büyük Taarruz'da, başlı başına bırakılmamış ve bilindiği gibi ordunun idaresini, Atatürk bizzat kendi eline almış ve Kurtuluş Savaşlarını kat'î Türk zaferleriyle sona erdirmişti.

İsmet Paşa'nın, kumanda kabiliyetsizliğini açıklamak için, Eskişehir - Kütahya muharebeleri kâfidir, Fakat, asıl mesele, onun İnönü muharebelerini de, pek fena idare ettiğini ve kazanılan zaferde kendisinin pek az, hattâ hiç bir hissesi olmadığını göstermektir. Çünkü o, en çok, İnönü zaferleriyle övünür, kendisini bu zaferlerin yegâne âmili gibi satar. Hakikat, hiç de böyle değildir. Bu hususta, bir fikir verebilmek için, hiç bir suretle hakkı olmadan sahibi olarak taşıdığı İnönü muharebelerinde İsmet Paşa'nın neler yaptığını, kısaca tahlil etmeye çalışacağım.

Yerine geçtiği Ali Fuad Paşa, İsmet Bey'e, garp cephesinde, küçük, fakat güvenilir kuvvetler teslim etmişti. 24. tümen, Yenişehir - İnegol - Pazarcık bölgesinde Bursa'daki Yunan kuvvetlerine karşı bir örtme, gözetleme ve oyalama vazifesi görüyordu. Başında, Yarbay Âtıf Bey isminde vatanperver, milliyetçi ve hamiyetli bir zat vardı. 61. (Yarbay İzzeddin, rahmetli Orgeneral Çalışlar) ve 11'inci tümenler (Yarbay Ârif Bey, sonra asılmıştır), süvari tugayı (Subhi Bey), Eskişehir civarında, cephenin ihtiyatını teşkil ediyordu. Çerkes Edhem süvarî kuvveti de Kütahya batısında, Gediz cephesini tutuyordu. Afyon ve Dumlupınar bölgesinde ise Albay Refet'in cenup cephesi kuvvetleri vardır.

Edhem'in müfrezesiyle olan ihtilâf açığa vurulunca İsmet Bey, 24'üncü tümen hücum taburunu cepheden çekip muhafız olarak Eskişehir'e getirmişti. Atatürk'ün emriyle, Edhem kuvvetlerinin te'dip hareketi başlayınca, İsmet ve Refet Beyler de emirlerindeki kuvvetlerin büyük kısmıyle evvelâ Kütahya ve buradan da Gediz'e yürüdüler. Bütün orduyla esas üslerden ve savunma mevzilerinden bu kadar uzaklaşmanın, Yunan ordusunda doğurabileceği karşı hareketler hiç düşünülmemişti. Kanaatimce, düşünülseydi, kat'î savunma sahası olarak seçilen İnönü mevzuunda, hiç olmazsa bazı zayıf birlikler bulundurmayı ihmal etmemek gerekirdi. Bu ihmal, İsmet Bey'in, Birinci İnönü Muharebesi'ne takaddüm eden günlerde, ilk, belki de büyük bir gafleti sayılmalıdır. İsmet Bey, daha evvel İnönü mevzilini bir defa olsun gezip görmemişti.

Yunanlılar'ın Bursa'dan Eskişehir istikametinde ileri hareket geçtikleri 6 ocak 1921 sabahı haber alınınca İsmet Bey, Gediz civarındaki Efendi köp-

---

(1) Rahmetli Refet Paşa'yla, hâtıraları hakkında konuştuğum zaman, bana şimdilik neşretmemek üzere, bazı kısımlarını lutfetmişlerdi. İnönü Savaşları hakkında da şöyle dediklerini, bugün gibi hatırlarım: «İnönü'nün hakiki kahramanı Miralay Fethi değil, 24. tümen kumandanı Yarbay Âtıf'tır. Ne yazık ki Âtıf Bey, takdir alacak yerde, onun kininin hedefi olmuş, emekliye sevkedilmiştir. Ben Çerkes Edhem'in takibinde o kadar yardım ettiğim halde, benim aleyhimde bulunarak cenup cephesinin lağvını sağlatmış, Atatürk'ün beni millî savunma bakanı yapması üzerine de, millî savunma bana yardım etmiyor, diye şikâyet ederek, benim buradan da ayrılmama sebep olmuştur,» demişlerdi.

(2) Garp Cephesi Kurmaybaşkanı Âsım Gündüz'ün evvelce yazdığımız hâtıralarında, kendisini Beylikahır civarında karşılayan Atatürk'ü, o esnada «Eskişehir - Kütahya» bozgunu dolayısıyle garp cephesi kurmaybaşkanı vazifesini gören rahmetli Naci Tınaz'ı ağır şekilde muaheze ettiğini ve düşmanı iki cepheden geldiği takdirde, daha gerilerde, cepheyi küçültecek şekild karşılamanın doğru olduğunu, söylediğini anlatmıştı.

rüsünden Kütahya'ya gelmiş ve 9 ocak akşamına kadar Kütahya'da kalmıştı. Onun, Kütahya'da bulunduğu dört gun içinde bütün faaliyeti, Gediz civarına kadar ileri sürdüğü birlikleri bir an evvel Kütahya'ya getirip buradan İnönü istasyonuna sevketmek ve Yunan ileri hareketlerini Kütahya'dan, uzaktan takip etmek olmuştur. Onun bu buhranlı gunlerde yeri, Kütahya değil, evvelâ Eskişehir ve arkasından hemen İnönü olmalıydı. Gerilerde, kuvvetlerin bir an evvel demiryolu muharebe sahasına yetiştirilmesini yapacak ve başarecak insanlar ve makamlar hiç de eksik değildi.

İsmet Bey, daha Kütahya'da iken İnönü'ne ilk olarak Ankara'dan kahraman Nâzım Bey'in 4. tümeninden, bizzat tümen kumandanıyle 58'inci piyade alayı ve bir batarya, arkasından Kütahya'dan 11. tümen kumandanı Arif Bey'le bu tümenin 70. alayı, 8 ocak 1921 günü İnönü'ne vararak, kendilerine ayrılan yerlerde savunma için tertiplendiler. Arkalarından da 127. alay Kütahya'dan yine İnönü'ne yetişti. Yunanlılar, bir alayla Yenişehir'den Bilecik, üç alayla İnegöl'den Pazarcık, ve bir alayla da Mezit vadisi boyunca Bozöyük üzerine yürüdüler. İsmet Bey, İnönü mevzilinin ilerisinde Bilecik, Pazarcık ve daha ileride dağınık bulunan 24'üncü tümenin Kütahya'dan ve Ankara'dan kuvvetler yetişinceye kadar gerekli zamanı kazandırabileceğini hesap etmişti. İsmet Bey'in bütün düşüncesi ileri arazide zaman kazanmak olduğu için, 24'üncü tümene son zamana kadar İnönü mevzilindeki esas savunma vazifesi hakkında hiç bir talimat vermemişti.

İsmet Bey'in ikinci hatası bu tümeni müteakip vazifesi hakkında karanlıkta tutması olmuştur. Hiç olmazsa, 7 ocak günü, 24. tümene mevzilin demiryolunun sağ kısmını savunacağını söylemiş olsaydı tümen, Bilecik civarında el altında bulundurduğu 32. alayı vaktiyle Metristepe'ye gönderir ve sonradan birçok yanlışlıklar neticesinde, müdafaa etmeden çekilmek gibi bir duruma düşmemiş olurdu. 24. tümenin, Eskişehir'de son zamana kadar tutulan hücum taburu da tümenin esas savunma mevziine ve bu mevzilin en mühim bir noktası olan Metristepe'ye gönderilecek yerde Eskişehir'den Karaköy'e gönderilmiş ve buradan da Pazarcık'a sürülmüştü. Pazarcık ilerisinde Nafizpaşa sırtlarındaki 126. alay üstün düşman karşısında darmadağınık bir halde Pazarcık'a ve buradan da İnönü'ne çekilmişti. Bir hücum taburuyla Polatlı'dan gelen bir depo taburunun üç düşman alayını, Pazarcık'ın batı ve doğusunda, bilhassa 126. alayın dağılmasından husule gelen panik havası içinde, durduramıyacakları aşikârdı.

SUBAYLARIN BAŞARISI

Bu iki tabur, Pazarcık'ın batı ve doğusunda Ahmetler - Kıranlar hattında pek geniş bir cepheye yayılmış ve neticede hiç bir mukavemete muvaffak olamadan dağılmışlardı. Bu dağınık durumda bile, genç, fakat cesur bazı subaylar kumandesin-

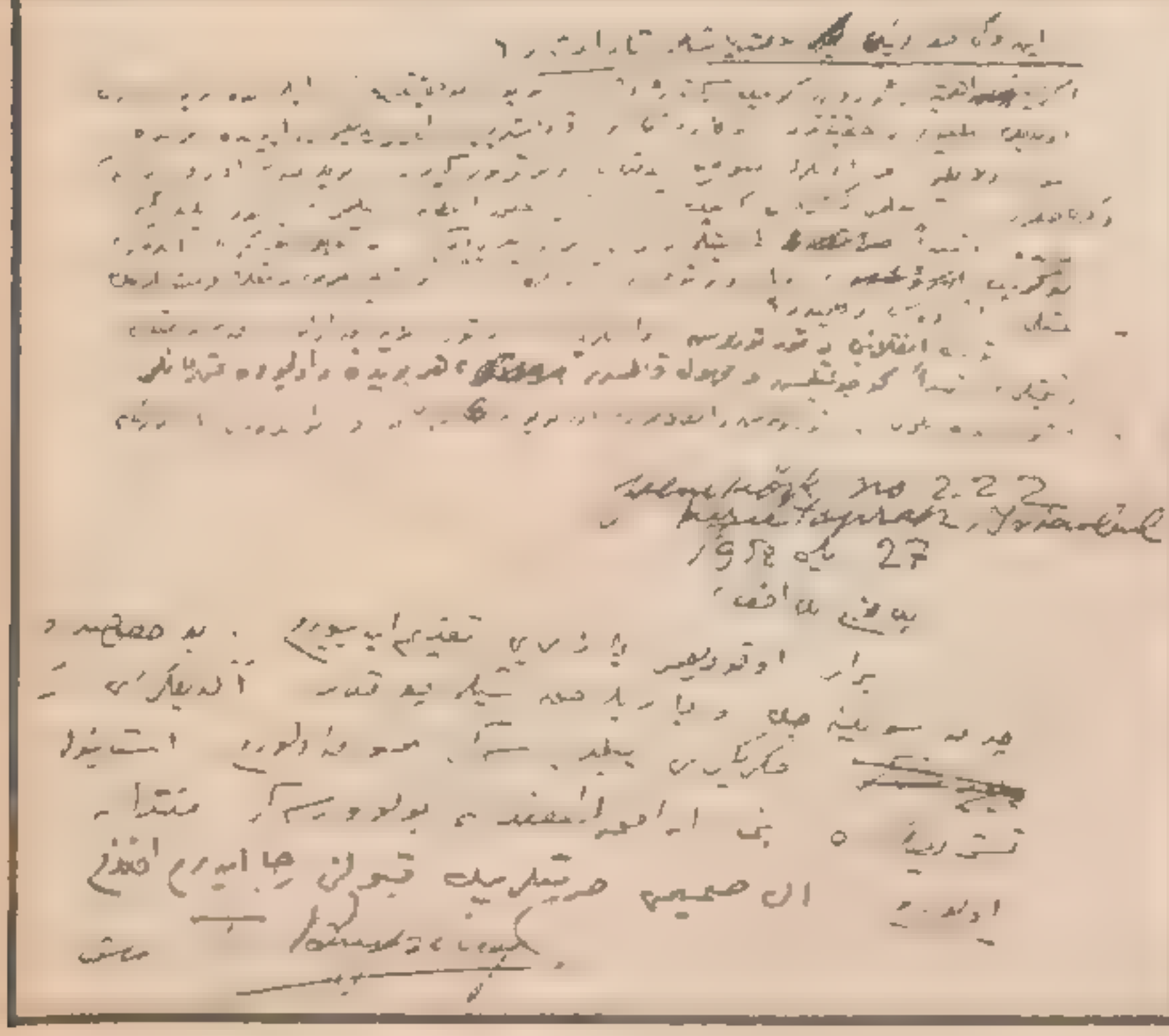

Yukarıda, T. Bıyıklıoğlu'nun tam metnini verdiğimiz yazısının başlangıcının el yazısıyle fotokopisini görüyorsunuz. Aşağıdaki fotokopi ise, T. Bıyıklıoğlu'nun, bu yazıyı Ihsan Ilgaz'a gönderdiğini bildiren mektubudur

24. Tümen komutanı Yarbay Âtıf (Ateşdağlı) Bey.

deki bölükler kendi başlarına kalmışlar ve vazifelerini başsız, emirsiz kaldıkları halde yapmaya çalışmışlardır.

Bu muharebelerin tafsilâtını yakından bilen ve henüz hayatta bulunanlar hücum taburunun birinci bölüğünün komutanı teğmen Halil Nuri'nin idaresinde sonuna kadar mukavemet ettiğini hiç unutmamışlardır. Bu fedakâr subayın, biraz sonra İkinci İnönü muharebesinde de daha büyük hizmetler yaptığını açıklamak fırsatını bulacağız.

9 ocak 1921 günü öğleden sonra Yunanlılar, bir taraftan Pazarcık - Karaköy, diğer taraftan Mezit vadisinde ilerleyerek İnönü mevzilinin batı kısmına çatmışlardır. O gün, akşama kadar dördüncü tümenin 58. ve 41. türenin 70. alayları, Yunanlılar'ı durdurmaya muvaffak olmuşlardı.

9 ocak akşamı hâlâ Küt hiye'de bulunan İsmet Bey, bu muharebe raporunu aldıktan sonra en nihayet İnönü'ne harekete karar vermişti. İsmet Bey karargâhının muharebe kademesi, 10 ocak sabahı İnönü istasyonuna vardıkları zaman Yunanlılar'la bütün cephe boyunca, muharebe yeniden başlamıştı. Fakat, durum hiç de iyi değildi. 24. tümen, Günduzbey - Metristepe - Çitil mevzilini muharebesiz terkederek daha gerideki Başkardeşler - Zemzemiye hattına çekilmişti. Yunanlılar, Bozöyük'ten Poyra'ya kadar ilerlemişler, ilerde kahramanca dövüşen 4 ve 11. tümenlerin sağ kanadını sarmak üzere idiler. O sırada İnönü istasyonuna gelmiş olan 174. alayın 1. taburuna, 24. hücum taburuna ve karargâh suvari bölüğüne derhal İnönü şimalindeki sırtları tutarak, 4. tümenin sağ kanadını korumak vazifesi verildi. Buna rağmen, İsmet Bey, 4. ve 11. tümenlerin sarılarak imha edileceğinden korkuyordu. Cephe karargâhı İnönü istasyonundan İnönü köyünün doğusundeki tepeye geldikten sonra 24. tümenin gerilemesinden endişe ve telâşa düşen İsmet Bey, derhal 4 ve 11. tümenlere saat 14.00'te, gündüzün ric'at emri verdi. Halbuki, 24. tümenin hücum taburuyla, 174. alayın 1. taburu ve cephe süvari bölüğünün müdahalesi tehlikeyi berteraf etmişti. Ve bu durumda karanlık basıncaya kadar beklemek mümkündü. Nitekim bu tabur lar, karanlık bastıktan sonra, hatta gece yarısına kadar yerlerinde kalmışlar ve ancak emirle İnönü doğusundaki Oklubalı köyüne çekilmişlerdi. Yunanlılar, İnönü mevzilinde, bilhassa bu mevzilin sol kısmında şiddetli topçu, makineli tüfek ve piyade atışıyle karşılaşınca, tasavvur ettikleri baskının ekim kaldığına hükmederek 10 - 11 ocak gecesi Bozöyük'ü yakıp boşaltmışlar ve çekilmişlerdi.

11 ocak sabahı, Yunanlılar'ın çekildiğini evvelâ bir köylü haber vermiş ve bu haber sonradan birliklerin raporuyle de teyid olunmuştu.

Görüldüğü gibi, İsmet Bey, beyhude yere muharebe meydanından uzak kaldığı Kütahya'dan İnönü muharebe sahesına geldikten sonra, birliklerini derleyip toplayamamış ve hiç luzumsuz bir ricat emri vermek gibi hata irtikâp etmişti.

Yukarıdaki kıse izahatten anlaşılacağı gibi Birinci İnönü Muharebesi'nin gerçek kahramanları 4. tümen kumandanı Nâzım, 11. tümen kumandanı Ârif, 24. tümen kumandanı Âtıf Beyler'le, 50, 70 ve 127. alaylar ve 24. tümen hücum taburuyla, 174. alayın 1. taburu ve bunların cesur, fedakâr komutan, subay ve Mehmetçikleriydi.

İsmet Bey, bu muharebeden sonra tuğgeneralliğe terfi ettirilmişti. Muharebeden sonra, bu muharebede hizmetleri görülen arkadaşlarını taltif, hattâ sözle dahi takdir etmek gibi bir insanlık vazifesini ihmal etmişti.

Bu ihmal, çoğu bugün aramızda bulunmayan komutanları gücendirmişti. İsmet Bey'in ihmal ve idaresizliği yüzünden fena bir duruma düşen 24. tümen kumandanı Âtıf Bey ise hemen muharebeden sonra emekliye sevkolunmuştu. İsmet, bu muharebede kusurlarını bu zata yüklemek küçüklüğünü de irtikâp etmişti.

İkinci İnönü Muharebesi'nin sevk ve idaresinde de İsmet Paşa'nın hataları sayılamıyacak kadar çoktur. Ben, burada, yalnız birkaçına dokunmakla iktifa edeceğim.

Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra millî ordu süratle takviye olundu. Yunan cephesi, eskisi gibi İsmet ve Refet Paşalar arasında ikiye bölünmüştü. İsmet Paşa, Eskişehir istikametinde beklenen Yunan taaruzuna yine İnönü mevzilinde karşı koymak üzere hazırlanmıştı. Esas mevzi, 61, 24 ve 11. tümenler tarafından tutulmuştur. Kemaleddin Sâmi kumandasındaki 1. tümen ve 3. süvari tümeni, üç ay evvel, 24. tümenin gördüğü örtme vazifesiyle Yenişehir - İnegöl bölgesindedir. Yunanlılar da hazırlanmışlar, Londra konferansının kararlarını kabul etmiyerek, silâhla dâvalarını çözmek yolunu tutmuşlardı. Bu sefer, Yunanlılar, daha büyük kuvvetlerle, üç kuvvetli tümenle Bursa doğusundan 23 mart 1921'de hareket e Bilecik - Pazarcık üzerinden Gündüzbey - Metristepe - Bozalan hattına karşı taarruza geçtiler. Esas mevzimizin önünde Yağızahlatgediği - Keban - Isırganlı - Hamidiye sırtlarından geçen bir ileri mevzi tutulmuştu.

24. tümen hemen bütün kuvvetiyle evvelâ ileri deki Isırganlı - Hamidiye hattında bulunmaktadır. En doğudaki 3. Yunan tümeni, 26 mart 1921 günü daha batıdaki iki Yunan tümeninden evvel Gündüzbey'deki 61. tümenin esas mevziine çatmıştı.

Ortadaki 10. Yunan tümeni 24. tümenin ileri mevzilini esas mevzi sanarak bu mevz önünde iki gün durdurulmuştur. En batıdaki 7. Yunan tümeni ise henüz Kereköy'le Pazarcık arasında kademeli bir şekilde geride kalmıştı. Bu Yunan tertibinin Garp Cephesi lehine çok müsait bir durum yarattığı meydandadır. Bu durumun meydana gelmesinde 24. tümenin hareket tarzı çok müessir olmuştur. Bu tümenimiz aldığı tertiple Yunanlılar'a Isırganlı - Hamidiye ileri mevzinin esas mevzi olduğu hissini vermeye muvaffak olmuştu. Bunda, bu tümenin bilhassa 143. alayın dış kanadındaki bölüğün faal hareketi ve kendi teşebbüsüyle Yunan tümeninin sol dış kanadına taarruz etmesinin büyük hissesi vardır. Bu bölük evvelce, Birinci İnönü'nde de temayüz etmiş olan Teğmen Nuri'nin (Niğde Milletvekili Halil Nuri Yurdakul) bölüğüydü (3).

Burada Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın yapacağı en makul hareket, kendi başına İnönü mevzilinin Gündüzbey bölgesindeki sağ kanadına yerleşmiş olan 3. Yunan tümenine üstün kuvvetlerle taarruz etmekti.

KAÇIRILAN FIRSAT

Bu taarruz için 61. tümenden başka ve Kütahya'dan gönderilmiş olan 4. tümenden (Nâzım Bey) başka Kocaeli'den Gündüzbey bölgesine getirilmiş olan Halid Bey kuvvetleri ve ilerden gelerek İnönü'nden toplanmış olan 1. tümen, yani aşağı yukarı dört tümenlik bir kuvvet kullanılabilirdi. Bu fırsat kaçırılmış ve lüzumsuz yere İnönü mevzilinin doğu kanadındaki 11. tümen mevzilinden alınarak 3. süvari tümeniyle birlikte Alınca - Sarıdağ üzerinde Pazarcık istikametinde 7. Yunan tümeninin sol kanadına taarruza sevkolunmuştur. Bu taarruz esnasında 4. tümen, Kovalca bölgesinde sol kanat gerisinde tutulmuştur. 11. tümenin serp bir araziden yaptığı bu taarruz hiç bir netice vermeden, Yunanlılar tarafından kolayca püskürtülmüş ve tümenimiz iki gün beyhude yere esas mevziden uzak kalmıştı. Bu maksatsız ve mevziden 10 - 12 km. kadar uzaklara götürülen taarruz sol kanadımızın daha sonraki mukavemetini zayıf düşürmekten başka bir netice vermemiştir. Bu suretle 3. Yunan tümeninin diğer iki tümenden iki gün evvel kendi başına mevzilmizin sağ kanadına çatması gibi bir fırsat kaçırılmış oldu. 28 mart günü bütün Türk kuvvetleri esas mevzilerinde muharebe ediyorlardı. Bilindiği gibi esas mevzi boyunca pek kanlı muharebeler, taarruz ve karşı taarruzlarla geçen bu muharebeler neticesinde Yunanlılar 1 nisan 1921'de muharebe meydanını şanlı ve kahraman Türk silâhlarına bırakarak çekilmek zorunda kalmışlardır.

Bu muharebelerde birinci hatta bulunan komutanlardan Yarbay Kemaleddin Sâmi ve Halid Bey-

---

(3) Birinci ve İkinci İnönü'lerinde, kahramanlığıyle temayüz eden Emekli Albay Halil Nuri Yurdakul, bundan sonraki savaşlarda da birçok kıymetli hizmetlerde bulunmuş ve İnönüler'den evvel, kurduğu millî kuvvetlerle, Yunanlılar'a karşı ilk defa bir cephe teşkil ederek, o zaman Garp Cephesi Kumandanı olan Ali Fuad Paşa tarafından, takdir edilmiş idi. Hâtıralarında bu satırları rahmetli Fuad Cebesoy uzun uzun bahsetmektedir.

İnönü savaşları sırasında teğmen olan (bir ara milis paşası da olmuştur) Halil Nuri bir arkadaşıyle beraber (işaret eden) ve Halil Nuri (Yurdakul)'nin bugünkü resmi.

ler'le her rütbede birçok birlik komutanları yaralanmışlar ve birçokları eziz canlarını bu yurt uğruna feda etmişlerdir. Kahraman erlerimiz de, komutan ve subaylarıyle yarış edercesine asil kanlarını akıtmaktan çekinmemişlerdir

İkinci İnönü zaferinin kazanılmasının başlıca sebebi Büyük Millet Meclisi'nin, Birinci İnönü'nden sonra, Yunan istilâsını durduracak miktarda kuvvet teşkili için gayret sarfetmesi ve bu gayreti bütün harp boyunca durmadan en yüksek dereceye çıkarmasıdır. Büyük Millet Meclisi'nin ve genelkurmay başkanı rahmetli Mareşal'in ve millî savunma bakanlığının bu gayretlerine karşı Garp Cephesi kumandanlığı, üzerine düşen vazifeyi hakkıyle yapmak suretiyle borcunu ödemiş midir? Birliklerimizin arslanlar gibi dövüştüğünü kimse inkâr edemez. Fakat, İsmet Paşa'nın emrine verilen kahraman birlikleri, Birinci İnönü muharebelerinde kusursuz idare edip etmediği çok münakaşalı bir noktadır

Nitekim, Birinci, hattâ elinde çok kuvvet varken, İkinci İnönü muharebesinden sonra yeter kuvvetle düşmanı kovalamaması ve Yunanlılar'ın rahatça çekilmelerine imkân ve fırsat vermesi ayrıca tenkide değer bir husustur. İsmet Paşa'nın bu ataletini, rahmetli Mareşal de acı acı muhteza etmekten kendini alıkoyamamıştı. İsmet Paşa, İkinci İnönü muharebesinden sonra, Refet Paşa'nın her yapmak istediğine engel olmuş ve nihayet onu da Ali Fuad Paşa gibi cepheden uzaklaştırmaya muvaffak olarak bütün garp cephesinin komutasını eline geçirmiştir. Yüklendiği ağır vazifenin hakkından gelmiş olsaydı, kimsenin bir diyeceği olmazdı. Bilindiği gibi bundan sonra İsmet Paşa'nın emrine altmış bin kişilik bir ordu verilmiş ve bu kuvveti yanlış kullanması yüzünden Sakarya'nın gerisine kadar çekilmek zorunda kalmıştı. Bu çekilmede pek çok insan, malzeme ve top kaybettiği de malûmdur. İsmet Paşa'nın büyük kuvvetlere komuta edemiyeceğine Atatürk ve onunla birlikte bütün ordu ve memleket kanaat getirmişti. Artık onun bundan sonra ordudaki rolü, ordunun fiilen başkomutanı olan Atatürk'ün emirlerini ve fikirlerini aynen tatbik etmekten ibaret kaldı. Bundan sonraki işlerde de serbest bırakılmadı. Daima Atatürk'ün ve rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak'ın gözü ve kontrolü altında bulunduruldu.

Biz, İsmet Paşa'nın İstiklâl muharebelerinde

garp cephesi komutanı olarak mütevazı, ama pek mütevazı hizmetlerini inkâr edecek değiliz. Fakat, İsmet Paşa'nın bu hizmeti, Atatürk ve Mareşal'in bin defa tecrübe edilmiş yüksek sevki idarelerinin yanında pek silik kalır. Hattâ, garp cephesinin, İzzeddin, Kemaleddin Sâmi gibi kolordu kumandanlarının bile İsmet Paşa'dan fazla, Millî Mücadele'de emekleri ve hizmetleri vardır.

Emekli Kurmay Albay Tevfik Bıyıklıoğlu'nun yazısı burada son bulmaktadır.

ALİ İHSAN SABİS'İN FİKİRLERİ

1952 yılı 27 mayısında yazılan bu yazıyı, rahmetli Ali İhsan Sabis görmüştür. Fotokopinin sağ kenarında, «pek doğru, akıllı bir erbaşın yapmıyacağı kadar büyük hatası, uzun boylu, evet, Yunanlılar'ın da çekilmeleri üzerine İnönü'nün emrinin tatbik edilmemesi, bu gecikme İsmet Bey'in üçüncü hatasıdır,» ve o zaman Tğm. Halil Nuri Yurdakul'un, düşman yanına yaptığı başarılı taarruz karşısında da: «Büyük bir celâdet ve cesaretle bir tümenin sol kanadına yapılan taarruz, Yunan müteferrik tümenini şaşırtmış ve sıklet merkezini sağ kanadına alarak taarruz edebilmek için de, gün ve vakit kaybetmiştir, onu Atatürk'ün mübadagalı takdirinin ve terfi ettirilmesinin doğurduğu mahzurlar, evet, çok doğru, evet, Lozan sulhundeki başarısının esası kimindir? Ordu, Atatürk ve hükümet,» gibi notlar koymuştu.

Yukarıda Yakup Kadri'nin hâtıralarında, İnönü'ne çekilen telgrafın yazılmasına ait olan kısmı da, 16 temmuz 1952 tarihli Ulus'tan şuraya alıverdim:

«1921, 31 martı 1 nisana bağlayan gecedeyiz, bu akşam çok az konuşuyoruz. Çünkü başlamış olan muharebe sözü lüzumsuz kılıyor. Sofrada o zaman çok genç olan ve memleketin son ümidini, mücadele kuvvetini temsil eden Mustafa Kemal Paşa var. Sonraları Saydam soyadının alan Doktor Refik Bey orada, Atatürk'ün bir aralık umumî kâtipliğini yapan ve sonra da Moskova'ya büyükelçi olarak giden Tevfik Bey orada, Paşa'nın yaveri Muzaffer Bey, Halide Adıvar Hanım, Doktor Adnan Adıvar, şimdi ismini eski Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sâlih Omurtak diye tanıdığımız Sâlih Bey, Hariciye Vekili Bekir Sâmi Bey ve ben oradayız...

«Çok sade olan yemeğimizden sonra yukarı çıktık. Mustafa Kemal Paşa yazı masasının başına geçti. Ve biz dikkatimizi yalnız kendi üzerine çekmiş olan muharebeyi düşünerek yerlerimizi işgal ettik...

«Sonuna geldiğimiz vakit çok kısa görünen hayat, geçerken çok uzun dakikalardan, saatlerden teşekkül eder» sözünün ne kadar doğru olduğunu hiç bir zaman bu gece duyduğum kadar duymamıştım. Ağır yaralılar gibi sürüne, sürüne geçen bu unutulmaz dakikalardan sonra saat bire doğru kapı açıldı: Binbaşı Şemseddin Bey içeri girdi.

«Bu uzun boylu, kumralı, şimal tipinde bir gençti. Yüzünde bir hal vardı ki, orada toplanmış olanları birdenbire tedhiş etmeye kâfi geldi. Bir ameliyat masasından kalkmış denecek derecede kansızdı. Kalplerimiz sıkıştı. Ve bir fena haber karşısında olduğumuzu düşünduk, o, Mustafa Kemal Paşa'nın oturduğu masaya kadar ilerledi, eyeklarını kavuşturdu ve telgrafı uzattı.

«Sezişi çok kuvvetli olan kumandan kâğıda endişe ile baktı, hemen hemen nefes almıyordu, çarpıntı içindeydik. Satırları yavaş yavaş gözden geçirdikten sonra bizim üzerimizde bakışlarını dolaştırdı. Ve halkın karık yani örtülü diye tarif ettiği sesle: 'Arkadaşlar, haber fena' dedi. Ve telgrafı okudu.

Bu telgrafın hulâsasını söylüyorum:

Sağ cenaha kumanda eden Miralay İzzeddin, sol cenaha kumanda eden Miralay Arif Beyler düşmanın bütün kuvvetleri karşısında mevzilerini terketmeye mecbur olmuşlardır. Umumî ric'at emrini verdim.

HAMDULLAH SUBHİ ANLATIYOR

«Garp Cephesi Kumandanı bu cümlelerden sonra arkada bulunan altı köyün isimlerini sayıyor ve buralarda düşman süvarilerinin görüldüğünü ilâve ediyor. Aramızdan birisi ayağa kalktı, herkesin kulağına birer birer bir şey söyledi. O söyleyen şahıs bendim. Paşa sordu:

— «Ne var Hamdullah Subhi Bey?... Durduğum yerde ona yüksek sesle şu cevabı verdim:

— «Paşam, bu daha evvele ait bir safhanın tarifidir. Şimdi bu ande biz muzafferiz. Buna mutlak surette eminim, çünkü içimde beş bin ışık yanıyor. On yedi yaşımdan beri yaptığım tecrübelerin verdiği cesaretle söylüyorum, Ordumuz muzaffer dir!

«Bütün oradakiler bu sözleri hayretle dinlediler, bu hayreti görünce bir daha ilâve ettim:

— «İkinci bir haber gelecek, bu zaferi bize öğretecek.

«Arkadaşlarımın çoğu cepheden gelen haberi böyle zıddına bir anlayışla karşılamamı çok garip bulmuşlar, belki hattâ, tahmin ediyorum, bana söylemediler bir sinir buhranı geçirdiğimi düşünmüşler. Kimse yerinden ayrılmıyor ve gidip yatmayı düşünmüyordu. Nihayet camlar aydınlanmaya başladı ve aynı binbaşı içeri girdi:

— «Paşam ikinci bir telgraf, dedi. Bu telgraf zaferi müjdeliyordu. Paşa telgrafa göz attıktan sonra:

— Hamdullah Subhi Bey buraya gelir misiniz? dedi. Yanına gittim, ayağa kalktı, iskemlesini bana gösterdi:

— «Buraya oturunuz ve İsmet Paşa'ya tebrik telgrafını siz yazınız! dedi.»

Refet Paşa'nın Sayın Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kitabında bahsettiği telgraf da bu şekilde, Hamdullah Subhi Bey tarafından yazılmıştı. İsmet Paşa'nın bir çekilme emri verdiğini, Hamdullah Subhi Bey, orada bulunan Tevfik Bıyıklıoğlu bilmektedirler.

XVI. yüzyılda kadına falaka atılması bu şekilde olurdu.

XVI. Yüzyılda

Osmanlılar'da Cezalar

Yazan: Metin And

OSMANLILAR'DA ceza kaynakları üçtür. Bunlardan biri, İslâm ceza hukuku «ukuubât», ikincisi Türkler'in İslâm dinini kabulden önceki gelenekleri, özellikle Türk - Moğol yasaları, üçüncüsü ise Osmanlılar'ın sonradan çıkardıkları yasalar ve 'siyaseten katl' anlayışıyle koydukları cezalardır.

İslâm'daki cezalar üçe ayrılır: Had, Kısas, diyet ve Ta'zir. Had cezalar (çoğulu hudûd), Allah'a karşı işlenen suçlar için Allah'ın hakkı olan, bu yüzden de değiştirilemez cezalardır. Bunlar kanunda gösterilen cezalar gibidir. Had cezasını gerektiren suçlar zina, kazif (veya zina iftirası), şarap içme, hırsızlık, haydutluk gibi olanlardır. Bunlardan zina için recim ve 100 değnek cezası, kazif için 80 değnek, şarap içme için 80 değnek, hırsızlık için bir organın kesilmesi, haydutluk, yol kesme için duruma göre öldürme, teşhir, bir organın kesilmesi gibi cezalar verilirdi.

Kısas ve diyet bir çeşit ödeşme, takas cezalarıdır. Bunlar öldürme, bir organın kesilmesi veya para, mal olarak ödeşme olup, bu sonuncuya, Osmanlı kanunlarında «kanlık» denmektedir. Kısas, kama, bıçak gibi kesici araçlarla yapılır.

Ta'zir'e gelince, bundan önce belirtilen cezalardan farklı olarak ta'zir'de önceden sayılmamış suçların gene önceden sayılmamış cezaları olup bunlar, yargıcın takdir hakkına bırakılmıştır. Yargıç isterse suçluyu bağışlar, sürgüne gönderir, tutuklar, teşhir ettirir, değnek cezasına çarptırırdı. Burada «had» cezalarına göre sınırlamalar tanınmıştır. Ayrıca devletin dirliği ve çıkarları için şeyhulislâmdan alınan bir fetva üzerine hükümdarın «siyaseten katl» denilen ceza verme yetkisi ta'zir'e benzemektedir.

«Siyaset» çok defa ölüm cezası anlamınadır. Şeriatla işbirliğiyle verilen bu ceza, padişahın can ve mal üzerinde sınırsız yetkisine dayanan bir örf hukukudur. Bunu gerektiren suçlar ise padışahın tahtını tehlikeye düşürme, padişahın canına kasd, tahkir, devlete karşı ayaklanma, padişaha yalan söylemek, kalpazanlık, halk malını çalma, zulüm, nüfuzu kötüye kullanma, casusluk, eşkiyalık, görevde başarısızlık, sadrâzama karşı işlenen suçlar, padişaha baskı yapılması ve benzeri suçlardır.

Türkler'in İslâm'ı kabulden önceki geleneklerinden, Türk - Moğol cezalarından hangilerinin Osmanlılar'a geçtiğini kestirmek kolay değildir. Moğollar'da görülen sert cezalar arasında kafa kesme, suçlunun gövdesini parçalara ayırma, yırtıcı kuşlara parçalatma, ağıza taş tıkama, güneşte bırakma, boğma, ateşte yakmak, deri yüzme, filin ayakları altında ezdirme gibileri vardır. Kazık, çengel gibi cezala-

XVI. yüzyılda tatbik edilen bir idam şekli: Çengele vurma.

Sık tatbik edilen bir ceza şekli: Falaka.

rın buradan Osmanlılar'a geçtiği ileri sürülebilir. Alâ'ud - Devle Bey kanununda bulunan burun, kulak, dil kesme gibi cezaların da buradan geldiği düşünülebilir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda yürürlükte olan kanunlardan Fâtih Sultan Mehmed kanunnamesi, Kanunî Sultan Süleyman kanunnamesi, Bosna kanunnamesi gibi kanunlarda da çeşitli cezalara raslanır. Bunlar içinde cerime, siyaseten salb «asma», «çomak urma», çomaklama, sakal kesme, suçlunun alnını «dağ etme» (pezevenklik suçlarında), işkence, el kesme, kollara bıçak sokup gezdirme, sürülme, kat-ı uzuv, teşhir, alna damga basma, siyaseten teşhir, topluca yemin ve ceza, kasâme gibi cezalar bulunmaktadır. Bu kanunnameler incelenince birçok İslâm uygulamalarının değişmiş olduğu, İslâm'da had olan cezaların ta'zir'e dönüştüğü, bazı kanunlarda suçlar için zimmîlerin Müslümanlar'dan daha az cezaya çarptırıldığı, bazılarında ise zimmîlerle Müslümanlar arasında eşitlik olduğu görülür.

Yargıcın takdirine kalmış cezalarda suçu yüze vurma, öğüt verme, azarlama, kulak çekme, teşhir, malî cezalar, mirastan yoksun bırakma gibi bir ölçüde hafifleri de bulunmaktadır. Her zaman rastlanmayan fakat tarih kaynaklarının kaydettiği çeşitli ağır cezalar arasında mağaraya kapatıp içine duman salarak öldürme, çuvala koyup suya atma, XVI. yüzyılda rastlanan ve adı, topa bağlama olan suçluyu topun ağzına koyarak mermi gibi atmak, linç etmek (keşkeş), deri yüzme, çarmıh, kazık, çengel gibileri bulunmaktadır. Casuslara uygulanan çarmıh cezasında, suçlunun bedenine yanmakta olan iri balmumları dikildiğini biliyoruz. Buraya alınan resimde görülen çengel cezası da korsanlara, casuslara uygulanırdı. Eminönü'nde kalaslardan bir iskele kurulur, suçlu makaralı iplerle kalasların üst basamağına çekilir, buradan daha alt basamakta olan ucu sivri çengelin üzerine bırakılırdı. Bazan suçlu hemen ölmez, çengele takılı olarak bir süre can çekişirdi.

İslâm'da da görülen recim yani suçlunun yarı beline kadar toprağa gömulüp taşlanarak öldürülmesi cezasına İslâm'da da, Osmanlılar'da da pek az başvurulmuştur. Osmanlı tarihinde yalnız bir defa görülmektedir. Naîmâ tarihi 1091/1680'de Ka-

Zina suçu işleyen bir erkeğin başına temizlenmemiş işkembe geçirilerek teşhir.

zasker Beyazîzâde Ahmed Efendi'nin Istanbul Kadısı iken Aksaray'da kavaf Abdullah Çelebî'nin karısının bir Yahudi ile zina etmesi üzerine kadını Sultanahmet'te recim ile öldürttüğü, Yahudi'nin de boynunu vurdurttuğunu yazmaktadır.

Suçlunun, buraya alınan resimlerde görüldüğü gibi, boynuna veya ayaklarına ağır cendereler, çanlar takılarak teşhir edilmesi ve işkence görmesi de sık rastlanan cezalardandı. Bu çeşit cezalardan biri tomruk cezasıdır. Büyük bir ağaç kütüğünün yuvalarına suçlunun ayakları sokulur, kilitlenirdi. Bazen de suçlunun başı dışarda kalmak üzere bütün gövdesi tomruk içine konur. Suçunu söyleyinceye kadar bunun içinde kalırdı. Nitekim bugün Istanbul valiliğinin olduğu yerin karşısındaki bir binaya eskiden Tomruk dairesi adı verilmişti. Bu dairenin başındaki görevlinin adı da tomruk ağasıydı. Tanzimat'tan sonra kaldırılmıştır. Kemend denilen yağlı iple boğarak öldürme, daha çok kanları akıtılmadan öldürülmesi inancına uyularak çoğunlukla hanedandan olanlara uygulanan bir cezadır. Boğma, ipekten 'keman kirişi' ile yapılırdı. Evliyâ Çelebî, II. Osman'ın yumurtalıklarının sıkılarak öldürüldüğünü yazar. Sarayda öldürmeler çok defa uykuda yapılırdı.

Değnek veya falaka cezasına da çok rastlanırdı. Orduda, okullarda da yakın çağlara kadar görülen bu ceza, İslâm hukukunun önemli cezalarındandı. İslâm'a göre bu cezada yalnız değnek sayısı değil, fakat uygulanışta da gözetilmesi gereken bir takım kurallar vardı. Değnek cezasını, erkekler ayakta, kadınlar otururak çekerdi, değnek deriye vurulur, aynı yere, yüze, karına, tenasül yerine vurulmazdı. XVI. yüzyıl gezginlerinden Pierre Belon, Türkiye'de gördüğü falaka cezasını çok beğenmiş, yerinde bir ceza olarak görmüştür.

Teşhir cezaları içinde XVI. yüzyılda yapılmış ve buraya alınan iki resimde görüldüğü gibi daha çok zina suçunda verilen bir ceza da suçlunun bir eşek üstüne ters bindirilmesi, başına işkembe sararak sokaklarda dolaştırılmasıdır. Netekim, Türkiye üzerine XVI. yüzyılda bir kitap yayınlamış olan İtalya doğumlu Fransız Teodoro Spandugino **La Généalogie du Grand Turc** adlı kitabında şu bilgiyi vermektedir: «Bir zimmî bir Türk kadınıyle zina ederse Müslüman olmazsa yakılırdı. Bir zimmî veya Müslüman Türk bir zimmî kadınla zina ederken yakalanırsa, hem erkek, hem kadın sokaklarda bir eşeğin üzerine ters oturturulur, başına koyun işkembesi sarılır, eşeğin kuyruğunu yular gibi tutarak sokakta dolaştırılırdı.» Nitekim Evliyâ Çelebî de bu cezanın bir oyuna konu olduğunu şu satırlarla belirtmektedir: «Bir çingâne avratını bir Yahudi ile tutub her ikisine de işkence ile ik-

rar-ı cürm ettürmeleri garib, acîb bir temaşadır. Çingâne karısına necisli işkembe giydürüb, ters eşeğe bindürüb, Yahudi dahi diğer bir eşek üzere siyaset için geçdüklerinde öyle bir hay u huy-i taklid olur ki, adam gülmeden kalır.»

Cezaların infazı suçlunun toplumsal sınıfına göre değişirdi. İnfaz muhzır ağa (bu daha sonrak tomruk ağası olmuştur), buyruğunda kapı kâhyaları ki bunlardan beşi falakacıydı, subaşı, asesbaşı, çadır mehterleri, dilsizler, solaklar eliyle olurdu. Sarayda infazlarda orta kapı ile çizme kapısı arasındaki Siyaset Çeşmesi önündeki Seng-i İbret'te kesilen başlar, ibret için teşhir edilirdi. Önemli kişilerin kesik başları gümüş tepsi içinde padişaha gösterilirdi. Kimi zaman da kesik kafalar Edirnekapı'da teşhir edilirdi. Suçluların asıldıkları ağaca dâr-ı siyaset deniyordu, halk ağzında bu darağacı olmuştur.

Türkiye'ye gelmiş yabancı müşahitler, Türkiye'de adaletin sağlam ve çabuk işleyişine hayranlıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan XVI. yüzyılda Türkiye'ye gelmiş olan Guillaume Postel, ufak bir hırsızlığın bile hoş görülmediğini, parasını ödemeden bir yumurta alana elli sopa atıldığını, at çalanın ise asıldığını bildiriyor. 1548'de İran seferine katılan Jacques Gassot ise, parasını ödemeden alınan şeylerin cezalandırıldığını, öyle ki düşmanın buğday tarlasına girmenin yirmiden kırka kadar kamçıyla cezalandırıldığını söylüyor. 1526'da Kanuni'nin Macaristan seferinde iki askerin at çaldıkları, iki sipahinin ise ekinleri biçilmemiş tarlada hayvanlarını otlattıkları için kafaları kesilmiştir. Düşmanlarına yapılacak haksızlıklarda bile Türkler'in ne kadar titiz olduklarını XVII. yüzyılda da görüyoruz. Nitekim XVII. yüzyılda Bağdad'ın son kuşatılışında yerli halka zarar verenlerin ufak bir ihbar üzerine ölümle cezalandırıldıklarını gene bir yabancı kaynak bildirmektedir. Gene XVII. yüzyıl gezginlerinden Stochove da ceza ve hukuk yargılamasının hiç bir ülkede Türkiye'deki kadar çabuk bitmediğini, en karışık dâvanın bile üç, dört gün içinde sonuçlandığını belirtiyor. Ancak gene aynı tanık adalet mekanizmasının bu çabukluğu yüzünden kimi vakit suçsuzun da suçluyla birlikte ceza görmesine yol açtığını belirtiyor. Daha erken tarihlerde ise yabancı tanıklar Türkiye'de adaletin fazla sertliği üzerinde durmuşlardır. Sultan Bâyezid'in 1396'da, içlerinde Korkusuz Jean'ın da bulunduğu Fransız tutsaklarına adaletle nasıl yakından ilgilendiğini gösterdiğini Froissart iki olayla belirtiyor. Yabancı tanıkların Türkiye'de adalet mekanizması ve cezalar üzerine verdikleri bilgiler iyi incelenirse, Avrupa'ya örnek olacak bir yetkinliğe ulaştığı görülecektir.

Teşhir cezası.

Alphonse Daudet'nin oğlu Léon Daudet.

Alphonse Daudet'nin Türkiye'deki Akrabaları

Yazan: Taha Toros

FRANSA'NIN güneyinde yaşayan aynı ailenin çocuklarıydılar. İki kardeşten büyüğünün iki çocuğu vardı. Bunlardan büyüğü teknik sahayı seçerek mühendis oldu. Kardeşlerden küçüğünün çocukları ise edebiyat sahasını seçtiler. Bunlar Ernest Daudet ile Alphonse Daudet idi.

Bu iki kardeş Fransız edebiyatının ünlü kişileri arasına karıştı.

Amcazadeleri Justin Daudet yaşça onlardan biraz büyüktü. Aslında o da edebiyata ve seyahat kitaplarına, macera eserlerine çocuk yaşta iken merak sarmıştı. Genellikle Şark'a ait seyahat kitapları okurdu.

Makine mühendisi olmuştu ama, okuduğu Şark'a dair kitapların tesiri altında kalmıştı. Görebildiği Alman, İngiliz ve Fransız seyyahlarının eserlerini okudu. Son olarak W. Barker ile Ch. Texier'nin Şark seyahatine ait kitaplarını gözden geçirdi. Bu arada hemşehrisi ve yakın dostu olan V. Langlois'in (Voyage Dans la Cilicie et Dans les Montagnes du Taurus) adlı eseri neşredilince, onun için Şark'a seyahat vazgeçilmiz bir arzu oldu. Kilikya'da (bugünkü Çukurova) el değmemiş zenginliklerin hayali Justin Daudet'yi bu ülkeye doğru itiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en zengin bölgelerinden olan Çukurova'ya bir seyahat yapmak, mesleği olan makine mühendisliğinin yardımıyle orada küçük bir fabrika kurmak ne tatlı bir hayaldi. Planlarını hazırladı ve yola çıktı.

Ortam müsaitti. Tanzimat'tan sonra, hele Kırım muharebesini takiben, Türk - Fransız dostluğu son derece kuvvetlenmişti. Türkiye'ye seyahat eden Fransızlar, diğer yabancılara kıyasla, hususi bir muhabbet görmekteydiler.

Justin Daudet, 1863 yılında Gard şehrindeki akrabaları ile vedalaştı. Marsilya'dan deniz yolu ile yaptığı zahmetli bir yolculuktan sonra Mersin'e geldi. O zamanki Mersin, 100 - 150 evden ibaret küçük bir iskeleydi. Justin Daudet doğruca Çukurova'nın merkez şehri sayılan Adana'ya gitti. Bereketli ovanın yetiştirdiği pamukları gördükçe kanı kaynıyordu. Bu mahsulle ilgili bir fabrika kurmaya karar verdi. Bu maksatla, kendisine yardımcı olmak üzere Fransa'dan Adrien Sabatier adında bir mühendisi getirtti. Kısa bir çalışmadan sonra Çukurova'da ilk fabrika 1864 yılında kurulmuş oldu. Bu fabrika, Adana'da halen İş Bankası şubesinin bulunduğu arsada çalışmaya başladı.

Çukurova'da böyle bir fabrikanın kurulmasıyle bir kısım halk, evlerinde pamuk şiflemekten kurtulmuş oluyordu. Ayrıca bölgede bir sanayi hareketi başlamış, rasyonel çalışma fikri doğmuş oluyordu.

Bu eserin babası sayılan Justin Daudet,

işçilerle müstahsile gösterdiği olağanüstü ilgi, sosyal konularda verdiği örnekler, hastalara yardımda kurduğu teşkilât yüzünden muhitin muhabbetini toplamış bulunuyordu.

Justin Daudet'nin Adana'da kurduğu ilk fabrika, 11 yıl başarılı bir çalışmadan sonra, 1875 yılında şimdiki Ceyhan kazasına nakledildi.

Fabrikanın Adana'dan Ceyhan'a kaldırılışı, sosyal ve ekonomik sebeplerle yapılmıştı. Adana'nın doğusundaki bereketli Ceyhan ovası da bir pamuk ambarıydı. Ama, muhitteki aşiret kavgaları, Osmanlı hükümeti tarafından bu bölgeye mecburi iskâna tâbi tutulan dikbaşlı kabileler yüzünden geçim zorlaşmıştı. Bir taraftan da Kafkasya ve Kırım'dan gelen soğuk bölge insanlarının göçmen olarak Ceyhan gibi çok sıcak bir bölgeye yerleştirilmeleri ve bu karışık soylardan gelen insanların bir arada çalışmalarını sağlayacak bir organa ihtiyaç vardı. Ceyhan'da sınaî bir tesis kurulması, buradaki insanlara iş imkânı yaratması bakımından ehemmiyetliydi. Bunu düşünen birkaç Ceyhanlı, 1875 yılında Adana valisi olan Süleymaniyeli Ahmed Paşa'yı ziyaret etti. Vali Paşa işi Bâbıâlî ile muhabereye döktü. Aynı yıl, yerine gelen Vali Nusret Paşa ise, problemi kökünden halletti. Adana'da kurduğu fabrikası ile başarı kazanan Fransız mühendisi Justin Daudet'ye Ceyhan'da da bir fabrika kurmasını telkin etti.

Justin Daudet, iki ayrı yerde fabrika yönetmekteki zorlukları valiye anlattı. Fakat Çukurovalılar'ın kendisine gösterdiği muhabbete lâyık olmak ve gelişmekte geri kalmış bulunan Ceyhan'ı böyle bir fabrikaya kavuşturmak için tek çareyi, Adana'daki fabrikasını Ceyhan'a kaldırmakta buldu.

Bu fabrika, Ceyhan'ın toplum hayatında son derece hareket yarattı.

Justin Daudet'nin Ceyhan'daki fabrikası, 1876 yılında ölümü ile karısına ve çocuklarına kaldı. Daha sonra torunları tarafından 1948 senesine kadar çalıştırıldı. Bu yıldan sonra Daudet ailesinden erkek torun kalmadığından, yaşlı kızı ile torunu fabrikayı satarak İskenderun'a yerleştiler.

Çukurova'nın en eski fabrikalarından olan bu tesis, hâlen tanınmış iş adamı Hasan Yeşil tarafından başarıyle çalıştırılmaktadır.

JUSTIN DAUDET'NİN EVLENİŞİ VE ÖLÜMÜ

Justin Daudet, 1863 yılında Fransa'dan Adana'ya makine mühendisi olarak geldiği zaman, bekârdı.

Charles Daudet ve eşi Pauline.

1864 yılında Adana'da ilk fabrikayı kurup, Fransa'dayken hayal ettiği başarıya ulaşınca, Çukurova'ya tamamen yerleşti ve bu arada Marie Thérèse Nissimovitch ile evlendi.

Marie Thérèse 1846 yılında Istanbul'da doğmuştu. Aslen Triesteli olan babası —torununun rivayetine göre— 12 lisan bilirdi. Büyük oğlu ile birlikte Osmanlı sarayında lisan dersleri vermekteydi.

Babası, Marie Thérèse'e iyi bir tahsil sağlayarak Beyrut'ta rahibe mektebinde okutmuş, ayrıca tıp tahsiline yakın bir hemşire okulunu da ikmal ettirmişti. Marie Thérèse tahsilini ikmal ettikten sonra, Mersin'de açılan Fransız konsoloshanesinde görev aldı. Hem konsoloshanede sekreter olarak çalışıyor, hem Mersin'de bulunan tanınmış ailelerin çocuklarına hususî lisan dersleri veriyordu.

Justin Daudet Marie Thérèse'i Fransız konsoloshanesinde tanıdı. Aile kayıtlarına göre onunla 1869 yılında evlendi. Bu evlilikten 1870 yılında Adana'da Antoinette adında bir kızı ile 1874'de Charles adında bir oğulları oldu.

Aile, kısa süren mesut bir hayattan sonra, Justin Daudet'nin zatürree'ye yakalanarak Adana'ya giderken Misis nahiyesinde, bir han odasında ölmesi ile büyük bir kedere büründü. Justin Daudet, Adana'da o zaman Fransızlar'a ait olan şimdiki sivil hava alanı yolu üzerindeki Katolik mezarlığına gömüldü.

Daudet öldüğü zaman kızı altı, oğlu iki ve karısı 30 yaşlarındaydı.

Justin Daudet'nin Çukurova'daki başarılarını takip eden Fransa'daki akraba Daudetler, onun bu erken ölümünden çok üzüldüler. Genç yaşta dul kalan eşi ile iki çocuğunu Fransa'ya çağırdılar.

Fakat Mme Daudet, kocası Justin Daudet'nin Çukurova'da başladığı işi sonuna kadar yürütmek azmindeydi. Fransa'dan gelen davete teşekkür etti. Fabrikanın idaresini eline aldı.

Bu arada, fabrikanın kuruluşunda ve işletilmesinde Justin Daudet'nin Fransa'dan getirdiği yardımcısı Mühendis Adrien Sabatier, Fransa'ya dönmek istedi. Başlanan bu kârlı işin düzenini bozmamak isteyen Mme Daudet, Adrien'i fabrikaya bağlamak için, onunla evlendi. Fakat ikinci evliliğinde çocukları olmadı. Küçük yaşta olan Antoinette Daudet ile Charles Daudet'yi iyi bir şekilde yetiştirmek için çalıştılar. Bunları Beyrut'a göndererek Fransız mekteplerinde okuttular.

Şimdi, Alphonse Daudet'nin, Türkiye'de fabrikatör amcazadesinin ölümünden son-

Antolnette Daudet (sağda, beyaz saçlı olan).

Antolnette Daudet'nin kocası Pierre Ballian

ra, soylarından gelenlerin hayat hikâyesine kısaca goz atalım:

JUSTIN DAUDET'NİN EŞİ MARIE THERESE

Aslen Triesteli olup, Istanbul'a yerleşen kültürlü bir ailenin kızıydı. Yukarıda da temas edildiği üzere, babası Nissimovitch, sarayda efendilerle, sultanlara lisan dersi vermekteydi. Marie Thérèse, kocası Justin Daudet'nin ölüm tarihi olan 1876 yılından 1909 senesine kadar Çukurova'daki fabrikayı —ikinci kocası ve fabrikanın teknik mühendisliğini yapan Fransız asıllı Adrien Sabatier'nin yardımını sağlayarak— yürüttü.

1909'da felç olan Mme Daudet, felçli halinde 1920 yılına kadar fabrika işleriyle meşgul oldu. 74 yaşında hayata gözlerini kapadı. İkinci kocası Adrien ise, 1928 yılında 87 yaşında Adana'da öldü.

Bayan Daudet kültürlü, şefkatli ve iyi kalpli bir kadındı. Hâlâ Ceyhan köylerinde yarattığı sempati ve hâtıraları ile anılmaktadır. Mme Daudet'nin Beyrut'ta tıp tahsiline yakın bir hemşire okulunda tahsil görmesi ve bilgiler elde etmesi, Ceyhan'daki başarısının başlıca sebeplerinden oldu.

Ceyhan yaz mevsiminde, soğuk diyarlardan gelenlerin barınacağı bir yer olmaktan çıkar, alevler içersinde yanardı. Bu yüzden, Kırım ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerin çocukları bu iklime alışamadıklarından sık sık hasta olurlardı. Hele sıtma ve trahom salgın haldeydi. Ceyhan'da o tarihlerde doktor ve eczane yoktu. Mme Daudet, hekim ve ilâç bilgilerine dayanarak bölgede, bir mavi melek oldu. Köylülerle fakirlere ilâçlar dağıtır, onların gözlerini bizzat tedavi ederdi. Daudet'nin fabrikası, bir poliklinik halini almıştı. Ceyhanlılar, sağlık ve hayat buldukları Mme Daudet'nin hayranı kesildiler. Bu iyiliksever kadının son yıllarını felçli olarak geçirmesi yüzünden, aynı sosyal yardımları oğlu Charles Daudet ile, onun karısı Pauline Ballian sürekli olarak yürüttüler.

JUSTIN DAUDET'NİN ÇOCUKLARI

Bayan Daudet, 1920 yılında öldüğü zaman, Ceyhanlılar'ın üzgünlükleri içerisinde, vasiyeti üzerine birinci kocasının Adana'daki mezarına gömüldü. Sonraları bu Fransız mezarlığının Adana belediyesi tarafından kapatılması üzerine, Daudet ailesinin kemikleri, İskenderun'daki Latin mezarlığına nakledildi.

Justin Daudet'nin 1870 yılında doğan kı-

zı Antoinette, 81 yaşında 1951 yılında İskenderun'da öldü. Antoinette ve kardeşi Charles Daudet, bir tesadüf eseri olarak yine iki kardeşle evlendiler. Aslen Ankaralı olan ve İzmir'de oturmakta bulunan Rafael Ballian'ın oğlu Pierre Ballian, Antoinette ile, Rafael'in kızı Pauline Ballian ise Justin Daudet'nin oğlu Charles Daudet ile evlendiler.

Pierre Ballian, İzmir'den Adana'ya reji memuru olarak gelmişti. Evvelâ Antoinette'le o evlendi. Daha sonra da kızkardeşi ile kayınbiraderini evlendirdi. Bu suretle iki kardeş, iki kardeşle evlenerek mesut bir hayatın eşiğine adımlarını attılar. Ancak Antoinette'in kocası Pierre Ballian pek genç yaşta 1902 yılında öldü. Birisi 1895'te Ceyhan'da doğan, diğeri 1897'de ve sonuncusu 1900 yılında İzmir'de doğan üç kızı oldu.

Bu kızlardan 1895'te Ceyhan'da doğan Marie Angèle, Marcel Durand ile evlendi. İki yıl sonra öldü. Micheline adlı kızı Fransa'da Pierre Grandjean ile evli olup hâlen Fransa'nın Nord vilâyetinde oturmaktadır.

Kızlardan ikincisi olan ve 1897 yılında İzmir'de doğan Marie Louise hayatta ve Türkiye'de Daudet ailesinin tek kızı olarak halen İskenderun'da oturmaktadır ve 72 yaşındadır. Hiç evlenmemiştir. Kızlardan üçüncüsü Adeline, hâlen Paris'tedir. Kocası Alb. Jules M. François'dır. Adeline'in Paris'te doğan çocuklarından Pierre François mühendis, Bernard François ressam, Marcel François ise pilottur.

Marie - Louse François ise, Michel Biler'le evlidir. Halen Dakar (Senegal) da oturmaktadır, iki çocuğu vardır.

Justin Daudet'nin tek erkek oğlu Charles Daudet, 1874 yılında Adana'da doğmuştur. Ablası Antoinette ile birlikte Beyrut'ta Fransız mekteplerinde okumuşlardır. Pauline ile 1905 yılında evlenen Charles Daudet'nin çocuğu olmamıştır. Karı - koca, çocuksuz hayatlarını Ceyhan'daki fakir köylülere ve yardıma muhtaç olanlara bakmakla geçirmişlerdir. Evleri âdeta fakirlerin aşevi haline gelmiştir.

Vaktiyle Ceyhan'da otel ve lokanta bulunmadığından, gerek Justin Daudet ve eşi, gerekse Charles Daudet zamanında Adana valisinden mektupla gelenlere Daudet'lerin evi daimî surette açık bulundurulmuş, yabancı memurlar ve tanınmış kimseler Daudet'lerin misafirhanelerinde ağırlanmışlardır.

Charles Daudet'nin asıl büyük hizmeti, Kurtuluş Savaşı'nda olmuştur. Fransızlar'ın Çukurova'yı işgalleri sırasında Türkler'e ve millî harekete karışanlara uyguladıkları sert tedbirlere, Charles Daudet cesaretle göğüs germiş ve Türkler'i korumaktaki tutumu millî kuvvetlerce takdirle karşılanmıştır. Millî Mücadele yıllarında Türk cephesindeki çetelere un ve gıda maddesi göndermek gibi hizmetlerinden başka, Fransızlar'a yardakcılık yapmak isteyen Ermeniler'in Türkler üzerine yöneltmek istedikleri taşkınlıkları, Daudet daima önlemiş ve bu hizmetleriyle Ceyhanlılar'ın kalplerinde ve hafızalarında yaşamıştır.

Eşi Poline'i 1933 yılında kaybeden Charles Daudet, hayatta yalnız kalınca, yaşama gücünü kara günlerinde yardım ettiği Ceyhanlılar'a gösterdikleri unutulmaz alâkadan almış ve her vesile ile onlardan muhabbet görmüştür.

Alphonse Daudet'nin Türkiye'de tek amcasının torunu Charles Daudet, 1946 yılında Ceyhan'da çocuksuz olarak ölmüş ve bu suretle Daudet ailesinin Türkiye'de erkek nesli kalmamıştır.

Charles Daudet, öldüğü zaman 72 yaşındaydı. Cenazesi Ceyhanlılar'ın samimi duyguları arasında, İskenderun'a, aile kabristanına nakledilmiştir.

FRANSA'DA VE TÜRKİYE'DEKİ DAUDET'LER

Fransa'da Daudet ailesinden edebiyat tarihine geçen ünlü yazarlar bulunmakla beraber, siyaset sahasında da faaliyet gösterenler yetişmiştir.

Bilindiği üzere, Alphonse Daudet (1840-1897) şöhrete erişmesini ve edebiyat sahasında tutunmasını kendisinden üç yaş büyük olan, aynı zamanda tanınmış bir yazar bulunan Ernest Daudet (1837-1921)'ye borçludur.

Oğlu Léon Daudet ise, Fransız edip ve gazetecilerindendir. Başta Figaro gazetesi olmak üzere fıkra yazarlığı, politika yazarlığın yapan Léon Daudet, 1907 tarihinde Action Française gazetesini kurmuştur. Uzun müddet mebusluk etmiş, daha sonra Fransa'da Kralcı partinin kurucuları arasında yer almış, bir aralık partinin başına geçmiştir.

Oğlu Charles Daudet ise, belediye azalığı, yazarlık ve arşiv uzmanlığı yapmış, 1960 yılında ölmüştür. Halen bu aileden Françoise Daudet, Paris'te doktorluk yapmaktadır.

Türkiye'ye gelen Daudet'nin soyundan bulunan kadınların çoğu da Fransızlar'la evlenerek ana vatanlarına dönmüşler, bir kısmı da orada ölmüşlerdir.

Hâlen Türkiye'de Daudet ailesinin tek ferdi, İskenderun'da oturan Mme Marie Louise'dir.

Formoza'dan İntıbalar

Yazan: Dr. Gülçin Çandarlıoğlu

PORTEKİZLİLER 1583'te Tayvan'ı ilk gördükleri zaman «İlha Formoza» «Güzel Ada» diye isimlendirmişlerdi. Çince «Yamaçlı Koy» anlamına gelen Tayvan'ın 5 büyük şehri vardır. Bunlar Taype, Tayçung, Taynan, Çilung ve Kaohsiyung'dur. Taype, eskiden beri eyalet merkezi idi.

Formoza'da 200 - 250 000 kadar yerli halk vardır. Bunlar Tayyal, Sayşet, Bunci, Tsovçi, Paywan, Ami, Yami, Luka ve Peynan kabilelerine ayrılmıştır.

Formoza'nın bütün nüfusu 13,5 milyondur. Halkın çoğu Budist, 40.000 kadar da Müslüman var. Ada'da ilk olarak Arap tarzında inşa edilen yeni Taype camii, 1960'ta açılmıştır. Müslümanlar'ın az olduğu bir bölge için bu bina oldukça muhteşem sayılır. Taype'de cami yalnız «cuma» günleri açıktır ve hanımlar da cuma namazına gidebilirler. Hanımların namaz kıldıkları taraf bir perde ile ayrılmıştır. Hanımlar ayrı bir yerde abdest alırlar, yazın soğuk, kışın sıcak su ve her zaman için temiz havlular vardır. Camiye giderken ayrıca başörtüsü götürmenize lüzum yoktur, her şeyi camiden temin etmeniz mümkün.

Tabiî Müslümanlar'ın lokantaları da ayrı. Her Müslüman lokantasının kapısında Çince «temiz lokanta» ve Arapça «Elhamdulillâh» yazılıdır.

Formoza'da büyüklü küçüklü 1.850 Budist, 1.800 kadar da Taoist mâbedi var. Budistler'in sayısı ise 6 - 8 milyon civarında. Her yıl Buda'nın doğum günü büyük şenliklerle kutlanır. Taype yakınındaki Çi - nan Kung, mâbetlerin en meşhuru

Çinliler'in hemen hemen hepsi Konfuçyüs'ü sever ve onun telkinlerine riayet ederler. Bilindiği gibi Konfüçyanizm bir din olmuştur. Formoza'da birçok da Konfuçyüs mâbedi vardır. Her sene 28 eylülde anma törenleri yapılır. Fakat bu, ne dinî bir âyin, ne de ibadet tarzıdır. Sadece Çin tarihinin en büyük hocasına karşı gösterilen bir milli hürmettir.

Taype'nin merkezinde 2 müze var. Bunlardan biri Nebatat bahçesindeki Tarihi Eserler Müzesi, diğeri de Yeni Park'taki Vilâyet Müzesi'dir.

Tarihî Eserler Müzesi'nde, tarihten evvelki taşlar, tunçlar, yazılı kemikler, porselen eşya, paralar, tarih boyunca Çinliler'in giydiği kıyafet örnekleri, silâhlar, müzik âletleri vs. teşhir ediliyor.

Meşhur «Bin Buda Mağaraları»nda bulunan ve taştan yapılmış yüz şekillerinin mulajları ise «Tu Huang» salonlarında teşhir edilmektedir.

Vilâyet Müzesi'nde ise, bilhassa yerli halkın tarih ve kültürü ile ilgili eserler bulunmaktadır.

Bütün Formoza'nın en büyük müzesi ise, Taype dışındaki Millî Saray Müzesi ile Tayçung yakınlarındaki Millî Merkez Müzesi'dir.

Millî Merkez Müzesi'ni henüz görmedim. Millî Saray Müzesi ise, eski Çin stilinde inşa edilmiş, soğuk ve sıcak hava tertibatı, asansörü olan 3 katlı modern bir bina. Müzenin içinde, zengin bronz kolek-

siyonları, porselenler, yeşimtaşı, eski Çin resimleri, güzel yazı örnekleri vardır. Teşhir edilen eşya, ayda bir yenilenir.

Müzeyi ziyarete gelenlerin en büyük zevklerinden biri, Dr. Sun Yat Sen heykeli ile resim çektirmektir.

ACADEMİA SİNİCA

Çin cumhuriyetinin en yüksek ilim müessesesi «Academia Sinica» dır. Bu akademinin tarih, filoloji, modern Çin tarihi, matematik, kimya, nebatat, hayvanat dallarında ilmî araştırmalar yapılan 7 enstitüsü vardır. Altaystik bölümünde doktorasını Ankara Üniversitesi'nde yapmış olan Mr. Cheng çalışmaktadır.

Formoza'da 9 üniversite ile 24 kolej vardır. Bunların en büyüğü Taype'deki, 6 fakülte ve 44 enstitüsü olan Millî Taiwan Üniversitesi'dir.

Orta ve yüksek dereceli okul kütüphanelerinden başka 25 kadar şehir kütüphanesi vardır. Kütüphanelerin en meşhuru ve önemlisi Taype'deki Millî Merkez Müzesi'dir diyebilirim. Bu kütüphane, eksersisi XII. ve XIII. yüzyıla ait olmak üzere kıymetli Çin eserlerinden müteşekkil kitap koleksiyonuna sahiptir. Burada, dünyanın başlıca kütüphaneleri ile mübadele servisi de vardır.

Türkiye cumhuriyeti ile Çin cumhuriyeti arasındaki münasebet çok dostanedir. Çin dışişleri bakanı 1957'de Türkiye'ye resmî bir dostluk ziyaretinde bulunmuştur. O tarihten itibaren iki memleket arasında başlayan profesör ve talebe mübadelesi halen devam etmektedir. Bugün Türkiye'de 10 tane kadar Çinli talebe vardır.

Çinliler propagandaya çok önem verir. Yabancı talebe ile çok yakından ilgilenirler. Şu anda Taype'de ikisi lise, üçü üniversite, ikisi master, biri araştırma talebesi olmak üzere 8 Türk talebe vardır.

Türk ve Çin parlamento grupları 1957-58'de karşılıklı iyi niyet ziyaretlerinde bulunmuşlardır. 1960 senesinde zafer bayramında bulunmak üzere Çin genelkurmay

Muhabirimiz Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Taype'deki bir Taoist mâbedinin önünde.

Taype'de, Milli Saray Müzesi'nin salonlarından biri. Solda Dr. Sun Yat-sen'in heykeli.

başkanının riyasetinde bir askerî heyet Türkiye'ye gitmiştir. Ekim 1962'de de Cumhurbaşkanı Çan Kay-şek'in oğlu Korgeneral Çang Vey - kuo, cumhuriyet bayramında bulunmak üzere Türkiye'ye gitmiştir.

Ekonomik alana gelince, iki memleket arasındaki uzaklık yüzünden geniş ticarî münasebet kurulamamıştır. Çin'in İzmir Enternasyonal fuarına iştirakinden sonra küçük ölçüde alışveriş yapılmıştır.

Atatürk hayatta iken Çan Kay - şek ile mektuplaşır ve görüşlerini birbirine yazarlardı.

Bugün Taype'deki Millî Çengçi Üniversitesi'nde Türkçe bölümü de vardır. Bu bölümde şimdi iki profesör ve 2 asistan profesör ders vermektedir. Hepsi de daha önce Türkiye'de bulunmuşlardır. Prof. Davud Liu, Prof. Hikmet Ma, asistan profesröler de Lin Yi - Ming (doktorasını Ankara Üniversitesi'nde yapmıştır), ve benim. Türkçe bölümünün 45 - 50 kadar talebesinin hemen hemen hepsi zeki ve çalışkan çocuklardır.

GÜNLÜK HAYAT

Formoza'da okullar yalnız pazar günü tatil. Cumartesi öğleden sonraları da ders var. İmtihanlar bazen pazar günü yapılıyor. Beden eğitimi ve askerlik derslerine çok önem veriyorlar. Bu dersler, üniversitede de vardır. Bu iki dersten geçemiyen talebe, diğer dersleri ne kadar iyi olursa olsun mezun olamıyor. Ortaokul ve lise talebelerinin formaları askerî üniforma gibi, erkekler bej keten ceket, pantolon ve şapka, kızlar da etek, ceket giyiyorlar.

Üniversite öğrencileri de, askerlik dersi sırasında asker gibi giyiniyorlar. Erkeklerin çoğu asker olduğu için, şehirde daha çok kadınlar gözünüze çarpar. Bütün tezgâhtarlar, kadın ve erkek berberleri, otobüs biletçileri, garsonlar ve çöpçülerin çoğu hep hanımlardır. Seyrek de olsa gördüğünüz erkekler, askerlik yapamıyacak bir yaşta olan kimseler, talebeler, hükümet mensupları ve devlet memurlarıdır.

İnşaat işçileri arasında bile pek çok kadına rastlamak mümkündür. Uzakşark'ın meşhur çek çek arabaları da artık eski özelliğini kaybetmiş durumda. Bizim faytonlar gibi onlara da ancak sayfiyede rastlamanız mümkündür. Şimdiki çek çek arabaları, bisikletin arkasına takılmış durumda.

Taype'de dükkânlar pazar dahil sabah 6.30'dan gece 24'e kadar açık. İşportacılar ise günün 24 saatinde faaliyet halindedirler. Canınız ne zaman isterse o zaman rahatlıkla alışveriş yapabilirsiniz. Günün 24 saati Taype gündüz gibidir. Gece 24'ten sonra tezgâhtar kızlar evlerine gayet emniyetli dönerler. Bence Taipei'nin en öğünülecek taraflarından biri de budur.

Ahmet Dinç ve Şekûre Köksal,
bilgi yarışması birincileriyle

Perteviniyal Lîsesi

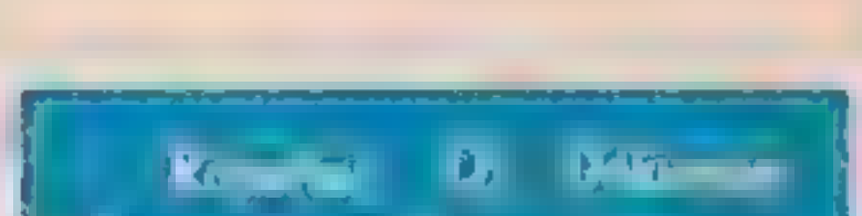

92 YIL once, 6 nisan 1872'de temeli atılıp binlerce genç yetiştiren bir okulumuz var: Pertevniyal Lisesi. Istanbul Kız Lisesi gibi bir vakıf olarak kurulan bu okulumuz, Sultan Aziz'in annesi, Sultan II. Mahmud'un da eşi olan Pertevniyal Vâlide-Sultan'ın hayır eserlerinden biridir.

Pertevniyal Lisesi'nin bir asırlık ömrü vardır ama, öğretim zamanla değişmiş, bugünkü binasına gelinceye kadar değişik semtlerde çeşitli konak ve binalarda öğretimini sürdürmüştür.

Aksaray Vâlide camiinin hemen yanı başında ana cadde boyunca uzanan büyük bir bina vardır, giriş kapısında «Pertevniyal Lisesi» yazar. Bugün burada bir orta okul öğretim yapmakta, asıl Pertevniyal Lisesi ise bu binanın gerisinde, inşası yeni biten büyük binada bulunmaktadır.

DİSİPLİNLİ BİR OKUL

Eski bina ile yeni bina arasında küçük bir avlu var. Bu iki binayı da yanları açık beton bir sundurma bağlıyor. Sundurmadan geçip yeni binaya girdiğim zaman teneffüs zili çalmıştı. Öğrenciler koridorlarla avludaydı.

Okul müdürü Ahmet Dinç, orta boylu, enerjik. Uzun yıllar yönetici olarak çalıştığı davranışlarından hemen anlaşılıyor.

— Kaç yıldır bu okuldasınız? diye soruyorum.

— 1963 yılında okula müdür tayin edildim, diyor. Yani altı seneden beri okulda müdür olarak vazife görmekteyim. 1948 yılında da yine buraya öğretmen olarak tâyin edilmiştim.

— Demek 20 yıldır Pertevniyal Lisesi'nde hizmet görüyorsunuz?

— Evet öyle.

— Bundan önce hangi okullarda bulundunuz?

— Denizli ve Diyarbakır Liseleri'nde. Yalnız Diyarbakır Lisesi'nde yönetici olarak çalıştım. Aslında Gazi Eğitim Enstitüsü mezunuyum ve mesleğim riyaziye öğretmenliğidir.

Ahmet Dinç uzun yıllar yöneticilik yaptığından, kesin, kısa ve öz konuşmayı seviyor.

— Yeni binanız çok güzel, ihtiyacınızı karşılıyor mu?

— Efendim, diyor. Tabii ki karşıladığını söyliyemeyiz. Girerken de gördünüz, okulumuzun avlusu dardır. Çocukların ders arasında teneffüs yapacakları müsait bir bahçe falan yok. Sonra, sınıfları bir görseniz...

— Buna rağmen okulda büyük bir disiplin ve intizam fark ediliyor.

Hafifçe gülümsedi:

— Pertevniyal Lisesi, birçok alanda üstün başarı sağlamış bir okuldur. Burada binlerce genç okumaktadır. Karşılıklı sevgi ve güvene dayanan bir disiplin olmaması halinde, randımanımızın ne kadar düşük olacağını siz de takdir edebilirsiniz.

İLK KURULUŞU

1972 yılında 100 yaşını dolduracak olan Pertevniyal Lisesi'nin yüklü bir tarihi var. Birkaç dönem geçirmiş, o yıllarda kurulan öbür okullarımız gibi konaktan konağa taşınmış durmuş.

— Okulun kuruluşunu ve tarihini kısaca anlatır mısınız?

Ahmet Dinç, masasının üstündeki yeşil dosyayı itinayla açtı. Dedim ya, intizamı çok seven bir yönetici, okulun şimdiye kadar geçirdiği devreleri dikkatle tesbit etmiş, belli ki çeşitli kaynakları karıştırmış, okulun geçmişi üzerine eğilmiş.

— Pertevniyal Lisesi, 6 nisan 1872 yılında kurulmuştur, diye anlatmaya başladı. Kurucusu, şurada, okulun hemen yanıbaşındaki Aksaray Vâlide camiini inşa ettiren Pertevniyal Vâlide-Sultan'dır. Biliyorsunuz, Pertevniyal Vâlide-Sultan, II. Mahmud'un zevcesidir. Camii yaptırdıktan sonra bir de okul inşa ettirmeyi düşünüyor ve caminin bitişiğine bu maksatla iki katlı, sekiz odalı bir konak yaptırıyor. Bina o zamanın parasıyle 3.530 altına çıkıyor. Okulun adı «Mahmudiye rüştiyesi» dir.

— Pertevniyal Vâlide - Sultan okulu vakıf olarak mı yaptırıyor?

— Evet. Hattâ vakıfnâmede okutulacak derslerle hocalara ödenecek ücret bile tesbit edilmiştir. Bakın şöyle bir sıralıyayım isterseniz: Hace-i evvele 800 kuruş, hace-i saniye 600, Farisî hocasına 400, riyaziye hocasına 400, imlâ, inşa ve rık'a hocasına 550, dîvânî yazı hocasına 300, sülüs hocasına 300, mubassıra 300 kuruş verilecektir.

BÜYÜK AKSARAY YANGINI

İki katlı, sekiz odalı ahşap konak yıllarca «feyz» dağıtılan bir yer oluyor, oradan çıkanlar daha üst okullara, darulfünuna gidiyorlar, meslek öğreniyorlar.

— Acaba «Mahmudiye rüşdiyesi» kaç yıl bu binada kalıyor?

— Rüştiye, 1911'e kadar Pertevniyal Vâlide-Sultan'ın yaptırdığı sekiz odalı konakta öğretim görüyor. Yani 39 yıl. Ama büyük Aksaray yangınında konak yanıyor.

— Peki okul ne oluyor?

— Okulun Sinekli Bakkal semtinde bir

konağa taşındığını tesbit ettim, yalnız neresine ve hangi binaya nakledildiğini bulamadım.

—Orada da yani Sinekli Bakkal'daki yeni binasında da gene aynı adla mı öğretim yapıyor?

— Evet, Mahmudiye rüştiyesi olarak tedrise devam olunuyor.

OKULUN ADI DEĞİŞİYOR

— Peki yanan sekiz odalı konağın yerine bugünkü beton bina hangi yıllarda yapıldı?

Ahmet Dinç, okulun tarihini iyi incelemiş, hemen cevap veriyor:

— Mahmudiye rüştiyesi bir vakıf ya; vakıfın mütevellisi Osman Efendi, 1930 yılında, yanan konağın yanındaki Fosfor Mustafa Paşa'ya ait arsayı satın alıyor. Ve o zamana kadar vakıfta birikmiş parayla burada ilk beton binayı yapıyor.

— Yani Aksaray bulvarında, giriş kapısında «Pertevniyal Lisesi» yazılı binayı, diye sözünü kestim.

— Evet, dedi. İşte o binada, kurucusunun adını alarak tekrar öğretime başlıyor. Ha, bakın şunu da ilâve edeyim, vakfın parasiyle bu binadan başka, bir Sarıyer'de, bir de Bandırma'da iki ilkokul daha yapılmıştır. Yalnız bina öğrenci ihtiyacını karşılıyamıyor, bunun üzerine bakanlık 1937 - 38 yılında 4 dershaneli bir kısım yaptırdı, böylece okul az da olsa rahatlama imkânı buldu.

— Peki bugün öğretim yaptığınız büyük yeni bina, o ne zaman inşa edildi?

— Bakın, okulun tarihini yazmaya hazırlanıyorum, dedi. Çeşitli kaynakları karıştırdım, taradım. Okulumuzun garip bir geçmişi var. Okulumuz 1949 - 50 yılında birden bir kararla ortaokul haline getiriliyor, lise kısmı da Çapa Öğretmen Okulu'nun binasına nakledilyor.

— Yani lise ile orta kısımlar ayrılıyor öyle mi?

— Evet öyle. Buna ne gibi sebepler âmil olmuştur pek bilemem ama, okulda öğretim gören çocuklarımızın gün geçtikçe artması, sınıfların kalabalıklaşması tesir etmiştir denebilir. Ne var ki, bu garip durum uzun zaman devam etmedi, 1952 yılında lise ile orta kısım tekrar aynı binada birleştirildi. Sonra bugün öğretim yaptığımız bina inşa edildi, işte şimdi, burada çalışıyoruz.

ÇEŞİTLİ BİRİNCİLİKLER

Ahmet Dinç'in odası, yeni binanın ikinci katında; oldukça büyük; odanın bir köşesinde uzun bir toplantı masası var, açık hardal renginde bir halı bütün odayı kaplıyor.

Zil çaldı, dışarıda koridordan sesler gelmeye başladı, ara sıra kapı vuruluyor usuldan, bir öğrenci giriyor, pasosunu imzalatıyor. Bazan sınıfla ilgili bir konuşma

Okul müdürü, bir kısım öğretmenlerle beraber.

Öğrenciler, okul gazetesi «Cönk» ü okuyorlar.

geçiyor aralarında, Ahmet Dinç, kısa ama otoriter, soruyor, öğrenci de saygılı cevap veriyor.

— Efendim, okullar arası yarışmalarda Pertevniyal Lisesi'nin birçok dereceler aldığını biliyoruz. Bir, ikisini sıralamak...

Henüz cümlem bitmeden, okul müdürü cevabını verdi:

— Okulumuz hem bilim yarışmalarında hem de sporda önde giden liselerdendir. İsterseniz okulu gezelim, hem de yeni binamızı görmüş olursunuz.

Sınıfları geziyoruz, fizik öğretmeni ve müdür muavini Nihal Gürpınar da katılıyor bize. Bina o kadar yeni ki, bazı kısımları henüz bitmiş, müteahhit teslim etmemiş bile. Ahmet Dinç oldukça üzgün bu durumdan:

— Aramızda küçük bir anlaşmazlık çıktı bu yüzden de, jimnastikhaneyi daha teslim almadım. Spor çalışmalarımızı güçlükle yapabiliyoruz.

Geniş, aydınlık koridorlardan geçerken ders zili çaldı, öğrenciler sınıflarına girip dağıldılar.

Nihal Gürpınar, 16 yıllık öğretmen, iki yıldan beri Pertevniyal Lisesi'ndeymiş.

— Okulumuzda çok iyi bir fizik ve biyoloji laboratuvarı var, diye anlatıyor. Sınıflarımız da geniş ve aydınlık. Hele rahmetli Prof. Malik Sayar'ın kurduğu bir jeoloji laboratuvarı var ki, gerçekten büyük bir kıymettir bizim için.

— Kaç öğrenciniz var?

Ahmet Dinç cevap veriyor:

— Okulumuz ikili öğretim yapar. Sabahleyin 2500, öğleden sonra da 1800 öğrenci okur.

— Yani 4300 kişil..

Hafifçe gülüyor:

— Şaşırtıcı bir rakam ama gerçek işte.

Bir sınıfa giriyoruz; VI. Fen A. Dersleri fizik, tahtanın önündeki uzun masanın üstüne bir takım deney aletleri konmuş, deney yapıyorlar. Öğretmenleri Mevhibe Sarıgöllü, anlatıyor, öğrenciler de aletler üzerinde uyguluyorlar.

— Bakın görüyor musunuz? diyor Ahmed Dinç... Sınıflarımız geniş ama gene de 60 - 70 öğrenciyi zorlukla alıyor.

— Her sınıf kaç şubedir?

— Orta iki 4 şubedir. Orta kısım kalktığı için birinci sınıfımız yoktur. Orta üç 4 şube; lise bir, 27 şube; lise iki, 15 fen ve 5 edebiyat olmak üzere 20 şube; lise üç de 6 fen ve 3 edebiyat olmak üzere 9 şube.

GÜZEL BİR LABORATUVAR

Başka bir sınıfa giriyoruz. Fen ve edebiyat bölümleri için biyoloji ve jeoloji laboratuvarı. Jeoloji kısmını merhum Prof. Malik Sayar kurmuş.

Kapının hemen yanında iki büyük do-

Fethiye Aşgen, biyoloji laboratuvarında, öğrencilerinin arasında.

lap var; kat kat çekmeleri küçük, büyük taşlarla dolu.

Fethiye Aşgen:

— Çok kıymetli bir taş koleksiyonudur, diyor. Malik Bey'in gayretiyle meydana getirilmiştir. Ne yazık ki gereği kadar geliştiremedik.

MÜKÂFATLAR, KUPALAR

Hemen bütün sınıflar böyle; kalabalık, sıralarda üçer öğrenci falan oturuyor. Ahmet Dinç:

— Buna rağmen okulumuzun randımanı % 60-70 arasındadır, diyor. Hattâ diyebilirim ki daha da yüksektir. Bakın Pertevniyal Lisesi, Istanbul Teknik Üniversitesi giriş sınavlarında en yüksek puvanı sağlamıştır. Bir Ragıp Devres mükâfatı vardır; hangi okul mezunu genç, Teknik Üniversite giriş sınavlarında matematik ve fizikte en yüksek puvanı tutturursa, o okulun matematik ve fizik öğretmenlerine bir mükâfat verilir. Bu yıl matematik ödülünü Pertevniyal Lisesi, fizik ödülünü de Vefa Lisesi kazandı.

Kendisinin matematik öğretmeni olduğunu biliyorum, gülümseyerek:

— O halde sizi başarınızdan dolayı tebrik ederim, dedim.

Teşekkür ederken gözleri, asıl başarının öğrencilerine ait olduğunu ifade eder gibi pırıldıyordu.

Ya öbür yarışmalarda aldığı dereceler, kupalar? Bunu anlamış olacak, hemen atıldı:

— 1966 - 67 bilgi yarışmasında Pertevniyal Lisesi, Istanbul birinciliğini, aynı yıl Türkiye 2'nciliğini kazanmıştır. Bunda da değerli öğretmenleri Şekûre Köksal'ın büyük payı vardır.

ISTANBUL BOKS BİRİNCİSİ

Sonra okulun iftihar ettiği spor çalışmalarını izledik. Beden eğitimi öğretmeni Cahit Tezel, kırmızı bir eşofman giymiş, öğrencilerine boks antrenmanı yaptırıyordu.

Müdür Bey:

— Bir de duvar gazetemiz var, dedi. Görmek ister misiniz acaba?

Duvar gazetesi, büyücek bir camekânda koyu kırmızı çuhava raptiyelenmiş 8-10

daktilo kâğıdından ibaret. Şiirler, kısa bir hikâye, günlük olaylar, haberler var. Adı da Cönk; Tanju Öztürk, Rüknettin Önder ve Ertuğrul Bertan hazırlıyor.

OKULDAN KİMLER YETİŞMİŞ...

Okul müdürü duvar gazetesiyle ilgilendiğimi görünce:

— Son sınıf edebiyat şubesinin bir çalışması işte, dedi. Karınca kaderince bir şeyler ortaya koymaya uğraşıyorlar.

— Takdir etmemek elden gelmiyor, doğrusu, dedim. Bunca okul gezdim, hiç birinde bir duvar gazetesine raslamadım. Bence önemli olan, içimizdeki eğilimleri genç yaşlarda geliştirmeye çalışmaktır.

— Çok yakında 680 kişilik bir tiyatro salonuna kavuşacağız. O zaman tiyatro faaliyetlerine daha çok önem vereceğiz.

— En güzel tiyatro salonunu Darüşşafaka Lisesi'nde görmüştüm. Orada öğrenciler İngilizce piyes oynuyorlar.

— Biz de yapacağız, dedi. Sesinde kendisinden emin bir ifade vardı.

Oradan ayrılırken, birkaç öğrenci camekâna yaklaştı, arkadaşlarının göz nuru dökerek, emekle hazırladıkları yazıları okumaya başladı.

— Pertevniyal Lisesi eski bir okul; burada feyz alıp çeşitli alanlarda başarıya ulaşmış Pertevniyallileri sayabilir misiniz?

— Tabii efendim. Önce basın hayatımızda, gerçekten çok güzel ve faydalı eserler ortaya koyan Şevket Rado'yu söyleyeyim. Oğlu Mehmet Rado da bizim ocakta yetişmiştir. Sonra, halen Eğitim Vakfı Genel Sekreteri Burhan Güngör, rahmetli Prof. Malik Sayar, Prof. Sabahaddin Özek, gazeteci Selâmi Akpınar, Yüksek Hâkimler Kurulu Başkanı Rahmi Ergil... Daha kimler yoktur bizim ocakta yetişip de memleketimize yararlı olanlar arasında...

Okulu gezmiştik. Teşekkür edip ayrıldım. Aksaray meydanına doğru yürüdüm. İnsanlar gelip geçiyordu okulun önünden, yaşlı bir adam ilişti gözüme, bir an durup Pertevniyal Lisesi'nin açık kurşuni binasına baktı. Düşündüm; belki oğlu orada okuyordu, belki de kendisi orada dirsek çürütmüştü de eski günleri gözünün önüne geliyordu.

Ne güzel şeydir, «aydınlandığı», hayatının en tatlı günlerini yaşadığı bir ocağı hatırlamak.

Beden eğitimi öğretmeni Cahit Tezel, öğrencilere boks antrenmanı yaptırıyor.

Bizans Devrinde Istanbul Limanları

Yazan: Erdem Yücel

BİZANS devrindeki Istanbul limanlarının günümüzde, yalnız isimleri ve onlarla ilgili sur kalıntılarından başka hiç bir şey kalmamıştır. Zamanın etkisi yüzünden onlardan bir iz bulmak şöyle dursun yerlerinin bile kesinlikle tesbiti imkânsızdır. Bunlardan donanmanın barındığı, rüzgâra karşı mahfuz Halic'i konumuzun dışında tutarsak, Bizanslılar'ın Istanbul'daki limanlarının askerî, ticarî ve şehrin gelişmesine paralel olarak genellikle Marmara kıyısında sıralanmış olduklarını görürüz.

Aslında Bizans'ın irili ufaklı limanlarının Marmara kıyılarında sıralanması hiç de sebepsiz değildi. Istanbul'da kendisini oldukça şiddetli hissettiren lodos, devrin deniz vasıtalarını güç durumlara düşürüyordu. Nitekim bu yüzden şehrin Marmara sahillerine, surların iç taraflarına toprak kazılmak suretiyle birçok liman yapılmıştı. Fırtınalardan bu küçük limanlara sığınan vasıtalar bu sayede kıyılara kadar yaklaşma cesaretini bulan korsan gemilerinden de korunmuş olurlardı. Daha sonraki yıllarda Marmara sahilindeki limanlar ticarî ulaşımda da kullanılmaya başlanmış, yanlarına imparatorlar için iskeleler yapılmış, şehrin korunmasına yardımcı olabilmek amacıyle küçük parçalar halindeki savaş gemileri bu limanlara demir atmış ve hattâ tersaneler bile kurulmuştu.

Aşağıda kısaca inceleyeceğimiz bu limanlar sırasıyle Ahırkapı, Bukkoleon, Hormisdas, Kaesurius, Kondoskalion, Kadırga, Portus Eleutherius ve Altınkapı limanlarıdır.

AHIRKAPI LİMANI

Sarayburnu'nu başlangıç olarak kabul edersek, Marmara sahilindeki ilk Bizans limanı Ahırkapı'dadır. Bizans devrindeki ismini tesbit edemediğimiz bu limanı, Ayasofya'nın altında, Manganlar sarayının bir nevi iskelesi olarak da düşünebiliriz. Çünkü Ahırkapı limanının Bizans'ın önemli limanları arasında ismi geçmektedir.

Limanın ilk defa ne zaman ve kimin tarafından inşa edildiği meselesine gelince, bunu kesin olarak bilmiyoruz. Fakat Mihail III (842 - 867) zamanında, Bizans kaynaklarının buradan bahsetmiş olduğunu dikkate alırsak, limanın IX. yüzyılda kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Ahırkapı'daki bu liman daha sonraları Bukkoleon saray ve limanının yapılışı ile terk edilmiştir.

BUKKOLEON LİMANI

Bukkoleon limanının ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Yeri hakkında da tam bir fikir birliği hasıl olmamıştır. Boundelmonte'nin Istanbul planında bu limanın ismi geçmekte, denize doğru uzanmış iki rıhtımın âdeta sahile doğru sunî bir havuz meydana getirdiği gösterilmektedir (1).

---

(1) Boundelmonte, Description des Iles de l'Archipel, Paris 1897.

Buna dayanarak Bukkoleon limanının, I. Theodosios sarayının önünde bulunduğunu söyliyebiliriz. Ahırkapı limanında olduğu gibi dalgakıranlar ve inşa edilmiş bir köşe çıkıntısı bu limanı meydana getirmiştir.

Limana Bukkoleon isminin verilmesi, rıhtım üzerinde bulunan yekpare mermerden, birbirleri ile mücadele durumundaki bir aslan ve boğa heykelinden dolayıdır. Rivayete göre bu heykel grubunda aslan sol pençesi ile boğayı boynuzundan yakalamış, dişlerini boğazına geçirmiş ve onu dizleri üzerine çökertmiye çalışır vaziyette imiş.

Bukkoleon limanı Marmara sahilindeki diğer limanlardan daha süslü ve gösterişli idi. Rıhtım tamamiyle yekpare mermerlerle kaplı olup üzerlerine çeşitli heykellerler yerleştirilmişti. Bu heykeller daha ziyade VII. Konstantin (913 - 959) zamanında buraya konmuştu. VII. Konstantin burada canlı yakalanan balıkları muhafaza edilebilmesi için de bir havuz yaptırmıştı.

Bizans tarihinde Bukkoleon ismine hem limandan, hem de yakınındaki saraydan dolayı sık sık rastlanılmaktadır. İmparator Marcianus (450 - 457) limanda, Theodosios sarayının batısına rastlıyan yere muhteşem bir imparator iskelesi yaptırmış ve böylece doğrudan doğruya sahilden saraya geçebilme imkânını yaratmıştı.

Bukkoleon sarayı ile Büyüksaray'da oturan imparatorlar seyahate, sefere çıkarken son derece gösterişli, büyük mermer merdivenlerin denize kadar indiği bu limandan gemilerine binerlerdi. Devrin birçok yabancı elçisi ile misafirlerini taşıyan gemiler de limana gelmiş ve orada imparator tarafından karşılanmıştı. Nitekim Kudüs kralı Amaury, İstanbul'u ziyaret ettiği zaman buradaki imparator iskelesinden karaya çıkmıştı. Ayrıca Istanbul'daki Latin imparatorlarının sonuncusu olan II. Baudoin (1240 - 1261) de, VIII. Mihail (1259-1261)'in ordusu ile birlikte şehre girmesi üzerine bu limandan kaçmıştı.

Bukkoleon limanı, İsorya sülalesinden imparator Theophilos (829 - 842) tarafından genişletilerek yenilenmiş ve yanındaki Hormisdas limanı ile birleştirilmiştir. Bu yüzden her iki liman arasındaki rıhtım kaldırılmış, dalgakıranlar biraz daha öne alınmış ve böylece daha geniş bir liman kazanılmıştır. Paleologoslar zamanında (1261 - 1453) ise burası kendi haline bırakılmış, Istanbul'un fethinden sonra da tamamen terkedilerek kaybolmuştur.

HORMİSDAS LİMANI

Hormisdas limanı, Bukkoleon limanının batısında ve ona yaklaşık olarak 60 m. uzaklıkta bulunuyordu. Yalnız ticarî amaçla kullanılmış olan bu limana Hormisdas

Bukkoleon limanı yakınındaki Bukkoleon sarayına ait bazı kalıntılar.

Bendy
00m
eride

Eskiye zamanındaki Ahırkapı limanı, şimdiki Ahırkapı fenerî civarından Kumkapıya doğru uzanıyordu.

Bizans'ın eski limanlarından Vlanga (bugünkü Langa) limanının günümüzdeki durumu.

veya Hürmüz denilmesinin sebebi, Bizans'a sığınan bir İran prensinden dolayıdır. Hormisdas, İran imparatoru II. Hormisdas'ın oğludur. Kendisi, babasının bir suikast sonucunda öldürülmesi üzerine hapsedilmişti. Prens Hormisdas uzun bir süre zindanda kalmışsa da sonunda kaçmayı başarmış, Bizans'a iltica etmişti. Istanbul'da Prens Hormisdas, İmparator Konstantin tarafından son derece iyi karşılanmış, ikametine Küçük Ayasofya civarında küçük bir saray. tahsis edilmişti. Bundan sonraki yillarda prens Hıristiyanlığı kabul etmiş ve hattâ İran'a karşı yapılan bir sefere de katılmıştı.

Hormisdas'ın sarayından ötürü yakınındaki bu limana da aynı isim verilmişti. Günümüzdeki yeri aşağı yukarı Çatladıkapı önüne rastlayan liman, kara içerisinde olmayıp, arazi vaziyetine uyulmak suretiyle, onun çıkıntısından istifade edilerek yapılmış, önüne bir de mendirek ilâve edilmişti. Bu liman, IX. yüzyılda, Bukoleon limanı ile birleştirilmiştir.

KAESURİUS VEYA HEPTASKOLON

Kaesurius veya Heptaskolon limanı, A. V. Millingen'den öğrenildiğine göre, imparator I. Leon (457 - 474) zamanında yaptırılmıştır (2). Bu duruma göre limanın V. yüzyılda inşa edildiği ortaya çıkmaktadır.

Kumkapı limanının yaklaşık olarak 500 m. batısında olan bu liman, çevresine yüksek duvarlar inşa edilmeden içeriye doğru kara parçası kazılmak suretiyle meydana getirilmişti.

Liman, 673 yılında Istanbul'u kuşatan Araplar'a karşı üs olarak kullanılmış, daha sonraları İmparator VI. Ioannis Kantakuzinos zamanında da bakımsız kalmıştır.

Bizans'ın daha geç devirlerinde ismine rastlanılmayan Kaesurius limanı, sonraları terk edilerek unutulmuştur. Nihayet 1819 yılında bir yangın sonucunda limana ait bazı bakiyelerin izleri görülmüş, çıkarılan kalıntılar ise yerlerinden alınarak başka yerlere kaldırılmıştır.

KONDOSKALİON LİMANI

Kumkapı ile Langa arasında bulunan Kondoskalion limanının inşa edildiği tarihe ait kesin bir bilgiye sahip değiliz. Limanın ağzında ve onu koruyan surların burçları üzerindeki bir kitâbede imparator VI. Leon (775 - 780) ve Alexandros'un (886 - 912) isimleri okunduğuna göre, burasının en geç X. yüzyılda kullanılmış olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Diğer taraftan Kondoskalion isminin Kumkapı kapısını yaptıran Agallianus'a verilen isimden gelmiş olması da kuvvetle muh-

(2) A. Van Millingen, Byzantine Constantinople, London 1899, s. 302.

temeldir. Liman daha sonraki yıllarda, Paleologoslar zamanında tamir edilerek genişletilmiştir. Eski müverrihlerden Pahimeres'in rivayetine göre VIII. Mihail (1261 - 1288) Istanbul'u ele geçirdiği zaman bu limanı yeniden inşa ettirmiş, içerisini temizletmiş ve derinleştirmiştir.

Daha sonraları imparator II. Andronikos (1295 - 1320), Kondoskalion limanını yeniden tamir ettirmiş ve Marmara sahil surları üzerine de bunu belirten bir kitâbe koydurmuştur. Günümüze gelemiyen, içerisinde bir de monogramı bulunan bu kitâbe, yarım yüzyıl öncesine kadar yerinde duruyordu.

Kondoskalion limanı, Marmara sahil surlarının iç tarafında toprak kazılmak suretiyle meydana getirilmiş, etrafı yüksek duvarlarla çevrilmişti. Önünde bulunan yay şeklindeki dalgakıran ise limanın girişini olduğu kadar bütün çevreyi de koruyordu. Boundelmonte'nin Istanbul'u ziyareti sırasında gördüğü ve aynı zamanda içinde bir de tersanenin bulunduğunu belirttiği bu liman, daha sonraları, diğerleri gibi terk edilmiş, yeri dolmuş, üzerine mahalleler yapılmıştır.

KADIRGA LİMANI

Kadırga limanı Ayasofya ve hipodromdan denize doğru inen yolun sonunda, Bukkoleon sarayının yakınında idi. Kumkapı ile Çatladıkapı arasına raslayan bu limandan hiç bir kalıntı günümüze kadar gelememiştir. Sırasıyle Justinus, Sophia ve Portus Novus isimlerini alan bu liman Bizans imparatorluğunun son yıllarına kadar kullanılmıştı.

Limanın inşaasına ilk defa imparator Justinus (361 - 363) tarafından başlanmış ve etrafına yarım daire şeklinde bir portik ilâve edilmiştir. Daha sonraki yıllarda, liman dalgaların getirdiği kumlarla dolmuş, bunun üzerine imparator Anastasius (491 - 518) tarafından temizletilerek önüne bir dalgakıran yapılmıştır.

II. Justinianus (565 - 578) zamanında bu liman imparatoriçe Sophia tarafından tamir edilmiş ve çevresi imparator ailesinin heykelleriyle süslenmişti. İmparatoriçe, limanın yanına kendi ismini taşıyan sarayını yaptırınca burasının da ismi ona izafeten «Sophianus limanı» oldu. Diğer taraftan limanı süsleyen heykellerden Justinus'a ait olanının altına o zamanlar Istanbul valisi olan Theodos tarafından şu ibare yazıldı: «Huzur ve mesudiyetini limana izhar için ben, vali Theodos, bu güzel heykeli imparator Justinus namına sahil-i bahirde inşa eyledim» (3).

Diğer taraftan imparatoriçenin heykeli-

---

(3) Mehmed Ziyâ (İhtifalci), Istanbul ve Boğaziçi, Istanbul 1336, C. II, s: 425.

Istanbul limanının eski bir gravürü.

nin altına da başka bir vali şu kitâbeyi yazdırmıştır: «Vali Julyanus, hikmetle meşhun olan Romalılar'ın imparatoriçesine hikmeti mal etti» (4).

Daha sonraki yıllarda ise limandaki bu heykellerden imparator Julianus'unki yıkılmış ve yerine büyük bir haç yerleştirilmiştir. Bundan sonra 532 ve 561'de üst üste iki defa yangın geçiren liman, önündeki mendireğe rağmen gene dolmuş; imparator Theophilos (824 - 842) tarafından temizlettirilmiştir.

Bizans imparatorluğunun son devrinde, Palcologoslar zamanında ise Kadırga limanına son derece ehemmiyet verilmişti. Temizletilen limanda oldukça çok sayıda gemi barınabiliyordu. Ayrıca limanın ağzı iki kule ve bir demir kafesle kontrol ediliyordu. Öğrendiğimize göre bu kuleler, Bukanon veya Trompet ismiyle anılıyordu. Anon Banduri'ye göre dalgalar çarptığı zaman boru sesi gibi sesler çıkarttığı için bu isim verilmişti (5). Diğer taraftan A. V. Millingen, sefere çıkmaya hazırlanan veya limandan ayrılacak donanmaya son talimatın bu kulelerden boru sesleri ile verildiği kanaatindedir (6).

Istanbul'un fethinden sonra da kullanılan liman, Osmanlı kadırgalarını barındırdığı için Kadırga limanı ismini almıştır. XVI. yüzyılda gayet iyi bir durumda olan liman, tersane olarak kullanılmış, çevresi de Istanbul'un rağbet edilen mesire yerlerinden biri olmuştur. Liman, tersanesinin Kasımpaşa'ya naklinden sonra kendi haline bırakılmıştır.

LANGA LİMANI

Sarayburnu'dan Yedikule'ye kadar uzanan Marmara sahil kavsinin tam ortasında yer alan Langa limanı bugünkü Langa bostanlarının bulunduğu yerdeydi.

Langa (Vlanga) ismine Bizans tarihinde ilk defa XII. yüzyılda rastlanmaktadır. Bazı yazarlar bu ismi toprakla dolmuş eski limanı bahçeye kalbeden Vlak (Ulah) bahçevanlardan dolayı verildiğini söylerler (7). Dr. Mordtman'a göre Vlanga isminin etimolojisi XV ve XVI. yüzyıla ait haritalarda yazılı olan «La Ulucca» kelimesi ile ilgilidir. Grek dilinde bu kelime-

---

(4) Mehmed Ziyâ (İhtifalci), aynı eser, s. 426.

(5) Feridun Dirimtekin, Fetihten Önce Marmara Surları, Istanbul 1953, s. 56.

(6) A. Van Millingen, aynı eser, s. 293.

(7) Eremya Çelebi Kömürcüyan (Terc. ve Tahşiye, Hrand D. Andreasyan), Istanbul Tarihi, Istanbul 1952, s. 85

Bu Bizans kalıntılarının yanında İmparator İskelesi vardı. Kudüs Kralı Amaury, 1169'da Istanbul'a geldiği zaman buradan karaya çıkmıştı.

Bizanslılar zamanında da liman olarak kullanılan Kumkapı, bugün de bir balıkçı limanıdır ve limanın daha da büyütülmesi çalışmaları devam etmektedir.

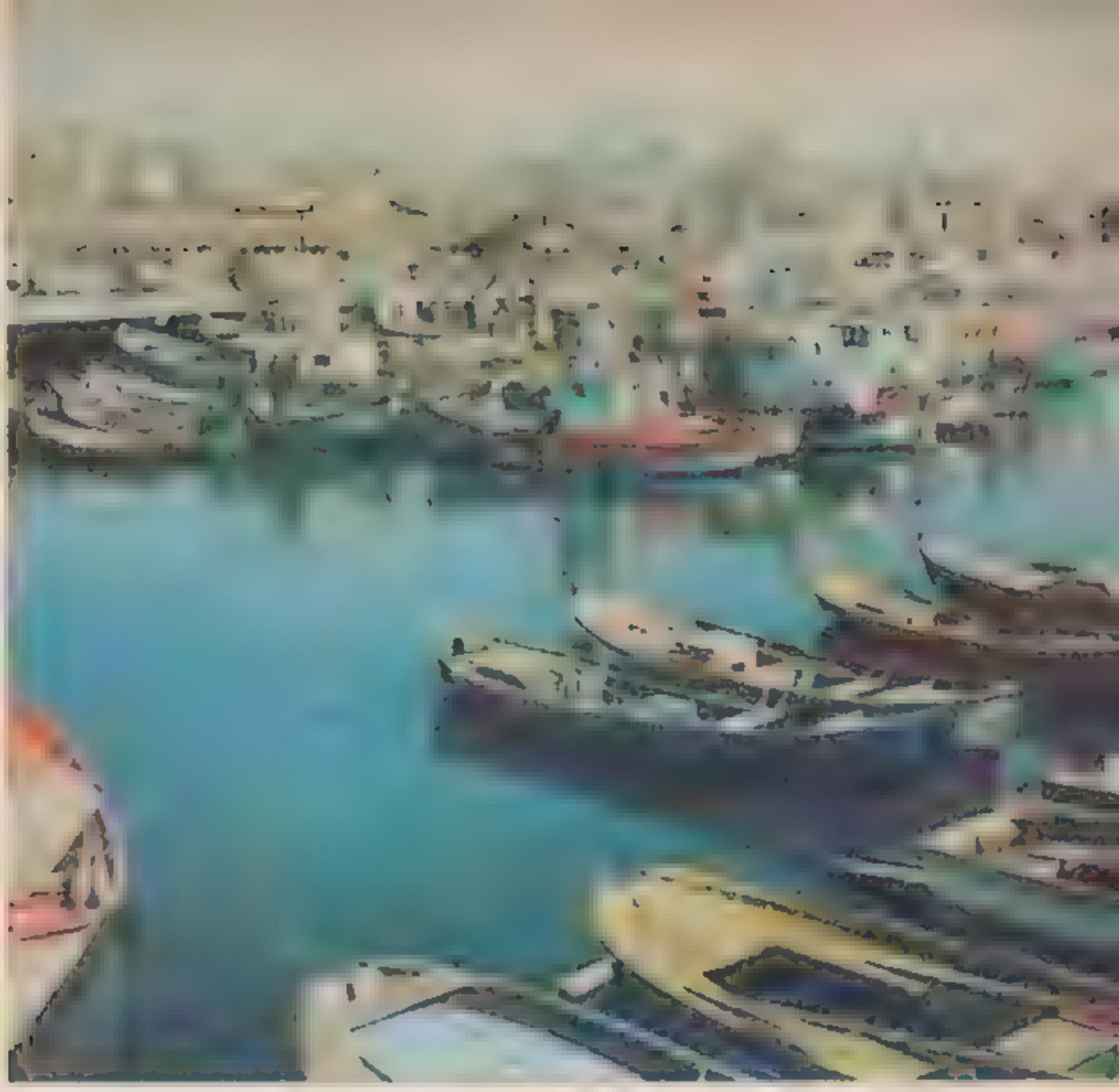

nin karşılığı, deniz limanı mânasına gelen «avlaka» dır ki bundan Vlanga adı çıkmıştır (8).

Bizans'ın Haliç'ten sonra en önemli limanı olan Langa limanı, kaynaklardan öğrenildiğine göre, B. Konstantin (303 - 337) zamanında yapılmıştır. Limanı Bizans müverrihleri B. Konstantin ile birlikte Roma'dan Istanbul'a gelen Eletherius isminde biri tarafından yaptırıldığını kaydederler. Bununla beraber limanın doğusunda Bizanslılar tarafından Porta Vlanga kapısı olarak tanınmış, bir kapı bulunuyordu; bu kapıya sonradan Yenikapı denmiştir.

Langa limanı oldukça geniş bir liman olup önünde uzun bir dalgakıran vardı. Davutpaşa iskelesinden başlıyan bu dalgakıran doğu ve kuzey - doğuya doğru devam ediyordu. Kuzey - doğuda bulunan limanın girişi deniz ortasından yapılmış bir burç ile korunuyordu.

Bizans devrindeki Istanbul'da Fatih ile Çapa arasındaki vadiden doğan ve kıvrıla kıvrıla Yenikapı limanında denize dökülen Lygos (Bayrampaşa deresi) zamanla Langa limanını doldurmuştu. Nitekim bu yüzden sonradan iç liman diye isimlendirilen bu liman dolunca terk edilmiş, önüne bir dış liman yapılmıştır. Bir ara bu dış liman da Lygos'un getirdiği alüvyonlarla dolunca burası da XI. yüzyılda bir süre için terk edilmiştir. İmparator III. Mihail, Yenikapı limanını temizletmiş, limanın girişinde bulunan kuleye bunu belirten bir kitâbeyi yerleştirmiştir.

Istanbul'a genellikle deniz yoluyla gelen erzak ve bilhassa buğday bu limana çıkarıldığı için, iç limanın deniz yönündeki surları önüne rastlıyan yere muhtelif ambarlar yapılmıştır. Istanbul'un Fâtih Sultan Mehmed tarafından kuşatılması sırasında Avrupa'dan gelen gemilerin bu limana girdikleri tahmin edilmektedir.

Zamanla dolan liman çevresi bostan olmuş ve Vlanga isminden ötürü burası Langa bostanları olarak tanınmıştır.

ALTINKAPI LİMANI

Marmara sahilinde kara surlarının sonunda bulunan Altınkapı limanı daha ziyade askerî amaçlarla kullanılmıştır. Genellikle imparatorlar seferlerden sonra burada karaya çıkmışlar ve merasimle Altınkapı'dan şehre girmişlerdi.

---

(8) Eremya Çelebi, aynı yer; Dr. A. D. Mordtmann, Esquisse Topographique de Constantinople, Lille 1892, s. 58

Saray Yemekleri

Yazan : Dr. Sedat Kumbaracılar

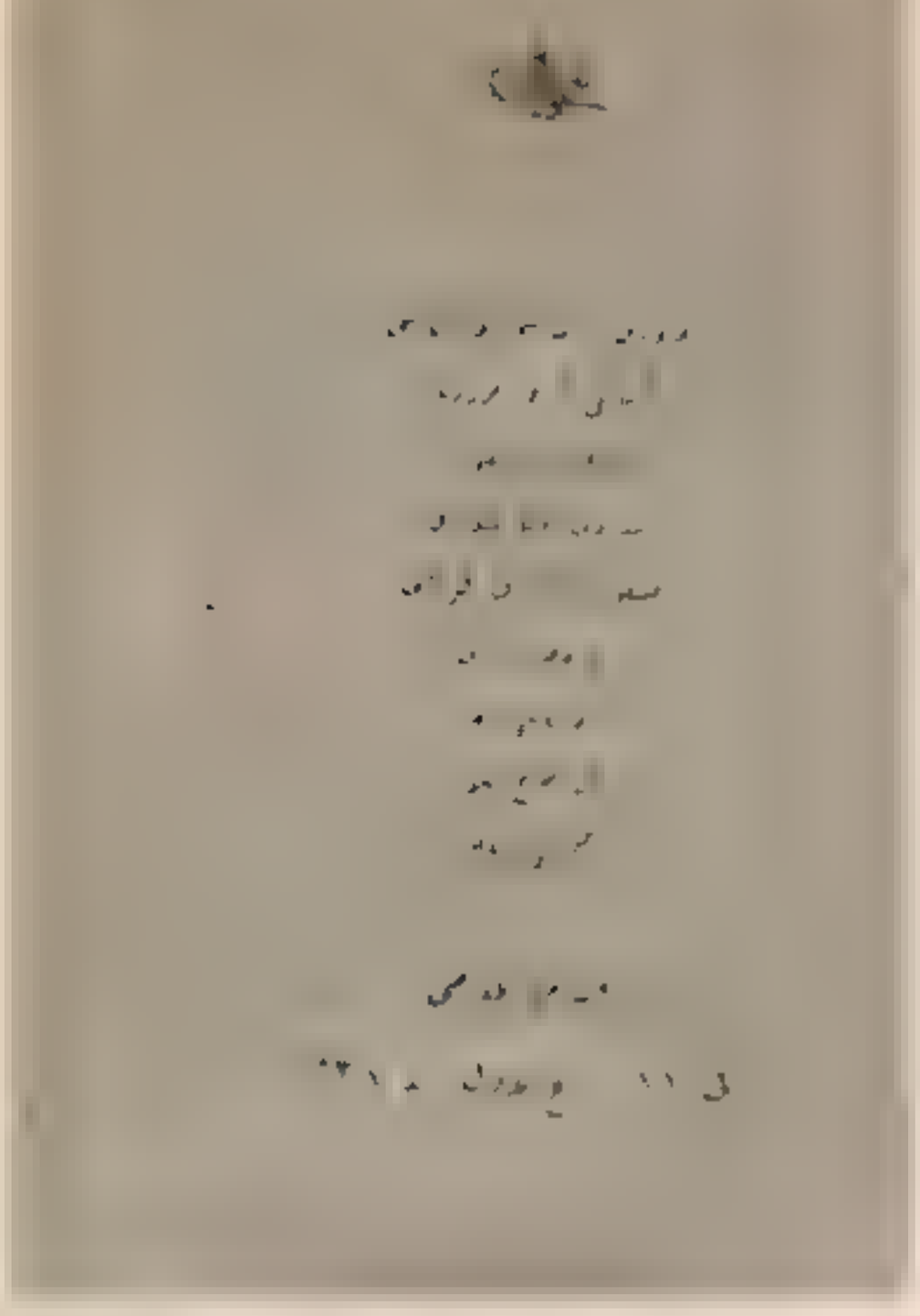

Sultan Reşad zamanında sarayda verilen bir ziyafetin yemek listesi.

TÜRK mutfağıyle öğünebilir miyiz? Şüphesiz evet. Fakat yemeklerimizi tanıtacak eserler mevcut değildir. Yalnız memleketimizde değil dış memleketlerde de yemeklerimizin çeşitleriyle, nefasetiyle öğünmemiz mümkünken, bu fırsatı kaçırmış bulunuyoruz. Avrupalı şöyle dursun, biz kendimiz bile yemeklerimizi tanımıyoruz.

Zamanla birçok şeyler değiştiği gibi yemek çeşitlerimizde de bir hayli değişiklik oldu. Birçok yemek çeşitleri var ki bugün ya tamamen unutulmuş, yahut hazırlanmasında değişiklik olmuştur. Eski devirlerde baharat hiç eksik edilmezdi. Nane, maydanoz bol miktarda kullanılırdı. Biber her yemeğe konurdu. Yemek hazırlanırken, iştah kamçılaması, insanı her bakımdan zinde bir hale getirmesi ziyadesiyle düşünülürdü. Yemek, yalnız yemek için değil, her bakımdan kuvvetli olmak için yenirdi. İnsanoğlunun dünya kurulalı beri en çok düşkün olduğu şey cinsî iktidardır. Bu sebeple yemeğin bilhassa bu bakımdan fayda sağlaması düşünülürdü. Eski devirlerin eczanesi, aktar dükkânları idi. Yemeğe konan tarçın, karanfil, nevbahar, kakule, sumak ve daha birçok baharat nevinden olan mahsuller buradan temin edilerek yemeklere çeşni verirdi. Sarayda ve konaklarda aşçılar günün en sevilen simalarından addolunurdu. Fransız devlet büyükleri, Sultan Abdülaziz'in Paris seyahatinde beraber götürdüğü aşçılarını alıkoymak için padişaha ricada bulunmuşlardı.

SARAY MUTFAKLARI

Sarayda iki mutfak vardı: matbah-ı hümâyûn ve matbah-ı âmire. Matbah-ı hümâyûnda yalnız hunkâr'ın şahsına mahsus yemekler hazırlanırdı. Hunkâr'ın mutfağında pişirilen yemekler, altın veya gümüş sahanlara konur, bir tablaya dizilirdi. Bu tablalardan kadınefendiler için de hazırlanırdı. Tabla, bir örtüye sarılır, kordelâ ile bağlanarak kilercibaşı tarafından mühürlenirdi. Bu, padişah ve eşlerinin zehirlenmemesi için alınan bir tedbirdi. Bu ananeye son zamanlara kadar devam edilmiştir. Tablakârlar, bu tablaları başlarında taşıyarak bir kilercinin refakatinde hareme götürürlerdi. Kilerci, el pençe durarak, sağa sola bakmadan önde yürür ve aynı şekilde dönerdi. Harem kapısında kendilerini haremağaları karşılardı.

Padişahın ekmek artıkları bir tülbende sarılır ve müracaat edenlere verilirdi. Halk

arasında bu artıkların kekeme olanlara iyi geldiği kanaati vardı.

Matbah-ı âmirede ise, her gün kadın-erkek dört, beş bin kişiyi doyuracak yemek hazırlanırdı. Alay meydanında teşrifat merasimlerinde, ulûfe divanlarında, padişahın selere iştirak etmediği zamanlarda yeniçerilere çorba, zerde, pilav, ramazanın on beşinde hırka-i saadetin ziyaret günü yeniçerilere burada pişirilen baklava ikram edilirdi. Böylece on, on beş bin kişiye yemek hazırlandığı olurdu.

Topkapı sarayındaki mutfak, alay meydanının bir köşesinde Mimar Sinan'a yaptırılmıştı.

BİNLERCE KİŞİYİ DOYURACAK YEMEKLER

Abdülmecid, Topkapı sarayını terketti. Dolmabahçe ve Yıldız'a yerleşti. Saray mutfağında binlerce kişiyi doyuracak yemek pişirilmesine devam edildi. II. Sultan Hamid devrinde, Beşiktaş'taki evlerin bacaları tütmezdi. Burada oturanlar ucuz yaşamanın yolunu bulabiliyorlardı. Taşradan Istanbul'a gelenler buralara yerleşmeyi âdet etmişlerdi. Çok ucuza, kuruşların konuştuğu şekilde aylık yemeklerini böreğiyle, tatlısıyle, çeşit çeşit etleriyle, bol sebzeleriyle temin etmek mümkün olabiliyordu. Böylece saray mutbakları, sarayın binlerce sakinini doyurmakla kalmaz, civarındaki binlerce evi yok pahasına aşçı ve tablakârların taşıdıklarıyle doyururdu.

Meşrutiyet'in ilânında, Yıldız'ın mutfak masrafları korkunç görüldü. Tabla usulünün kaldırılması istendi. Umumî sofra ihdas edildi ise de, yine tabla usulünden vazgeçilemedi.

Meşrutiyet'ten evvel ilk ziyafet Mısır Hidivine verildi. Sofrada on altı kişi vardı. Padişah, veliahd, misafirler, başmabeynci Lütfü Bey, Başkâtip Halid Ziyâ Bey ve Seryaver Hurşid Paşa.

SARAYDA BİR ZİYAFET

İlk büyük ziyafet ise Dolmabahçe sarayında Bulgar Kralı Ferdinand ve eşi şerefine verilmiştir.

Bu ziyafette bütün davetliler, üniformalarını giyinmişti. Kadınlar tuvaletleri ve göz kamaştırıcı mücevherleriyle gelmişlerdi. Yalnız Meclis-i Mebusan Reisi Ali Rıza Bey frak giymişti.

Ziyafetin tek hususiyeti, kraliçe bulunduğu halde, hunkârın harreminin bulunmaması idi. Kraliçe, kadınefendiyi ancak hareme giderek ziyaret edebilmişti.

Ziyafette altın kaplı gümüş sofra takımı kullanılmıştı.

Bu takım on iki düzine davetli içindi. Hiç yıkanmadan sekiz türlü yemek ikram edilebilirdi.

Misafirleri, kırmızı pantolon, sırmalı ceket ve sorguçlu kalpak giyinmiş hademe-i hümâyûn efendileri karşılıyorlardı. Orkestra takımı, beyaz pantolon, kırmızı ceket giymişlerdi.

Padişah, kral ve kraliçeyi binek taşında karşıladı. Arkasından orkestra Bulgar ve Turk marşlarını çalmaya başladı.

Ziyafet, bir şehr-âyin manzarasında idi. O tarihte Istanbul'da elektrik yoktu Avizelerin mumları, altın kaplı şamdanların altın kaplı sofra takımının manzarası, misafirlerin sırmalı elbiseleri, mücevherleri pırıl pırıl parlıyor, gözleri kamaştırıyordu.

Siyah pantolon ve kırmızı ceket ve beyaz eldivenle hizmet eden enderun efendilerinin manzarası, kayda değerdi. Ziyafet iki saat sürdü. Daha sonra salona geçildi. Padişah bir koltuğa oturmuştu. Hariciye nâzırı, davetlileri birer birer krala takdim ediyordu. Bir taraftan kahve içiliyordu.

KAHVE NASIL İKRAM EDİLİRDİ?

Meşhur Türk kahvesinin şöhreti yalnız lezzet ve nefasetinden ileri gelmez. Sarayda kahve, mine işlemeli altın zarflardaki fincanlarda ikram edilirdi. Tepsi ve cezve de mine işlemeliydi. Tepsiyi taşıyan enderun efendisinin boynunda son derece zarif işlenmiş giranbaha örtü bulunurdu. Kahve cezvesi bir sehpa üzerinde bir başkası tarafından taşınırdı. Kahve zarfı, kahveyi dağıtmakla görevli olan şahıs tarafından uzatılarak ikram edilirdi. Bu ikram şekli, cidden hoş bir manzara teşkil ederdi.

Bulgar Kralı, yine Dolmabahçe'de verilen bir ziyafetle mukabelede bulundu.

Sarayda ikram başta gelirdi. Esasen Türkler'in doğuştan ikrama meyli yok mudur? Sarayda iftar sofraları kurulması yerleşmiş bir âdetti. İftar sofrası tatlısıyle, böreğiyle, çorbalarıyle itinalı olarak hazırlanırdı. Ramazanın ilk on gününde meclis reisleri, nâzırlar iftara çağrılırdı. Sadrâzam başta bulunur ve sofrada uzun zaman kalınarak çeşitli konularda sohbet edilirdi.

Sultan Abdülhamid, ikramı çok severdi. Kızlarının evlenmesi şerefine sarayda verilen ziyafetler günlerce sürerdi. Tahtından indirilmeden evvel de âyan âzalarına ve mebuslara ziyafetler vermişti.

Eski padişahlar, saraya iftara gelenlere rütbelerine göre kırmızı atlas keseler-

I. Abdülhamid'in tatlı takımı.

de münasip hediyeler verirlerdi. Buna diş kirası derlerdi. Eski konaklarda da bu şekil cari idi.

Kahve, sigara, şerbet ikramı sırasında gümüş tepsi üzerinde davetlilerin isimleri yazılmış bir kâğıtla, mineli, minesiz altın saatler, tabaklar bulunurdu. Bunlar bir bir dağıtıldıktan sonra davetliler arabalarına binerek sarayı terk ederlerdi.

Ramazanda iki türlü sofra kurulurdu. Biri alaturka, diğeri alafranga. Alaturka sofrada bir bakır sini etrafında oturulurdu

YEMEK ÇEŞİTLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbi Sultan Abdülmecid'e kadar Topkapı sarayında idi. O devre kadar Topkapı sarayındaki helvahenede, her türlü şekerli yiyecek ve içecek hazırlanırdı. Şerbetler, tatlılar, reçeller, macunlar ve hatta kokulu sabunlar burada imal edilirdi. İtina ile hazırlananlar arasında macun çeşitleri en önemli yer tutmakta idi.

Helvahanenin en yüksek âmiri, helvacıbaşı idi.

Büyük ziyafetlerde alaturka ve alafranga yemekler, saray mutfağında hazırlanırdı. Yalnız son zamanlarda pasta, kek, batonsale gibi pastaya müteallik şeyler de Löbon'dan temin edilirdi

Sarayda sofracıbaşı ve kilercibaşı olarak uzun seneler hizmet etmiş olan merhum İzzet Kumbaracılar'ın notlarından çıkarılan bilgiler, saray hakkında pek çok şeyleri aydınlattığı gibi, saray mutfağı mevzuunda, çorbadan tutunuz da, kebap, külbastı, yahni, börek, baklava, aşure, çeşitli pilavlar, muhtelif tatlılar ve envai çeşit şerbet ve kompostolara dair malûmatı ihtiva etmektedir.

Padişahtan bazen «Hunkâr», bazen de «Zât-ı Şâhâne» diye bahsedilmekte ve yemekler ayrı ayrı tarif edilerek sonunda «tenavül buyrula» ibaresi kullanılmaktadır. Padişaha hazırlanan yemeklerin listesini tanzim ederken, bu yemek çeşitlerini gözden geçirdiği de anlaşılmaktadır.

Sarayda yalnız tatlı veya börek veya yalnız pilav pişiren ve bu yemek çeşitlerinde meleke sahibi aşçılar vardı. Bazı yemek çeşitleri içinde filânca aşçının veya filânca enderunlunun tarif ve izahıdır denilmektedir.

Karşı sayfada İzzet Kumbaracılar'ın notlarından aldığımız sarayda pişirilen bazı yemek çeşitlerini ve bunların tariflerini bulacaksınız.

Saray Yemeklerinden Birkaç Örnek

SOĞANLI YUMURTA

HER ramazanın on beşinde Topkapı Sarayında büyük merasimle Peygamberimizin hırkası ziyaret edilirdi. Bu günün şerefine enderunlular nefs-i nefis-i hümâyûn yani, padişah için türlü yemekler hazırlarlar ve padişahla beraber davetlilere ikram ederlerdi. Bu yemeklerin başında soğanlı yumurta vardı ki, İkinci Sultan Abdülhamid bu yemeği severdi.

Soğanlı yumurtanın hazırlanması: Soğan ikiye kesilerek halka halka doğranır. İnce tuz ekilerek yağda nar gibi oluncaya kadar kızartılır. Kızardıktan sonra az miktarda yağ bırakılarak süzülür. Ateşin üzerinde dururken bir kahve kaşığı şeker gezdirilir. Bir kaşık sirke, bir miktar yeni bahar ve tarçın ilâvesinden sonra meydana gelen harç, börek tepsisine konur ve bir kaşığın tersiyle iyice yayılır. Yuva açılır ve yuvaya yumurtanın sarısı konur. Üzerine de iki sıra tarçın veya biber konur. Böylece hafif ateşte pişirilir.

KIRMA TAVUK KEBABI

Tavuk veya tavuklar yirmi dört saat hiç olmazsa, on iki saat dinlendirilir. Sonra her biri ortasından yarılır ve keskin bir bıçakla kemikleri çıkarılır; etler doğranır. Tuz, biber, tarçın ekilir. Bir fincan da soğan suyu gezdirilir. Bir saat bırakıldıktan sonra nizamlıca şişlere geçirilir. Evvelâ hafif ateşte muttasıl çevrilir. Kızarmaya başlayınca erimiş tereyağı sürülür. Böylece yumuşak olması temin edildiği gibi rengi de güzel olur.

SÜT KEBABI

Kuzu veya koyun eti tuzlanarak iki saat bekletilir. Bir tencereye konarak üzerine çıkıncaya kadar süt konur. Birkaç taşım kaynadıktan sonra et, tencereden çıkarılır. Soğuduktan sonra şişe geçirilir ve hafif ateşte çevrilerek kızarmaya başlayınca üzerine süt sürülür. Süte az un katmalıdır. Kızarınca indirilir, tarçın ekilerek yenir. Pek hafif olur.

HERİSE

Kabuğu çıkmış keşkeklik buğday yirmi dört saat suda bırakılır. Ve çatlayıp yumuşayıncaya kadar kaynatılır. İyice pişirilmiş koyun veya sığır eti ile kepçe veya keşkek tokmağı ile iyice dövülerek haledilir. Et suyu ile pişirilir. Tabaklara konduğunda bir miktar sadeyağı, kimyon ve sumak ekilir.

İNCİK YAHNİSİ

Bir miktar koyun inciği, semiz bir tavuk, bir kilo dana eti tuzlanıp üzerine çıkıncaya kadar su ilâve edilir. Bir buçuk saat kadar pişirilir. Sonra içinden tavuk ve dana eti ayrılır, kalan incik helmalenינceye kadar kaynatıldıktan sonra indirilir. İnce dilinen fırıncala, tereyağında kızartılır, bir tepsiye dizilir, üzerine pişmiş incikle suyu dökülür. Bir miktar daha suyu çekilinceye kadar kaynatılır. Tavuk ve dana eti de söğüş olarak yenir.

YAKA YAHNİSİ

Kılıç balığının başı ile gövdesi arasındaki en semiz kısmı ile hazırlanır. Bu kısma yaka ismi verilmektedir. Kılıç balığının bu kısmı tuzlanır. Sadeyağda kızartılır. Sarmısak diş diş doğranarak limonla karıştırılır. Bir miktarı bir sahanın içine döşenerek üzerine balık konur ve üzerine koruk ile sarmısağın kalan kısmı bir fincan limonun suyu ve bir fincan da su ilâve edilerek ağır ateşte pişirilir. Yumuşayıp suyunu çektiği zaman ateşten indirilir.

HELVAY-I HÂKAANİ

Helvay-ı hâkaanînin hazırlanması: Yarım kilo sadeyağı bir tencerede eritilir, birbirine karıştırılmış yarımşar kilo halis un, nişasta ve pirinç unu alıştırarak meyanesi gelinceye kadar karıştırılır. Üç kilo kestirilmiş şeker, iki kilo süt kaynatılarak kaynar iken bu meyanenin üzerine dökülür. Hemen ağzı kapatılıp bir çeyrek saat geçtikten sonra bir kepçenin tersiyle iyice ezilir ve ikram edilir.

AYVA MURABBAI

Beş kilo ayvanın kabuğu ve çekirdek mahalleri ayıklanır. Bir tencerede bir yumurtanın akı el ile çalkalanır. Üzerine bir kilo şeker, iki kilo su konur. Kaynamaya başlayınca köpüğü alınarak ayıklanmış ayva konur. Ayvalar hal oluncaya kadar kaynatılır ve ateşten indirilerek süzülür. İkinci defa ateşe konduğu zaman bir gram şap ilâve edilerek bir taşım kaynayınca üzerindeki köpük alınır, tekrar sıkça tülbentten süzülür. Tekrar kaynatılır, içine bir fincan sıcak suda bir saat durmuş yarım dirhem ezilmiş kırmızı levnin de ilâve edilir. Savrulunca kepçede bir iplik hâsıl olacak derecede kıvama gelince indirilir.

KABAK BASTI

Ufak ufak doğranmış kıvırcık eti bir tencerede yumuşayıncaya kadar pişirilir. Bir büyücek asma kabağı kazınır ve doğranır. İçi çıkarılır. Bir kat et, bir kat kabak istif edilir. Bir miktar da haşlanmış nohut ve yağda kızartılmış soğan ilâve edilir. Etin suyu da üzerine konur. Pişinceye kadar kaynatılır. Yarım kilo koruğun suyu kaynayan tencereye dökülür. Bir miktar da nane ilâve edilerek bir taşım da böylece kaynatılır. Koruk bulunmazsa üç limonun suyu kifayet eder. Yenirken tarçın ekilir.

Çayıyla Ünlü Bir Ülke

SEYLAN

Yazan: G. Grosvenor
Türkçesi: Aydın Doğar

SEYLAN'IN Kandi şehrine girdiğimiz zaman bir insan selinin sokaklardan aktığını gördük; genç yaşlı hemen herkes, oradaydı. Kimi parlak satenden bir elbise giymiş, kimi safran rengi bir kumaşa sarınmış, ama hepsi de beyaz turbanlı. Bir yandan toplar atılıyor, bir yandan ellerinde meşale taşıyan rahipler dualar mırıldanarak mâbedin çevresinde dönüyorlardı. Mevsim yazdı; dolunay, gümüşten bir fener gibi gökyüzünü aydınlatıyordu.

Dinî bayramlardan biriymiş meğer. Sokaklarda yüzlerce fil vardı, hepsine de kıymetli taşlarla bezenmiş şallar örtülmüştü. Rehberim Dan Dias, yılda birkaç defa, Buda şerefine şenlikler düzenlendiğini söyledi. Şenliklerde halk sabahlara kadar sokaklarda dolaşır, mâbedin çevresinde dönermiş.

Böyle bir bayram sırasında Seylan'a ayak basmamız çok güzel bir tesadüftü. Ne yazık ki ancak bayramın sonuna yetişmiştik. Ertesi gün de Seylan'ın kuzeyine doğru yola çıktık.

Kolombo, adanın güney batısında büyük bir liman. Daha XVI. yüzyılda bile Uzak Doğu'ya seyahat eden gemiciler tarafından «Büyük bir ada, gemiler için tam barınılacak bir yer» olarak gösterilmiş. Şehrin tam göbeğinde koca bir çarşı var: Pettah. Burası Batılılar'ın görmek istedikleri bir yer. Bir bakıyorsunuz, yepyeni otobüslerin arasından iki kara öküzün çektiği bir araba ağır ağır ilerliyor. Onun ardından otomobiller korna çalıyorlar, derken bir sokaktan pazara mal, ananas götüren bir at arabası çıkıyor.

SANAYİLEŞEN BİR ÜLKE

Pettah, hemen hemen Seylan'ın ticaret ve sanayi merkezi olarak kabul ediliyor. Rehberim Dan Dias:

— Bundan birkaç yıl öncesine kadar, ulaştırma hayvanlarla, tabii çoğunlukla filler ve öküzlerle yapılmaktaydı, dedi. Şimdi ülke hızlı bir sanayileşme çabası içinde; yeni yeni fabrikalar, yollar inşa ediliyor. Çay üretiminde dünyada ikinciyiz, kauçuk üretiminde de dördüncüyüz. Son yıllarda büyük bir teneke fabrikası yapıldı. Böylece bütün teneke kutu ihtiyacını karşılıyoruz.

Sonra deniz kıyısı boyunca şehri gezdik. Hindistan'ın güney doğusundaki adanın yüzölçümü 65.905 kilometrekare, nüfusu 12 milyon. Halkın % 70'i Seylanlı, % 20'si Tamil. 1948 yılında bağımsızlığa kavuşmuş. Deniz kıyısında büyücek bir parlamentosu var. Rehberim:

— Biz dinî alanda açık görüşlüyüzdür, dedi. Çoğunluk Budist'tir, 8 milyon kadardır. Ama Müslüman, Hıristiyan da vardır. 2,5 milyona yakın da Hindu yaşar.

Kolombo'nun ana caddelerinden biri.

Bir Seylanlı kız (yukarıda).
Seylanlı bir aile yemek yiyor (altta)

BIRÇOK DİL KONUŞULUYOR

Seylan'ın 2000 yıllık uzun tarihi savaşlar, çatışmalarla dolu. Kolombo'da konuştuğum bir Budist rahip:

— Avrupa'da henüz oturmuş bir medeniyet yokken, Seylan Budizm sayesinde yüksek bir medeniyet kurmuştu. M. Ö. V yahut VI. yüzyılda deniz yoluyla Kuzey Hindistan'dan gelen Seylanlılar, medenî kimselerdi. Burada yollar, sulama kanallarını yaptılar.

— Demek adadaki medeniyetin kökleri çok eskilere kadar uzanıyor, öyle mi?

— Evet, yalnız şunu da söyleyeyim; Budistler'in adadaki üstünlüğü 1800 yıl falan sürdü. Bu arada, Hindistan'ın güneyinde yaşıyan Tamiller, zaman zaman adaya istilâ hareketine giriştiler. Tamiller'le Seylanlılar'ın savaşı yıllarca devam etti. Savaşlar çok kanlı oldu, birçok şehir, hattâ sulama kanallarının bazısı harap edildi. Bir de buna XVI. yüzyılda adayı silip süpüren sıtma afetini ekleyin. Daha sonra da ada, Batılı devletler tarafından işgal edildi. Önce Portekizliler'in, sonra da Holandalılar'ın sömürgesi oldu; derken İngilizler adayı ele geçiriyorlar.

Kolombo'yu dolaşırken Budist rahibin sözlerini birçok defa işittim; bir hükümet ileri gelenîyle konuşuyordum, savaşlardan söz açtım.

— Birçok savaşlar olmuştur, dedi. Ama günümüzde çeşitli toplumların bir arada barış içinde yaşadığını da ifade etmek yerinde olur. Ne var ki, her toplum, kendisine has gelenekleri, kültürü, düşünüş ve duyuş kalıplarını korumuştur. Bu yüzden de adada birçok dil konuşulur. 1956 yılında hükümet bir karar alarak Seylanca'yı resmî dil kabul etti. Bu karara Tamiller karşı çıktılar, ayaklandılar, kanlı çarpışmalar oldu, sonunda 1966 yılında hükümet yeni bir karar alarak, Tamiller'in çoğunlukta bulunduğu bolgelerde Tamilce'nin resmen kullanılacağını kabul etti.

Kızgın ateş üstünde yürüyen bir Seylanlı.

ÇAY BAHÇELERİ

Ertesi gün, Kolombo'nun doğusuna doğru yola çıktık. Seylan'ın en dağlık bölgesi burası; dağlar 2500 metreye kadar yükseliyor. Yemyeşil, sık ormanlarla kaplı; Nuvara Eliya dağı, Kolombo'nun 150 kilometre doğusuna düşüyor. Bir ormandan geçiyorduk, rehberim Dan:

— Seylan'ın balta girmemiş ormanlarını bir görseniz, dedi. Ağaçlar öylesine sıktır ki, kolay kolay bir taşıt geçemez. Bereket fillerimiz var da, taşıma işlerini onlara gördürürüz. Sonra yedek parça falan da istemez, en azından da elli yıl yaşarlar. Günde bir defa, nehire sokar yıkarsınız hayvanları, hepsi o kadar.

— Demek birçok önemli işlerinizi fillere yaptırıyorsunuz? Peki, iyi yetişmiş bir fil kaça alınıp satılır?

Dan şöyle bir düşündü:

— Valla bu daha çok hayvanın durumuna bağlıdır, dedi. Yaşı, çalışma gücü, eğitilmiş olup olmaması... İyi yetiştirilmiş bir fil bizim paramızla 10 - 20 bin ruplеye (20 - 40 bin lira) alınıp satılır.

Dan Dias:

— Ülkemizin en büyük ihraç malı çaydır, diyor. Yüzbinlerce insan da çay üretiminden geçimlerini sağlar. Bakın, 400 bin Tamil, çay üretiminde çalışır; bir de bu rakama, mevsimlik işçileri ekleyin. Çay işçileri daha çok Hindistan'dan gelirler. Ortalama 600 bin dönümlük bir toprakta yapılmaktadır çay üretimi.

Seylan dünyanın en ünlü çayını yetiştiriyor. Hükümet, gerek üretim, gerekse çayın işlenişine büyük önem vermektedir. Diğer bir çay üretim merkezlerinden olan Norton Bridge'deki bir çay fabrikasını geziyorduk. Gerçekten çok düzenli, kocaman bir fabrikaydı. Fabrika yöneticisi çayın nasıl işlendiğini uzun uzun anlattı.

ÇAY TADICILARI

Çok geniş bir salondan geçiyorduk, birkaç yüz çanağın uzun bir masanın üstünde sıra sıra durduğunu gördüm. Gençten bir adam da her çanaktaki çayı bir bir tadıyor, sonra büyük bir kovaya tükürüyordu.

Rehberim Dan, bu adamı tanıştırdı: Çay tadım uzmanı Michael Tissera.

Masanın üstünde sıralanmış yüzlerce çanağı gösterip:

— Oldukça güç bir işe benziyor, dedim.

Michael Tissera işinin ehli, gülerek:

— Öyledir ama, zevklidir, dedi. Günde ortalama olarak 200 defa, belki daha çok, çayın tadına bakarım. Her harmanın kendisine has kokusu; tadı, rengi vardır. İş, bunları ayırmakta işte.

Oldukça şaşırtıcı bir rakam bu, her gün iki yüz defa bir tutam çayı ağzına atıp kokusunu, tadını ayıracaksın.

— Peki nasıl ayırabiliyorsunuz? diye sordum.

Eski Seylan resminden bir örnek.

— Göründüğü kadar güç değildir, diye karşılık verdi. Bakın bir de siz deneyin isterseniz.

Bir, iki çanaktan birer tutam çay alıp tadına baktım; kokusu, tadı gerçekten güzeldi ama, aralarındaki farkı pek anlıyamadım.

— Sizin geldiğiniz Uva bölgesinde hava çok güzel, dedi.

Birden şaşırdım. Orada havanın güzel olduğunu nereden bilmişti? Sordum.

— Çayın tadından, diyerek güldü. Bakın şu çanakta, Uva bölgesi türün var. Kuru ve güzel havalarda o bölgenin çayı bu lezzette olur. Çayda tein, su ve biraz da yağ bulunur. Lezzeti işte bu yağ verir. Ekilen bölgenin yüksekliğine, havanın kuruluğuna göre de yağ oranı değişir.

Fabrikanın yöneticisi de, işletme hakkında bilgi veriyordu:

— Çay işleyen fabrikaların sessiz ve aydınlık olması gerekir, dedi. Sonra biz çayı kuzeye doğru dönüp tadarız.

Ertesi gün adanın kuzeyine doğru yola çıktık.

Trincomale adanın kuzeyinde büyük bir liman. Daha doğrusu Seylan'ın büyük bir çay ihraç merkezi. Rehberim Dan Dias geçen yıl Seylan'ın 230 milyon kilo çay ihrac ettiğini söyledi.

Sonra liman ve civarını gezmeye koyulduk. Gerçekten güzel bir yerdi; geniş bir sahili vardı, kumlar sapsarı parlıyordu.

Yalnız bir şey dikkatimi çekti. Buranın balıkçıları garip bir biçimde avlanıyorlar. Kıyıdan bir hayli açıkta denize çakılmış uzun sıralar var; balıkçılar bu sıraların üstüne çıkıyor, iple bağlanmış bir çomağın üstüne oturuyorlar, sonra oltalarını denize sallayıp bekliyorlar.

Dan Dias:

— Deniz buralarda o kadar derin değildir, dedi. Balıkçılar geceleyin bile bu sıralarda oturup balık bekler. Tabii balığı çekmek için gaz lambası yakarlar.

O gün şehri ve dolaylarını gezdik, ama aklım sıralar üstünde oturmuş balıkçılardaydı. Rehberime:

— İmkânı varsa, bir de şunları karanlıkta görelim, dedim.

Gece iyice çökmüş, ortalık kapkara olmuştu. Güneyden sıcak bir rüzgâr esiyordu. Kıyıya gittik; birkaç yüz metre ötede bir ışık kümesi dalgalanıyordu. Gecenin karanlığında göz kırpan yıldızlar gibiydi. Ortalık ıpıssızdı.

Bir zaman durup, dalgalanan ışık kümesini seyrettim. Dan:

— Hiç bir gürültü duyulmuyor, dedi. Demek bu akşam balık pek yok.

Trincomale'de çok kalmadık; adanın güneyine hareket ettik. Kıyı yolu iyidi.

Matara'ya geldiğimiz zaman gene denizin birkaç yüz metre ötesinde denize çakılmış direkleri gördüm. Matara da Seylan'ın önemli bir balıkçı merkezi.

Kıyıda yaşlı bir balıkçı duruyordu, bize ananas ikram etti, ben de Seylanca teşekkür ettim:

— Bohoma stuthi.

Adam benim Seylanca konuşmamdan çok hoşlandı, yerlere kadar eğildi.

Dan Dias:

— Bu bölge birçok istilâ görmüştür diye anlattı. Önce Portekizliler gelmiş, sonra Holandalılar, Portekizliler'i kovup buraları ele geçirmişler, 1658 yıllarında falan. Napoléon, Holanda'yı ezip süpürünce bu defa da İngilizler buralara el koymuş.

ATEŞTE YÜRÜYENLER

Birkaç gün daha adanın güneyinde dolaştık; Galle'yi, Hikkaduva'yı, Ambalangoda'yı, Kalitara'yı gördük, sonra da başkent Kolombo'ya döndük.

Şehre henüz gelmiştik ki rehberim Dan Dias koşarak göründü:

— Şimdi öğrendim, dedi. Kolonnava'da bayram varmış, ateş üstünde yürüyeceklermiş.

— Çok uzak mı? diye sordum.

— Yok, bir, iki saatte gideriz, dedi.

Cipe atlayıp yola koyulduk. Gerçekten kasaba uzak değildi. Az sonra Kolonnava'ya girdik; her yer aydınlık, meşaleler yanıyor, davullar, borular çalınıyor, Budist bayrakları dalgalanıyordu.

— Peki ama bir Hindu bayramında neden Budist bayrağı dalgalanır? diye sordum.

— Bu Hindu bayramına birçok Budist de katılır, diye anlattı Dan. Hattâ ateş üstünde yürürler. Hindular'ın tanrısı olan Vişnu ile Katagarama'yı Budistler de tanır. Bu yüzden Hindular, Buda'ya saygı gösterirler.

Meydanda büyük bir kalabalık toplanmıştı: Renk renk parlak kumaştan elbiseler giymiş herkes; çoğunun üzerinde kırmızı bir şal vardı.

Derken yanımıza ince yapılı bir genç yaklaştı, kendisini tanıttı:

— Mohotti.

Yumuşak durgun bakışları vardı Mohotti'nin. Ateşte yalın ayak yürüyecekmiş. Bir zaman Dan Dias'la konuştular, sonra rehberim bana dönüp:

— Yıllarca önce Mohotti'nin babasını, adam öldürme suçundan yakalayıp içeri atmışlar. Mohotti de babasının masum olduğu anlaşılıncaya kadar her yıl bir defa ateşte yürümeyi vaad etmiş. Sonunda babasını serbest bırakmışlar, o da, kurtul-

Genç kızlar dini bir bayram sırasında **dans ediyor (yukarıda).**
İki küçük Budist adayı (altta).

du diye sozunü her yıl tekrarlarmış.

Birdenbire, davullar hızla çalmaya, borular daha büyük gurültüyle ötmeye başladı. Ortada büyük bir ateş yanıyordu, ateşin kenarında bir sıra dansöz diz çökmüştü, dansözlerin gözü yarı kapalıydı.

Derken Mohotti, elini daldırıp bir avuç kül aldı, göğsünü, kollarını, yanaklarını külle ovaladı. Sonra kızgın ateşte yürümeye başladı. Kıpkırmızı hale gelmişti kömür. Yani alüminyumu, yahut ona benzer bir madeni koysanız eritecek sıcaklıktaydı. Ama Mohotti gayet sakin, gitti geldi, kıpkırmızı kömurlerin üstünde; gözümü yuzünden hiç ayırmıyordum, Mahatti'nin yüzüyse hareketsizdi, gozleri durgun bakıyor, hafıften de gülümsüyordu

Gösteriden sonra Mohotti'nin yanına yaklaştım

— Anlat azıcık, dedim.

Dudakları yayıldı:

— Tanrıya karşı olan inancımdır bu dedi.

Biz konuşurken, ateşin çevresinde toplanmış dansözler eğilip bükülüyor, bir yandan da haro - hara diye bağırıyorlardı

Kalabalık dağılırken gözüme safran rengi harmaniye sarınmış çocuklar ilişti, ellerinde kırmızı bir şemsiye, öbür ellerinde siyah büyücek bir çanak vardı. Dan onlara dikkatle baktığımı farketmiş olacak, çocukları işaretle:

— Bunlar Budist rahibi olmak için eğitim gören çocuklardır, dedi. Küçük yaşta mâbedlere alınırlar, burada yetiştirilirler.

— Peki, neden ellerinde siyah çanak taşıyorlar?

— Kırmızı şemsiye taşımaları eski bir Budist geleneğidir. Siyah çanak ise dua kâsesidir.

Ertesi gün gemiyle Uzak Doğu'ya hareket ettim; gemi Kolombo limanından uzaklaşırken aklımda hâlâ yüzlerce derece sıcaklıkta yalınayak yürüyen genç vardı

Yakın Tarihimizde Gençlik Hareketleri

Yazan : Ertan Ünal

CUMHURİYETİN ilânından bugüne gelinceye kadar Türkiye'de pek çok gençlik hareketi olmuş, gençler büyük millî dâvalarda seslerini duyurmak için miting ve yürüyüşler yapmıştır: Hatay ve Kıbrıs mitingleri gibi. Bu miting ve yürüyüşler Türk gençliğinin millî dâvalardaki tutumunu bütün dünyaya haykırmasına vesile olmuştur. Bu gençlik hareketlerinin sayısı pek kabarıktır. Biz bunlardan belli başlılarını anlatmakla yetineceğiz.

CUMHURİYETİN İLÂNINDAN SONRAKİ İLK GENÇLİK HAREKETLERİ

Cumhuriyetin ilânından sonraki ilk gençlik hareketi 16 kasım 1924 günü Istanbul'da olmuştu. Üniversiteli öğrencilerden tramvaylarda yarım ücret yerine tam ücret alınmasından çıkan bir tartışma, daha sonra gittikçe büyüyerek 2 öğrencinin yaralanması ve tramvay şirketinin Metrohan'da bulunan merkezinin üniversiteli öğrenciler tarafından basılıp tahrip edilmesiyle son bulmuştu.

Olayın sebebi, o yıllarda henüz yabancıların (Belçikalılar) elinde bulunan Istanbul Tramvay Şirketi'nin, tramvaylarda öğrencilere indirimli tarife uygulamayışı idi. Cumhuriyet ilân edileli 1 yıldan fazla zaman geçmiş, yabancı devlet ve şirketlere verilen imtiyazlar henüz ortadan kaldırılmamıştı. Birçok şirket, halkla olan münasebetlerini hâlâ eski günlerde olduğu gibi yürütmekte direniyorlardı. Istanbul Tramvay Şirketi de Cumhuriyet hükümeti ile olan sözleşmesinde aksinin yer almasına rağmen öğrencilerden tam bilet ücreti istiyor, öğrencilerin çeşitli makamlara yaptıkları şikâyetler olumlu bir sonuç vermiyordu. Kasım ayı içinde bu yüzden tramvaylarda sık sık tartışmaların çıktığını, bu tartışmaların çok zaman kavgaya kadar vardığını gören ilgililer bunu önlemek amacıyla her tramvaya bir sivil polis koydurtmuşlardı. Ancak bu polislerden birisinin 16 kasım günü iki öğrenciyi yaralaması, meselenin gittikçe büyümesine yol açtı.

OLAYIN BAŞLANGICI

15 kasım günü üniversiteli gençler Istanbul'un muhtelif semtlerinden tramvaylara binerek şirketin kendilerinden tam ücret almasını protesto etmek istediler. Bunlar arasında Harbiye'den binen 3 tıp öğrencisi yarım biletle gitmek istediklerini söylüyorlar, biletçinin ısrarlı isteğine

ise olumsuz cevap veriyorlardı. Bu yüzden çıkan münakaşa gittikçe büyüdü, olay yerine gelen tramvay işçileri ile gençler arasında kavga çıktı. Olay anında ortalığı yatıştırmak için araya giren Hayreddin adlı polis memurunun iki öğrenciyi (1) ve bu arada bir gazeteciyi tabancayla yaralaması gençlik arasında büyük bir infiale sebep oldu.

Kulaktan kulağa bir çığ gibi büyüyerek yayılan söylentiler, öğrencileri harekete geçirdi. Arkadaşlarının yaralanmasına öfkelenen gençler, 16 kasım günü bunu bir yürüyüşle protesto etmek istediler ve daha sonra büyük bir kalabalık, büyük bir kitle halinde tramvay şirketinin Metro handa bulunan merkezini bastılar. Olayın öğle tatiline rastlaması yüzünden şirket merkezinde kimse yoktu. Bu yüzden öğrenciler kısa bir süre içinde şirket merkezinin altını üstüne getirdiler. Binada kendilerine karşı koyacak kimsenin olmayışı ise muhtemel can kaybını veya yaralanmaları önledi.

POLİSİN İFADESİ

İki öğrenciyi yaralıyarak olaylara yol açan polis memuru Hayreddin ifadesinde şunları söyledi:

«... Ben hiç bir zaman talebeye ateş etmedim. Böyle bir şeyi hatırımdan bile geçirmem. Harbiye önünde talebe galeyan halindeydi. Ben de vazife ile orada bulunuyordum. Bilmem nasıl oldu, birdenbire üzerime hücum ettiler. Beni aralarına aldılar, feci halde dayağa başladılar. Talebenin ortasında kaldım. Mütemadiyen sıkıştırıyorlardı. Tam bu sırada nasıl oldu bilmem, cebimde bulunan tabanca ateş aldı. Aklım başımdan gitti. Talebe derhal üzerime yürüdü. Kaçmak mecburiyetindeydim. Kendimi Harbiye mıntıkasına zor atabildim.»

Yapılan tahkikat sonunda bu ifadenin gerçek olmadığı anlaşıldı. Bir tabancanın kendiliğinden arka arkaya üç kere ateş alması mümkün değildi. Bu yüzden Polis Hayreddin'e işten el çektirildi.

Darülfunun Emîni (Rektör) İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu), kendisiyle görüşen gazetecilere, olaydan büyük üzüntü duyduğunu, öğrencilerin isteklerinde haklı olduğunu belirttikten sonra şöyle konuşmuştu:

«... Çarşamba sabahı üç Tıbbiyeli tale-

---

(1) Bu öğrencilerin adlarını, yaptığımız bütün araştırmalara rağmen tesbit edemedik.

Ferikoy'de Bulgar Mezarlığı önünde polis ve jandarma içeri girmek isteyen gençleri dağıtmaya çalışıyor.

Gençler, mezarlıkta bir arkadaşlarının yaptığı konuşmayı dinlerken.

benin tramvaya nısıf ücret vermek istemesi üzerine zuhur eden hâdiseden beni polis müdürü haberdar etti. Beş, on dakika sonra olay yerine gittim. Talebenin isteğinin meşru olduğunu gördüğüm için vaktiyle şirket nezdinde teşebbüste bulunmayı lüzumlu addettim. Ve şirket merkezine, selâhiyettar bir memuru darülfununa göndermesini bildirdim. Gelen memurlarla yarım saat kadar görüştüm. Her memlekette darülfunun talebesine bu gibi kolaylık gösterilmesinin tabiî olduğunu ve bu kolaylığın şirket tarafından memleket gençliğine bir hizmet teşkil edeceğini ve bilahare zuhur edebilecek herhangi bir vak'a sebebiyle bana vaki olacak müracaatı kabul etmeyeceğimi, çünkü bu talebin haklı olduğuna benim de kanaatim bulunduğunu söyledim. Bunun üzerine şirket tarafından derhal kolaylık gösterileceğini ümit ediyordum. Maalesef böyle olmadı...»

ŞİRKETİN GENEL SEKRETERİ KONUŞUYOR

Olaylardan sonra bir açıklama yapan şirketin genel sekreteri, hükümetle olan anlaşmalarında öğrenciye yarım ücret uygulanması hakkında bir madde bulunmadığını ısrarla belirttikten sonra:

«Linç kanunu dünyanın hiç bir yerinde cari değildir. Şirketin kuvvet ve cebir karşısında itaat edeceğini zannetmek hatadır. Talebenin galeyanından şikâyet etmek istemiyoruz. Biz burada bir kanunu müdafaa ettik. Bizi endişeye düşüren mesele maddî zarar değil, manevî zarardır. Türkiye'nin ecnebi sermayeye ihtiyacı vardır. Bu sermaye ise ancak Türkiye'de istikrarlı bir vaziyet hasıl olduktan sonra gelebilir. Bu hâdiseler arzu edilen istikrarın Türkiye'de mevcut olmadığını gösterir ki bu takdirde ecnebi sermayeyi getirmek hatadır.»

WAGON - LITS OLAYLARI

Cumhuriyetten sonraki ilk gençlik hareketinin doğmasına yol açan bu mesele Nafıa Vekâleti ile şirket ilgilileri arasında yapılan kısa bir müzakereden sonra olumlu bir sonuca bağlandı ve öğrencilerden tramvaylarda yarım ücret alınması kabul edildi. Böylece siyasî bir yönü olmayan bu gençlik hareketi, bu harekete yol açan isteğin gerçekleşmesiyle hedefine ulaşmış oldu.

1933 yılı gençlik hareketleri bakımından hayli hareketli bir yıldır. Bu yıl içinde vu-

kubulan iki büyük gençlik hareketinin temelinde millî duygular yatmaktadır.

1933 yılının ilk gençlik hareketi «Wagon-Lits» olayları adıyle bilinmektedir. Bu olaya Wagon - Lits Şirketi'nin Beyoğlu acenta müdürlüğüne atanan Mr. Jannoui adlı şahsın, acentada çalışan bir memura Türkçe konuştuğu için ağır hakaretlerde bulunması ve bir süre işten uzaklaştırması yol açmış, olayı gazetelerden öğrenen darülfununlu gençler, Türk dilini tahkir eden şirket temsilcisinin bu hareketini protesto amacıyle acenta binasını taşlamışlar, daha sonra içeri girerek odalarda bulunan büro eşyalarını yerle bir etmişler, daha sonra şirketin Galata'daki acenta binasını da taşlamışlardı.

1933 yılının ilk büyük gençlik hareketine sebep olan olay 23 şubat perşembe günü cereyan etti. O gün şirketin Beyoğlu'nda eski Tokatlıyan otelinde bulunan acentası çok kalabalıktı. Müşterilerden biri gidiyor, biri geliyor, hepsi memurlardan Naci Bey'den aynı cevabı alıyorlardı. Bu akşamki yataklı trende yer yoktu. Ancak isterlerse bir, iki gün sonraki trenlerde kendileri için yer ayrılabilirdi. Durumu öğrenen bir müşteri ise, mutlaka o akşamki yataklı trenle Ankara'ya gitmesi gerektiğini söylemiş ve yer hususunda ısrar etmişti.

Bu aşırı ısrar karşısında Naci Bey, belki diğer acentalarda yer bulurum ümidiyle telefonla Galata acentasını aradı.

Olayın bundan sonrasını 26 şubat 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle okuyoruz:

«... Mr. Jannoui'nin de orada bulunduğu anda yapılan bu konuşma Türkçe cereyan etmiştir. Mr. Jannoui diğer memurlara Fransızca olarak şu çirkin sözleri söylemiştir:

— Bu memur böyle nece anıyor, Türkçe mi? (2)

Memurlar bu terbiyesizce suale yalnız:

—Evet, demekle mukabele etmişlerdir.

Müdür Efendi bu cevabı alınca Naci Bey'e hitap ederek:

— Burada resmî lisanın Fransızca olduğunu bilmiyor musunuz? Size sopa ile mi hareket etmeli? diye bağırmıştır.

Müdür Mr. Jannoui'nin bu çirkin hareketinden üzülen Naci Bey kendisine kısaca:

— Ben Türküm. Memleketimde resmî lisan Türkçe'dir. Hattâ siz bile Türkçe öğrenmelisiniz, cevabını vermiştir.

Bu cevap, müdür efendiye büsbütün hiddetlendirmiştir. Önce kabahatsiz memura 10 lira nakdî ceza vereceğini gene aynı hakaretâmiz tavırlarla bildirmiş, Naci Bey'in:

—Niye ceza veriliyor, kabahatim nedir? Memleketimde Türkçe konuşmak hakkımdır, şeklindeki sözlerine karşı cezayı daha da arttırmış:

— Sizi 15 gün için kovuyorum, diye bağırmıştır. Naci Bey de şapkasını alıp, bir tek kelime bile söylemeden çıkıp gitmiştir.

Hâdise, hazır bulunan diğer memurları da müteessir ettiği için müdüre gitmişler ve yaptığı hareketin doğru olmadığını, arkadaşları hakkında verilen kararın geri alınmasını temennî etmişlerse de aldıkları cevap şu olmuştur:

— Ya ben giderim, yahut da o.

Olay, Yataklı Vagonlar Şirketi'nin temsilciliğine de aksetmiş, fakat bu küstahlıkla alâkadar olabilecek hiç bir hareket görülmemiştir.»

Olay, gazeteler vasıtasıyle halka geniş şekilde duyurulunca, gençler arasında büyük tepkiye yol açtı. Türk dilini, Türkler'i aşağılayyan bu zatı protesto amacıyla bir protesto gösterisi yapmaya karar verdiler.

«TÜRKİYE'DE TÜRK DİLİ HAKİMDİR»

Olayın bundan sonrasını yine o günün havasını en iyi şekilde en ufak teferruatına kadar veren gazetelerden okuyalım:

« Bu hâdise üzerine yüksek tahsilde bulunan gençlerimiz Darülfunlularımız haklı bir asabiyet göstermişler ve bu hareketi protesto için heyecanlı bir nümayiş yapmaya karar vermişlerdir. Talebenin bu kararını işiten Müderris Tahir Bey sınıfları birer birer dolaşarak:

— Böyle bir şey yapmayın, bunun mesuliyeti vardır, demiştir. Fakat talebe verdiği karardan vazgeçmemiştir. Talebeler saat 5'e doğru kafile kafile gelerek, yataklı vagonlar şirketinin önüne toplanmaya başlamışlardır. Bu sırada caddede gençlerin toplandığını gören yataklı vagon şirketi memurları da birer birer çıkıp gitmişlerdir. Bu arada şirket müdürü Jannoui de dışarı fırlamış ve hademelere:

—Derhal kepenkleri indirin diye bağırmıştır.

Saat beşi çeyrek geçe, birkaç bine baliğ olan gençler yüzünden tramvaylar gidip gelememiş, seyrüsefer durmuştur. Bu arada talebeden heyecanlı bir genç, duran tramvaylardan birinin basamağına çıkmış:

---

(2) Mr. Jannoui, daha sonra mahkemede bu sözleri katiyen söylemediğini ileri sürecektir.

— Arkadaşlar, Türkiye'de Türk dili hâkimdir, diye başlayan ateşli bir nutuk söylemiştir...»

ŞİRKET BİNASI TAŞLANIYOR

Bu gencin, müdür Jannoui'nin Türk dilini tahkir eden sözlerine karşılık veren konuşması, arkadaşlarının heyecanını bir kat daha arttırmıştı. Ara sokaklara varıncaya kadar bütün Galatasaray'ı dolduran gençler —şirket acentası, Galatasaray'da, eski Tokatlıyan otelinin alt katındaydı— en önce kız öğrenciler olduğu halde ellerine geçirdikleri taşlarla acentayı taşlamaya başladılar. Hınçla sıkılmış avuçlardaki irili ufaklı taşlar, kepenklerin üzerine yağmur gibi yağıyor, çıkan gürültü, gençlerin uğultusu arasında kaybolup gidiyordu. Binanın önünde bir anda taşlardan yapılmış bir tümsek meydana geldi. Bununla yetinmeyen gençler, daha sonra kapalı olan kepenkleri kaldırarak içeri girdiler. Burada şirkete ait odalarda bulunan eşyalar parça parça edildi. Bu esnada gençlerden biri, duvarda asılı duran Atatürk'ün resmini, «Bu müessese bu resmi asmaya lâyık değildir,» diyerek saygıyla indiriyor ve dışarı çıkarıyordu.

Büyük bir heyecan içinde olmalarına rağmen, aynı binada şirket acentasının hemen yanıbaşında bulunan iki yabancı şirketin bürosunun camlarına bile dokunmayan, en ufak bir hasar yapmayan gençler, dışarı çıkınca, polis ve itfaiye ile karşılaştılar, aralarında bir çatışma başladı. Ancak polisin bütün çabaları sonuç vermedi, gençler kurulan barikatı aşarak —İtfaiyenin üzerlerine devamlı su sıkmasına rağmen— «Türkiye'de Türk dili hâkimdir» diye bağırarak Karaköy'e kadar inip, burada bulunan şirket acentasını da taşladılar. Gençler burada bir an durakladılar. İçlerinden,

— Haydarpaşa'ya, Haydarpaşa'ya gidelim diye bağıranlar oldu.

Gençlik, şirketin Haydarpaşa'da bulunan şubesi önünde de gösteri yapmak istiyordu. Ancak kısa bir görüşmeden sonra yürüyüşü yönetenler buna lüzum kalmadığına karar verdiler ve yollarına devam ederek Atatürk'ün resmini Eminönü halkevine götürüp bıraktılar.

Olaylardan sonra, sanık oldukları iddiası ile polis tarafından yakalanan 20 genç sorgularından sonra serbest bırakıldı. O zamanın parasıyle şirketin Galata merkezinde 1500, Beyoğlu acentasında ise 3 bin liralık maddî zarar meydana gelmişti.

Gençler, ellerine geçirdikleri taşlarla acenta binasını taşlarken.

Olayın teferruatından da anlaşılacağı gibi bu gençlik hareketinin temelinde Türkiye'yi ve Türkçe'yi bir memurun şahsında hor gören, aşağılayan bir zihniyeti protesto düşüncesi bulunmaktadır. Gençlerin topyekûn giriştikleri bu hareket diğer şehirlerde bulunan gençler tarafından da müsbet karşılanmış, çekilen telgraflarla bu duygular açıklanmıştır. Bu da o yıllarda gençlerin nasıl millî bir şuur içinde olduğunu göstermesi bakımından güzel bir örnektir.

Wagon - Lits olaylarının sonunda müdür Jannoui'ye işten el çektirilmiş, yargılanmak üzere mahkemeye verilmişti.

BULGAR MEZARLIĞI OLAYI

17 nisan 1933 günü devletin yarı resmî haber organı olan Anadolu ajansı Sofya muhabirinden aldığı şu haberi radyo ve gazeteler vasıtasıyle Türkiye'ye yayıyordu:

«Bu gece Deliorman'ın göbeği olan Razgrad kasabasındaki Türk mezarlığı, organize edilmiş 200 kişilik bir Bulgar kalabalığı tarafından tahrip edilmiştir. Mezarlık, kasabanın kenarındadır. Mütearrızlar evvelâ mezarlık bekçisinin barınmakta olduğu kulübeyi yıkmışlar ve Türk halkı heyecan ve korku içinde bekleşirken, tel örgüleri keserek mezarlığa girmişler, bütün taşları yıkmışlar, taze mezarları açmışlar, yüz elli kadar cenazenin kemiklerini dışarı çıkarmışlardır.

HABERİN TEPKİLERİ

«Bu pek feci hâdise, Deliorman Türkleri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır. Türk ahali bugün bütün gece kirlenen ve tanınmaz bir hale gelen mezarlığın kenarına toplanarak ana, baba, kardeş ve evlâtlarının harap edilmiş kabirleri önünde ağlaşmaktadırlar.

«Razgrad müftüsü, cemaat reisi ve Türk halkının imzalarıyle, Bulgar nâzırları, parlamentodaki grupların şeflerine, Bulgar gazetelerine telgraflar çekilmiştir.»

Gazeteler ve radyo vasıtasıyle halka intikal eden bu olay ilk anda büyük bir heyecan ve öfke yarattı. Asırlardır Türkler'in müsamahakâr yönetimi ile idare edilen, hemen her köşesinde Türk - İslâm medeniyetinin izlerini taşıyan Bulgaristan'daki bu hareket, Türk düşmanlığından başka hangi sebeple izah edilebilirdi ki? Ancak bu düşmanlığın ölülere değil, dirilere gösterilmesi gerekmez miydi? İşte haberi her okuyan, her öğrenen kişi haklı bir infial içinde böyle düşünüyor, gazeteler maka-

Gençler tarafından tahrip edilen İstanbul Tramvay Şirketi merkezinin bulunduğu Metro Han'ın eski bir görünüşü.

Wagon - Lits Acentası'nın bulunduğu Tokatlıyan Oteli'nin eski bir resmi.

lelerinde, «Dünyanın her yerinde Müslüman ve Hıristiyan farkı gözetmeksizin alalere saygı gösterildiğini» belirtiyor ve bu davranışı şiddetle yeriyordu.

İZİNSİZ YAPILAN YÜRÜYÜŞ

Olayın Türkler üzerinde büyük yankılar yaptığını gören Bulgar hükümeti yetkilileri, resmî bir açıklama ile — kendilerine göre — olayın sebebini izaha çalıştılar. Mezarlık tahribi diye bir şey yoktu. Razgrad Belediye Meclisi, şehrin gittikçe gelişmesi yüzünden, meskûn bölge içinde kalan mezarlığın kaldırılması kararını almış ve bu kararı tatbik mevkiine koymuştu. Bulgar hükümetinin yarı resmî organı olan bir gazetede, bir Bulgar devlet adamının ağzından yapılan bu açıklamada ayrıca mezarlığın kaldırılması için 1929 yılında karar alındığı bildirilmekte ve «ortada alelade bir zabıta vak'ası vardır. Bu vak'a Anadolu ajansı gibi yarı resmî bir ajansa izâm edilerek bildirilmiştir. Bunun neticesi olarak Türkiye'de umumî efkâr heyecana düşmüştür.

«Verilen haber karşısında bu heyecan pek tabiîdir. Halbuki mesele gayet basittir» denmekteydi (3).

Ancak açıklamalar Türk halk oyunu tatmin etmemişti. Olayın hemen ardından, devrin en büyük öğrenci teşekkülü olan Millî Türk Talebe Birliği yöneticileri, dârülfunun ve yüksek tahsil gençliğinin bu olaya bir mitingle cevap vermek istediğini bildirerek ilgililerden izin istediler. Ancak kendilerine verilen cevap kesin bir «hayır» oldu. Gençler kararlıydılar, izinsiz de olsa yapacakları bir gösteri yürüyüşü ile hislerini duyuracaklardı. Bu karar 20 nisan günü gerçekleştirildi. Gençler, gruplar halinde önce Maçka'daki Bulgar Konsolosluğu önüne gelerek toplandılar. Gençlerin konsolosluğu tahrip edeceğini sanan polis burada sıkı tertibat almış, konsolosluğu çepeçevre kuşatmıştı. Ancak beklenildiği gibi bir olayla karşılaşılmadı. Gençler, konsolosluk önünde konuşan arkadaşlarını dinledikten sonra, önlerinde yürüyüşü organize eden birlik başkanı Tevfik İleri, birlik sekreteri Şükrü Kaya, Adnan Bey (Ötüken) olduğu halde, Feriköy'de bulunan Bulgar mezarlığına doğru yürümeye başladılar. Kalabalık her geçen an bir çığ gibi büyüyordu. Halk büyük bir merakla gençlerin geçtiği yolların

---

(3) Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, İlhan Darendelioğlu, s: 62.

Gençler tarafından taşlanan Wagon - Lits'nin Galata şubesi.

iki yanına sıralanıyor, neler olup bittiğini anlamak için bekleşiyordu.

Pangaltı'da gençlerin karşısına polisler dikildi. O zamanki adıyle «Zabıta Memurları» gençlere:

— Yaptığınız nümayiş kanunsuzdur, dağılın. Dağılmazsanız silâh ve cebir kullanmak zorunda kalacağız diye bağırarak yürüyüşü önlemek istediler. Ancak bütün çabalar sonuç vermedi. Gençler, yapılan ihtarlara, söylenen sözlere kulak asmadılar bile ve barikatı yararak yollarına devam ettiler.

VAHŞETE KARŞI ÇİÇEK

Gençler Feriköy'deki Bulgar mezarlığı önüne geldikleri zaman mezarlığın dört bir taraftan polis ve jandarma ile kuşatılmış olduğunu gördüler. Bunlara, gençleri mezarlığa bırakmamak için kesin emir verilmişti. Mezarlığın, Bulgaristan'daki harekete bir karşılık olarak gençler tarafından tahribinden çekinilmekteydi. Ancak gençler jandarma ile karşı karşıya bırakılmalarına rağmen, bu barikatı da bir sel gibi aşarak mezarlığın duvarlarına tırmanmaya başladı. Artık Bulgar mezarlığına giriliyordu.

Evet, gençler birbirlerine yardım ederek, omuz vererek birer, ikişer yüksek mezarlık duvarını aşıyor ve... Ve beklenildiği gibi mezarları tahrip etmiyor, bilakis getirdikleri çelenkleri mezarlara bırakıyorlardı. Vahşete karşı çiçek, Türk gençliğinin asil bir jestiydi bu...

Gençler, burada konuşan arkadaşlarını dinledikten sonra tekrar geldikleri yoldan geri dönmeye başladılar. Ancak Pangaltı karakolu önünde bu kere takviyeli olarak gelmiş polisler tarafından yürüyüş durduruldu ve gençlerden dağılmaları istendi. Kalabalık bu isteğe uymayınca polis, «meç» kullanarak gençleri dağıttı. Bu arada yürüyüşün elebaşısı olarak yakaladığı 80 kişiyi de nezaret altına aldı.

Daha sonra içlerinde MTTB Başkanı Tevfik İleri, birlik sekreteri Şükrü Kaya ile bugünün bazı meşhurlarının bulunduğu bu gençlerin bir kısmı serbest bırakıldı, diğerleri hakkında da «İçtimalar Kanununa muhalif hareket ve sükûnu ihlâl suçlarından» açılan dâva, bir süre sonra umumî bir afla düştü.

Gelecek sayıda:

HATAY MİTİNGLERİ
ve TAN OLAYI

Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Türk Kadın Birliği

Yazan: Seniha Sami Morali

MORALI Subhi Paşa'nın ortanca oğlu Yusuf Kâmil Bey ile Nesime Hanım'ın kızı Latife, 1891'de Istanbul'da dünyaya geldi. Türk kadınlığını dünyaya tanıtmak hususunda himmetleri geçenler arasında yad edilmeye lâyıktır.

Mürebbiyesinden Fransızca öğrendi. Genç yaşında içtimaî meselelere alâka gösterdi. Yusuf Bey, ziraat nezareti memuru olarak Selânik'e tayin edildikten sonra İkinci Meşrutiyet ilân edilince, Latife Hanım, Nesime Hanım'ın kurduğu «Taali-i Nisvan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti»nde henüz on yedi yaşında olduğu halde kâtiplik vazifesini gördü. Bir mecmua çıkardılar; fakat ömrü uzun sürmedi. Cemiyet de Balkan Harbi ve Selânik'in işgali yüzünden ortadan kalktı.

Latife Hanım, telgraf ve posta nezareti memurlarından Bekir Vefa Bey ile evlendi ki, sonradan sırasıyle Istanbul, İzmir ve Ankara başmüdürü olacak ve Çeyrekbaşı soyadını alacaktı. Üç oğulları dünyaya geldi.

Aile meşguliyetleri Latife Hanım'ı vatanî ve içtimaî meselelerle uğraşmaktan alıkoymadı. Mütareke ve işgal senelerinde Ankara ile Istanbul arasında tesis edilen gizli muhabere ve muvasala işlerinde hizmet gördü.

En faal ve gayretli bir feminist olan Nezihe Muhiddin Hanım, Türk Kadın Birliği'ni tesis etmeye teşebbüs ettiği zaman Latife Bekir, Şükûfe Nihal, Aziz Kıbrıslı, Naile Vahab gibi kıymetli yardımcılar buldu.

7 şubat 1924'te Türk Kadın Birliği Istanbul'da teşkil edildi. Gayesi, nizamnamesinde şöyle tarif edilmiştir: «Türk kadınını içtimaî ve siyasî haklar karşısında her türlü vatanî mesuliyet ve alâkayı isbat edecek bir seviyeye eriştirmeye çalışmak... Dullara, kimsesiz ailelere ve ilk tahsildeki çocuklara yardım etmek, fakir çocukları tahsil ettirmek...»

NEZİHE HANIM REİSLİĞE İNTİHAB EDİLDİ

1925 senesinde Nezihe Hanım, hariciye vekâletinin yardımıyle **Kadın Yolu** isminde haftalık bir mecmua çıkardı. Fakat bu mecmuanın da ömrü uzun olmadı.

Latife Rekit Çeyrekbaşı'nın dedesi Subhi Paşa.

Batı memleketlerinde kadınlar ancak pek uzun ve gürültülü mücadelelerden sonra haklarını temin edebildikleri halde Türkiye cumhuriyeti hükümeti, kadınların bu hakları istihsal etmelerine her vesile ile yardım etti. Batılı kadınları en ziyade uğraştıran tasarruf hakkını daha evvel şeriat temin etmişti.

1931'de kadınlar, belediye azalığına intihab edildiler. Hükümet, Türk Kadın Birliği'ni menafi-i umumiyeye hâdim cemiyetler arasına kattı. 1926'da medenî kanunun kabul edilmesi ve aile karamamesinin meydana gelmesi üzerine Türk Kadın Birliği, Türk Ocağı'nda bir toplantı yaptı. Birçok münevver hanımlar bu toplantıya iştirak ettiler.

Birliğin teşekkülünden sonra iltihak eden Aliye Esad Hanım gibi kıymetli bir edîbe, idare heyetine dahil oldu. Aza kaydedilenler arasında bulunan Nigâr Hanım, ilk kadın avukatlarımızdandır.

1930'da kadınların teşrif hakkı kabul edildi.

Türk Kadın Birliği, «International Alliance of Women» ismindeki beynelmilel cemiyete iltihak etti. Alliance'ın merkezi Londra'dadır. O tarihte otuz sekiz memlekette yardımcı cemiyetleri vardı. Alliance'ın gayesi, nizamnamesinde şöyle tarif edilmiştir: «Ahlâk ve kanun nokta-i nazarından erkeklerle müsavat temin etmek, kadınları vatandaşlık vazifesini lâyıkıyle ifa etmeleri için hazırlamak.»

Nezihe Muhiddin Hanım'dan sonra Latife Bekir Hanım reisliğe intihab edildi. Lâmia Refik Hanım reis vekili oldu.

Onların reisliği zamanında Kız Talebe Yurdu açıldı. İşsiz kalıp müracaat eden kadın ve erkeklere iş bulmak için yardım edildi. Fakir çocuklara kitap ve sair masrafları için yardım ediliyordu. Bayramlarda giydiriliyorlardı. Kız çocuklarına mahsus olmak üzere parasız Almanca, Fransızca, İngilizce lisan dersi veriliyordu.

Alliance'ın üç senede bir umumi toplantısı olurdu, her defasında başka bir memlekette. Birinci Cihan Harbi'ni takip eden iktisadî buhran sebebiyle bu toplantılar sekteye uğradı. Alliance'ın münkasım olduğu altı komisyondan sulh komisyonuna daha çok ehemmiyet verildi. Sulh fikrini yaymak için ayrıca çalışıldı. 1931'de Belgrad'da bir sulh konferansı, 1933'te Marsilya'da bir ihzarî tedkikat konferansı aktedildi. Her ikisine Türk Kadın Birliği murahhaslar gönderdi. O sıralarda idare heyetine ve sulh komisyonuna dahil oldu-

ğum için beni gönderdiler. Belgrad'da Türkiye'nin sulperverliği hakkında konuştum. Çok sempati ile dinlediler. O konferansın akabinde yine Belgrad'da toplanan İkinci Balkan Konferansı ihzarî toplantısına Necmeddin Sadık Bey ile birlikte iştirak ettim.

İkinci Balkan Konferansı, 1931 senesi sonbaharında Istanbul'da toplandı. Türk Kadın Birliği idare heyetinden dört azası iştirak etti.

Marsilya Konferansı 1933 senesi mart ayında icra edildi. Côte d'Azur'un muhtelif şehirlerinde de toplantılar oldu. Lâmia Refik Hanım ile beraber gittim. Açılış toplantısında dünyanın beş kıtasını temsil eden birer murahhas konuştu, ben de Asya'yı temsil ettim. Toulon'da, Nice'te de konuştum. Her konuşmamdan önce Fransız Kadın Birliği Reisi Mme. Brunschwicg rica ediyordu:

— Türkiye'de kadınlara intihab hakkı verildiğini söyleyin. Bizim idareciler ibret alsınlar.

O sırada Fransız kadınlarına intihab hakkı verilmesine senato mani olmuştu. Halbuki Türk kadınları belediye meclislerine girmişlerdi, mebus intihab edilmek hakkı da katî surette vadedilmişti.

1933 senesin sonbaharında Bükreş'te toplanan Üçüncü Balkan Konferansı'nda Efzayiş Suad Hanım, Türk Kadın Birliği'ni temsil etti.

Alliance'ın umumi toplantısının 1935'te akdedilmesi, Marsilya'da kararlaştırılmıştı. Istanbul'da olması tarafımızdan teklif edilince büyük bir memnuniyetle kabul edildi. Dünyanın her tarafında kadın birlikleri Istanbul Konferansı için hazırlanmaya başlamışlardı.

Fakat Türk Kadın Birliği kapanmaya mahkûm idi. O senelerde hükümet, birçok cemiyetleri — Türk Ocakları dahil olarak — kapatmakta idi. «Kadınlara intihab hakkı verildikten sonra yapılacak bir iş kalmadı... tarihî vazifesini yaptı» deniliyordu. Halbuki birliğin nizamnamesinde intihab hakkından başka yapılacak çok vazifeler, hayırlı işler vardı.

Hükümet, bir taraftan birliği kapatmaya hazırlanırken, öbür taraftan Istanbul konferansının muvaffakıyetle icra edilmesine çok ehemmiyet veriyordu. Yıldız Şale Köşkü tahsis edildi. İlk Türk kadın mebusları dünya kadınlarına takdim edilecekti. Cumhuriyet Halk Partisi: «Türk Kadın Birliği lağvedilince konferansı biz tertip ve idare ederiz,» dedi.

Latife Hanım anlatmaya muvaffak oldu: bu konferans, Alliance'a kaydedilmiş birliklere münhasır idi. Türk Kadın Birliği ortadan kalkınca, konferansın icra edilmesine imkân kalmıyacaktı. Nihayet hükümet, Türk Kadın Birliği'ni lağvetmek için konferansın sonunu beklemeye razı oldu.

18 - 24 nisan 1935'te otuz milleti temsil eden iki yüzden fazla kadın, Şale köşkünde toplandı. Açılış nutkunu Istanbul Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ, Fransızca okudu. Hükümetin müzahereti ve Latife Hanım ile arkadaşlarının gayret ve faaliyeti sayesinde konferans büyük bir intizam ile cereyan etti.

İlk Türk kadın mebusları hazır bulunanlara takdim edildi. Bunların arasında Mihri Pektaş, Türk Kadın Birliği azasındandı. Dünyanın ilk kadın mebuslarından Lady Astor, bu konferansa iştirak etti. Konferans kapandıktan sonra Atatürk, Lady Astor ile birlikte murahhas heyetlerin reiselerinden bazılarını ve Türk Kadın Birliği reisesi ile idare heyetinden bazılarını Ankara'ya davet ederek Çankaya'da kabul etti. Ecnebi davetliler, bu iltifattan dolayı pek müteşekkir kaldılar, fakat Türk Kadın Birliği'nin kapanmaması için, Lady Astor en başta olarak iltimas ettikleri halde faydalı bir netice elde edemediler.

Alliance'ın başkanı Mrs. Corbett Ashby, konferans hakkındaki raporunda, «Türk Kadın Birliği'nin misafirperverliği ve mükemmel teşkilâtından dolayı pek derin şükran ve takdirimizi beyan ederiz» derken, kapatıldığından dolayı acı bir teessür duyduklarını beyan etti ve «Türk Kadın Birliği'ndeki muktedir arkadaşlarla temas etmeye muhtacız» dedi.

Latife Hanım, evvelce Istanbul Belediyesi azalığına intihab edilmişti. 1946'da İzmir'den mebus intihab edildi.

1949'da bütün cemiyetlerin tekrar açılmasına müsaade edildiği sıralarda Türk Kadın Birliği'nin yeniden ihya edilmesi için Latife Hanım büyük bir gayretle çalıştı ve tekrar reis intihab edildi. Ankara'da merkez, Istanbul'da ve başka şehirlerde şubeler açıldı. O zaman reisicumhur olan İsmet Paşa'nın haremi Mevhibe Hanım, fahrî başkanlığı kabul etti.

Alliance'ın Amsterdam'da toplanan umumî konferansında Latife Hanım Türk Kadın Birliği'ni temsil etti.

Fakat sıhhatı bozulmuştu. Kanser arazı görüldü. Uzun bir hastalıktan sonra 23 eylül 1952'de öldü.

Latife Hanım, Türk Kadın Birliği'nden başka Himaye-i Etfal'de ve birçok cemiyetlerde daha aza idi. Ecnebi ve ekalliyet mekteplerinde Türkçe muallimliğinde de bulundu.

Yedi Denize Dehşet Saçan Korsan Kruvazörlerin Akıbeti: 3

Scharnhorst

Yazan: Osman ÖNDEŞ

HER geminin insanlar gibi bir kaderi vardır. Nice ümitlerle kızağa konur; yüzlerce el ve alet onu şekillendirmek için çalışır, sonra baş tarafında kurulan bir tâktan ona doğru bir şampanya şişesi uzatılır. Kırılan süslü şişeden şampanya ve cam kırıkları dağılırken, gemi kızaktan denize doğru kayar. Bir insanın doğuşu gibi bir gemi de doğmuştur artık. Kaderi ile, alın yazısı ile...

Scharnhorst kruvazörü de Alman donanmasının büyük ümitlerle inşa ettiği ve deniz harp tekniğine «cep muharebe kruvazörü» olarak ilâve ettiği gemilerden biridir. Kısa adıyla modern çağın korsan kruvazörüdür. Scharnhorst, Alman bahriyesi tarafından kuzey denizlerinde müttefiklerin ticaret gemilerinden müteşekkil konvoylarına karşı kullanıldı ve daima ağır darbeler indirdi.

İMDAT İSTEYEN BİR GEMİ

Kuzeyin iliklere işleyen soğuk kasım ayının son günleriydi. İngiliz donanmasına mensup silâhlı ticaret kruvazörü Ravalpindi, bir harp gemisi tarafından taarruza uğradığını bildirdiğinden, İngiliz Admiraltisi vak'a bölgesine yardımcı birlikleri sevketti. Ancak denize açılan harp gemileri Ravalpindi'yi bulamadılar, zira Scharnhorst ve Gneisenau kruvazörleri tarafından batırılmıştı.

Zaman ilerledikçe denizlere gömülen gemilerin sayısı yüzleri aştı. Harp 1940 yılının haziran ayına ulaşmıştı; Alman korsan kruvazörleri yine ardı arası kesilmeyen hücumlarla müttefiklerin ticari konvoylarına büyük zarar verdiriyorlardı. Aynı günlerde Scharnhorst ve Gneisenau ve Hipper'den müteşekkil korsan filo, Amiral Marschall komutasında açık denizlerde yalnız Acasta ve Ardent isimli muhripler tarafından korunan İngilizler'in Glorious uçak gemisini yakaladılar. Muhripler ümitsiz bir çıkışla Glorious'u sis perdesi yaparak saklamak istedilerse de, ağır darbeler altında sulara gömüldüler. Glorious uçak gemisi Almanlar'ın üçüncü kurbanı oldu. Çarpışma İngilizler için büyük bir kayıp demekti ve sulara gömülen 1561 kişiden 46 kişi kurtarılabilmişti. Ancak Scharnhost, Acasta muhribinin batmadan önce attığı bir torpito isabeti ile yaralandığından tamir için limana dönmek zorunda kaldı.

HER GEMİNİN BİR KADERİ VARDIR

Scharnhorst ve Gneisenau grubuna bir müddet meşhur Alman amirali Lütjens

komuta etti ve gemiler, muhtelif akınlar yaparak başarılar kazandılar, yaralar aldılar. Bismarck kruvazörünün Biskay Körfezi açıklarındaki mücadelesinde iki gemi de Brest limanında bulunuyordu ve İngiliz uçaklarının devamlı akınları sonucunda muhtelif bomba isabetleri almışlardı.

Bismarck kruvazörünün batması ile Prinz Eugen kruvazörü, Scharnhorst ve Gneisenau grubuna dahil edildi. Seyre hazır olan gemiler, Hitler'in emriyle Brest limanından ana üslerine ulaşmak ve yine kuzey denizlerinde sinsi hücumlar yapmak üzere 11 şubat günü denize açıldılar. Amiral Lütjens artık Alman milletinin olduğu kadar, dünya tarihinin de unutulmaz bir komutanıydı. Zira Bismarck ve Prinz Eugen grubu amirali olarak ayrılmıştı. Bu onun son görevi oldu ve Bismarck ile Biskay açıklarında ebediyete ulaştı.

Şimdi tarih 11 şubat 1942 idi. Gemiler Brest'ten hareketle Fransa sahillerine yakın seyrederek ilerlediler ve radar şartlarının kötülüğü sebebiyle ancak Boulogne civarında İngiliz uçakları tarafından keşfedildiler. İngiliz hava kuvvetleri ve donanması yine seferber olarak, Manş denizini geçmeye cür'et eden bu korkusuz gemiler üzerine saldırdılar. Ancak sonunda birçok mayın yaralarına ve bomba isabetlerine rağmen Alman gemileri hedeflerine ulaşmayı başardılar. Bu, çılgınca bir karşı koyuştu.

AMANSIZ BİR MÜCADELEYE DOĞRU

İngiliz donanmasının güçlü harp gemilerinden Duke of York, 1943 senesi aralık ayında kuzey kutbunun kendisine has hava şartlarından olan kurşuni ve yarı aydınlık bir sabahında ilerlerken, amansız bir mücadelenin sayılı günleri habersizce yaklaşıyordu. Duke of York aynı günlerde Rusya'nın Kuzey filosunun davetlisi olarak bir Rus limanına intikal etti ve Amiral Golovko tarafından karşılanarak, gemi personeli şerefine Kızıl Kulüp'te bir davet verildi. Ertesi sabah Duke of York ziyafet ve gezileri müteakip karşılıklı çekilen veda işaretlerinden sonra Kola körfezinden ayrıldı.

Duke of York, güneye doğru inerken, Amiral Bey komutasındaki Scharnhorst kruvazörü Ayı adası kuzey burnu civârında seyretmekte olan ve çok miktarda şilepten meydana gelen büyük bir konvoya doğru yol almaktaydı. Gemiler, yılbaşı hediyelerinin dağıtıldığı günün sabahı kuzey burnundan 150 mil kadar kuzeyde bir

II. Dünya Savaşı'nın korsan kruvazörü: Scharnhorst.

mevkie varmış durumdaydılar. Bir garip yılbaşı idi ve bu dağıtılan hediyeleri alanların gözleri ufuklara dalıyor, yüzlerindeki gamsızlık derin bir sessizliğe dönüyordu.

Konvoy, kendisini emniyete alan harp gemilerinin arasında hedefine doğru durmadan yol aldı. Konvoyu koruyan Norfolk kruvazörü ile, her birinde 12 adet 15 cm.'lik top bulunan Sheffield ve Belfast kruvazörleri ve muhripler denizi taradılar, gözcüler ufukları gözledi. Nihayet yılbaşı sabahı alaca karanlık bir saatte ufukta ağır çelik teknesi ile Scharnhorst belirdi.

BİR GARİP YILBAŞI SABAHI

Scharnhorst, kendisiyle konvoy arasında kruvazörler bulunacak şekilde kible - gündoğuşu istikametinden ve tam yolla yaklaşıyordu. İngiliz Amirali ise, konvoy ile birlikte gemilerini yıldıza rota tebdil ettirdi ve Scharnhorst'u aydınlatma mermileri ile açığa çıkartarak bombardımana başladı. Şimdi Scharnhorst ile İngiliz kruvazörleri birbirlerine doğru 60 millik bir süratle hızla yaklaşıyorlardı. Alman Amirali Bey, kendisine has kaideleri ile tanınmış bir denizci olduğundan, rotasını değiştirerek karanlık içinde kayboluverdi. Yine bu uçsuz bucaksız ummanda sinsi bir sessizlik hakimdi. Scharnhorst muhakkak konvoya saldıracaktı, ama hangi saatte ve ne taraftan?

SCHARNHORST ÇEKİLİYOR

Nihayet öğleyi yarım saat geçmişti ki, Scharnhorst'un yıldız - gündoğuşu istikametinden konvoya yaklaştığı görüldü. İngiliz amirali Burnett, kruvazörlerini yeniden korsan gemi üzerine sevkederek ateş açtırdı. Scharnhorst müziç bir sinek gibi etrafına rahatsızlık verdikten sonra yeniden ufukta kayboldu. Sinirler gergin, herkes huzursuzdu... Bu sıralarda Duke of York kruvazörü, Amiral Sir Bruce Fraser komutasında olarak Jamaica kruvazörü ve dört muhripile birlikte Kuzey burnuna gitmek üzere gündoğusu genel rotasında seyrediyordu. Bu harekâtı bilen İngiliz Amirali Burnett, rahatlıkla yerine döndü, zira, bire karşı beş kruvazör ve dört muhrip sahibi bulunuyordu.

Kuvvetlerin dengesizliği karşısında Al-

Scharnhorst denize indiriliyor.

Scharnhorst'la savaşan Duke of York kruvazörü.

man korsan kruvazörü Norveç fiyordlarına doğru rota değiştirmiş ve konvoyu takipten vazgeçmişti. Fakat Amiral Burnett, Scharnhorst'un çekilme seyrini görünce derhal muhriplere kendisine katılma emrini verdi. Hava, muhriplerin yüksek sürat yapmalarına hiç de müsait değildi, zira gemiler büyük dalgalara dalıyor, güvertelere çullanan sular, müthiş soğuk hava yüzünden derhal donarak tehlikeli ağırlıklar meydana getiriyorlardı. Dış güvertelerde yürümek, iş görmek imkânsızdı, ayrıca muhripler ağır denizler sebebiyle hasara uğramaktaydılar.

Amiral Bey, İngilizler'in kendisini takip etmekte olduğunu bilmesine rağmen, bu devamlı ve sıkıcı takipten kurtulmak için ne bir harekette bulundu ve ne de savaş için bir arzu gösterdi. Amiral, Norveç fiyordlarına sığındığı takdirde İngiliz anavatan filosunun tehlikesinden kaçabileceği kanaatinde idi. Ancak hesaplar hiç tasarlandığı gibi çıkmadı ve Scharnhorst, öğleden sonra yolu üzerine çıkan Duke of York kruvazörünün ağır çaplı topları karşısında kaçınılmaz bir savaşa itildi. Bu tarz bir takip aşağı yukarı bir buçuk saat kadar devam etti. Bombardımanlar sırasında Scharnhorst bazı isabetler almışsa da, Duke of York'tan mesafesini açabilmiş ve tam bir isabetle telsizini tahrip etmişti.

Bir müddet sonra Scharnhorst gündoğusuna doğru rota değiştirmiş olduğu halde, Duke of York'un süratinden fazla bir yedek sürate sahip bulunduğunu göstermek istedi, lâkin onun bu hareketiyle Savage, Scorpion ve Saomarez ile Norwegian muhriplerinin torpito hücumlarına maruz kaldı. Muhripler, 2000 yardaya sokulunca bü-

Scharnhorst, Gneisneau ve Prinz Eugen kruvazörleri Manş denizini geçiyor.

tün torpito kovanlarını ateşleyerek torpitolarını Scharnhorst üzerine gönderdiler.

SCHORNHORST'A HÜCUM EDEN DÖRT GEMİ DAHA

Scharnhost öldürücü ve tam isabetli atışlarla düşmanlarına karşı koymakta idiyse de, kendisini çevreleyen daire gittikçe daralıyor ve İngilizler daha da fazla gemiyi Scharnhorst üzerine sevkediyorlardı. Gemi, müteaddit torpito yarası almıştı ve artık süratten düşmüştü. Nitekim Amiral Burnett'in Belfast, Norfolk ve Sheffield kruvazörlerinden başka, Amiral Sir Bruce komutasındaki Jamaica kruvazörü, Duke of York muharebe gemisi, Matchless, Oppotune ve Virago muhripleri de Scharnhorst üzerine çullanıyorlardı.

BİR DEVİN SONU

Etraf alaca karanlığını hâlâ muhafaza ediyordu ki, muhripler ışıldakları ile Scharnhorst'u aydınlatmaya çalıştılar. Alman korsan kruvazörü, ışık huzmeleri altında gayet zorlukla farkedilir bir haldeydi. İşte tam bu esnada Jamaica kruvazörü hedefine sokularak torpitolarını attı ve biraz sonra müthiş bir patlayış gökyüzünü kapladı. Bu an, bir devin sonuydu artık..

Dumanlar bir müddet sonra dağılınca Scharnhorst'un iskeleye doğru yattığı ve denize dağılmış olan bazı ağaç parçalarının da gemideki yangın ile birlikte alevlendiği görüldü. En nihayet gemiden büyük infilâklar ile buhar ve duman tabakası yükseldi. İngiliz kruvazör ve muhripleri Scharnhorst'a o ana kadar 55 torpito atmışlardı. Sabah saat 7.30'da aldığı 11 torpito ve sayısız mermi yarası sonunda Scharnhorst beyaz köpükler altında sulara gömüldü. İngiliz harp gemileri, kuzeyin buzlu sularına dökülen 2000 kişiden ancak 36 denizciyi bulabildiler; Scharnhorst âdeta hepsini beraber götürmüştü.

Tarih 26 aralık 1943 idi ve bir büyük deniz savaşı daha sona ermiş bulunuyordu. Ancak kesinlikle denilebilir ki, Scharnhorst onu yaratanlara, ona komuta edenler ise Scharnhorst'a muhakkak lâyık olmuşlardır.

TARİHE AKAN BİR AY

Şubat 1969

3 ŞUBAT

Istanbul üniversitesinin bazı fakültelerindeki asistanların boykot etmesi üzerine imtihanlar, profesör ve doçentlerin nezaretinde yapılıyor.

5 ŞUBAT

Vazife uçuşuna çıktıkları sırada kaybolan iki jet uçağımızın Diyarbakır yakınlarındaki Karacadağ'da bulunduğu, uçakların kötü hava şartları yüzüden dağa çarpıp parçalandığı, pilotların şehit olduğu anlaşıldı

6 ŞUBAT

Cumhuriyet Senatosu, 1969 malî yıl bütçesini kabul etti.

7 ŞUBAT

Emekli aylıklarını % 70'e çıkaran tasarının Senato'ca değiştirilen maddeleri Millet Meclisi'nde görüşülerek aynen kabul edildi.

9 ŞUBAT

Adana'da toplanan C.K. M.P. fevkalâde kongresi sona erdi. CKMP lideri Alparslan Türkeş, partisinin faşizm ve nazizm'e karşı olduğunu belirtti. Partinin amblemi, 3 hilâl ve adı «Milliyetçi Hareket Partisi» olarak değiştirildi.

10 ŞUBAT

Dost ve müttefik Amerika Birleşik Devletleri'nin Akdeniz'deki 6. filosuna mensup gemiler, bir nezaket ziyaretinde bulunmak üzere Istanbul'a geldi. Istanbul Belediye Başkanı Fahri Atabey, Istanbullular adına filoyu Çanakkale'de karşıladı.

● Bazı tekel maddelerine zam yapıldı.

11 ŞUBAT

Komünistlerin tahrikine kapılan bazı şahıslar, Amerika'yı protesto etmek için gösteriler düzenleyerek polise saldırdılar. Beyazıt kulesine kızıl bayrak çektiler.

12 ŞUBAT

Ord. Prof. K. Birsen vefat etti. 69 yaşındaydı.

● 58 yaşındaki aktör Vahi Öz vefat etti.

14 ŞUBAT

Millî Türk Talebe Birliği, Komünizmle Mücadele Derneği ve diğer antikomünist teşekküller, Beyazıt'ta «Bayrağa Saygı» mitingi düzenlediler. On binlerce vatandaşın katıldığı mitingde Beyazıt kulesine çekilen kızıl bayrak olayı tel'in edildi.

16 ŞUBAT

Aşırı solcuların günlerden beri devam eden şiddetli tahrikleri sonucunda Taksim meydanında sağcılarla solcular arasında bir meydan kavgası oldu.

18 ŞUBAT

Zürih hava alanından kalkmakta olan İsrail'e ait El-Al yolcu uçağına makineli tüfeklerle ateş açan Arap komandoları, 7 kişiyi yaraladı.

● Birleşik Amerika'da dünyanın en büyük yolcu uçağının denemesi yapıldı. Boeing 477 adını taşıyan uçak 490 yolcu taşıyabilmektedir. Uçakta sinema salonları ve özel yataklı daireler vardır.

21 ŞUBAT

Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han gelecek yıl çekileceğini açıkladı.

● Tass ajansı, Sovyet blokuna dahil 500 000 askerin Doğu Almanya'da manevra yapacağını bildirdi.

22 ŞUBAT

Hükümet, işçilerin emekli maaşlarının da % 70'e çıkarılmasını uygun gördü.

23 ŞUBAT

Türkiye'nin Ortak Pazar'a tam üye olmasının geçiş dönemine 1 aralık 1969'da başlanacağı açıklandı.

● Başkan Nixon Avrupa'ya geldi.

● Suudî Arabistan'ın eski kralı Suud, Atina'daki malikânesinde öldü.

24 ŞUBAT

İsrail jetleri, Suriye'deki komando kamplarını bombaladı.

25 ŞUBAT

Nixon, Belçika'dan sonra Londra'ya geçti.

27 ŞUBAT

Kurban Bayramı kutlanmaya başlandı. Cumhurbaşkanı Sunay, yayınladığı bayram mesajında, aşırı akımların zararını belirtti.

28 ŞUBAT

İngiltere'den sonra Almanya ve İtalya'ya giden Başkan Nixon Paris'e geldi.

Fransa'nın Moskova Büyükelçisi General Catroux'nun Hâtıraları: 3

Rus Gizli Servisinin Oyunları

Çeviren : Mustafa Istanbullu

MOSKOVALILAR'IN hayatında bale ve tiyatronun önemli bir yeri vardır. Seyrettikleri manzaranın tesiri altında kalan seyircilerin bir kısmı, bir an için «Sovyet adamları» olmaktan vazgeçer ve amelelikten uzaklaşır. Şahsiyetleri ikiye bölünen bu seyirciler, sadece yüksek hadiselerin, ihtişam ve debdebelerin, güzelliklerin ve musiki sihrinin karşısında içlerinde bir duygu taşıdıklarını anlarlar.

Ruslar, baleye hayrandır ama, dram ve komedi eserlerini de severler. Rus tiyatrolarında harbin yeni olayları ve bilhassa partizanların gizli mücadelelerine ait menkıbelerden mülhem birçok yeni eserler oynanır.

Şöhret sahibi bir artist tarafından idare edilen kukla tiyatrosu da daima yabancıların hayranlığını uyandırmıştır. Rusya'da sinemaların da müşterileri çoktur. Hattâ karların altında sabırla, gişelerin açılmasını bekliyen seyirci kuyruklarına sık sık raslanır. Moskova'da ancak Rus filimleri gösterilir, yabancı filimlere pek ender raslanır. Ben kaldığım süre içinde yalnız üç Fransız filminin oynadığını gördüm.

Sinemacılık mevzuunda, Moskova hükümeti kuvvetli bir milliyetcilik gütmekte ve bu sayede halkın düşüncesini etkileyeceği kanaatini taşımaktadır. Bunun için bir sinema bakanlığı tesis etmiş ve bu bakanlığa, gayelerine uygun olarak sinemaya yarayacak eserleri organize etmek vazifesini vermiştir. Binaenaleyh, netice olarak, artist ve teknik kıymet yerini siyasete terk etmiştir diyebiliriz. Seçilen mevzular ister tarihî, ister aktüalite olsun, doğrudan doğruya Sovyet rejimini methetmeyi hedef tutmaktadır.

Bazen yeni bir filim halka gösterilmeden önce protokol servisi, kordiplomatiği bu filmi görmeye davet eder. Bu hal «Yemin» adındaki bir eser için vuku bulmuştu. Bu filim, Stalin mükâfatını kazanmış ve benim Moskova'da bulunmadığım bir zamanda, Fransa Maslahatgüzarı Pierre Charpentier ve diğer meslekdaşlarım ve sefaretim erkânı önünde oynanmıştır.

Pierre Charpentier bana, filimde Fransız dışişleri bakanı B. Georges Bonnet'ye açıkça hakaret edildiğini söyledi.

BİR FİLİM HİKÂYESİ

Filmin ilk safhasında, Fransa dışişleri bakanlığının bekleme salonlarında Sovyet büyükelçisinin bakan tarafından huzura kabul edilişi, daha sonra bakanın ve her iki kulağında cihazlar olduğu halde Hitler'in tecavüzkâr nutkunu dinleyişi ve bu hususta Londra'da bulunan Chamberlain'la yaptığı konuşmada nutku tasvib edişi görülüyordu. Bu dinleme bitince Sovyet

büyükelçisi bakanın yanına gireceği sırada Georges Bonnet'nin telefonu çalıyordu. Arayan, bakanın «kadın arkadaşı» idi. Bu kadın arkadaş, M. G. Bonnet'ye beraber Montmartre lokantasına gitmek için ısrar ediyordu. Bakan, Kremlin mümessilini kabul edeceğinden özür diliyor, fakat telefondaki kadın Bonnet'ye, bugün Sovyet elçisini kabul edebilecek durumda bulunmadığını söylemesi için ısrar ediyordu. İkinci tablo ise, M. Bonnet'nin arkadaşıyle birlikte kabarede şampanya kadehlerini boşaltarak dans ettiğini, daha sonra bakanın alkolün tesiriyle harekete geçip cazla beraber maskaraca numaralar yaptığı görülüyordu.

Moskova'ya döndüğüm zaman bu çirkin hadiseden haberdar edildim. Molotof orada bulunmadığından Vişinski'ye bir protesto gönderdim. Bir Fransız bakanının bu şekilde hakarete mâruz kalmasına razı olamıyacağımı ve hattâ bu meselede bizzat Fransa'nın hakarete uğramış olduğunu bildirdim. Bu sahneleri gösteren bandların filimden çıkarılması hususundaki arzumu açıkladım.

Reddettiler. Stalin'e ithaf edilen ve onun tarafından mükâfatlandırılan bir filim üzerinde değişikliğin yapılamıyacağını öğrendim. Ancak bir fırıldak nevinden B. Vişinski, bana Sovyet halkının M. Bonnet'nin şahsiyetiyle Fransa'yı birbirine karıştırmıyacak kadar zeki olduğuna dair teminatta bulundu. Sadece bu anekdot, Sovyet filimlerinin tarihe ne derece bağlı bulunduklarını göstermeye yeter sanırım.

BEYİN YIKAMA

Görülüyor ki, Rusya'da sinemanın birinci gayesi, dimağları, Sovyet ideolojisi prensiplerine göre değiştirmektir. Esasen 1948'den itibaren Jdanov'un tesiri altında kalan komünist partisinin bütün ilim, sanat ve edebiyat müesseselerine kabul ettirdiği karar da budur. Müzisyenler, bilginler, filozoflar ve yazarlar ister istemez bu kanuna uyarak halkın eğitimine gayret etmektedirler. Bu yüzden ilhamları serbest değildir. İnkılâbın tesbit etmiş olduğu kaidelerden ayrılmamak ve bu kanundan önceki kaideleri kökünden söküp atmak bu ilim ve sanat adamlarının vazifeleridir. Bu rejim adamları, hakikati ve hakikatin yollarını işte bu şekilde aramaktadır.

Gözle görülen gerçek, açıktan açığa dev-

Bale ve tiyatro, Rus halkını bir an için olsun amelelikten uzaklaştırması bakımından, Rusya'da büyük rağbet görür.

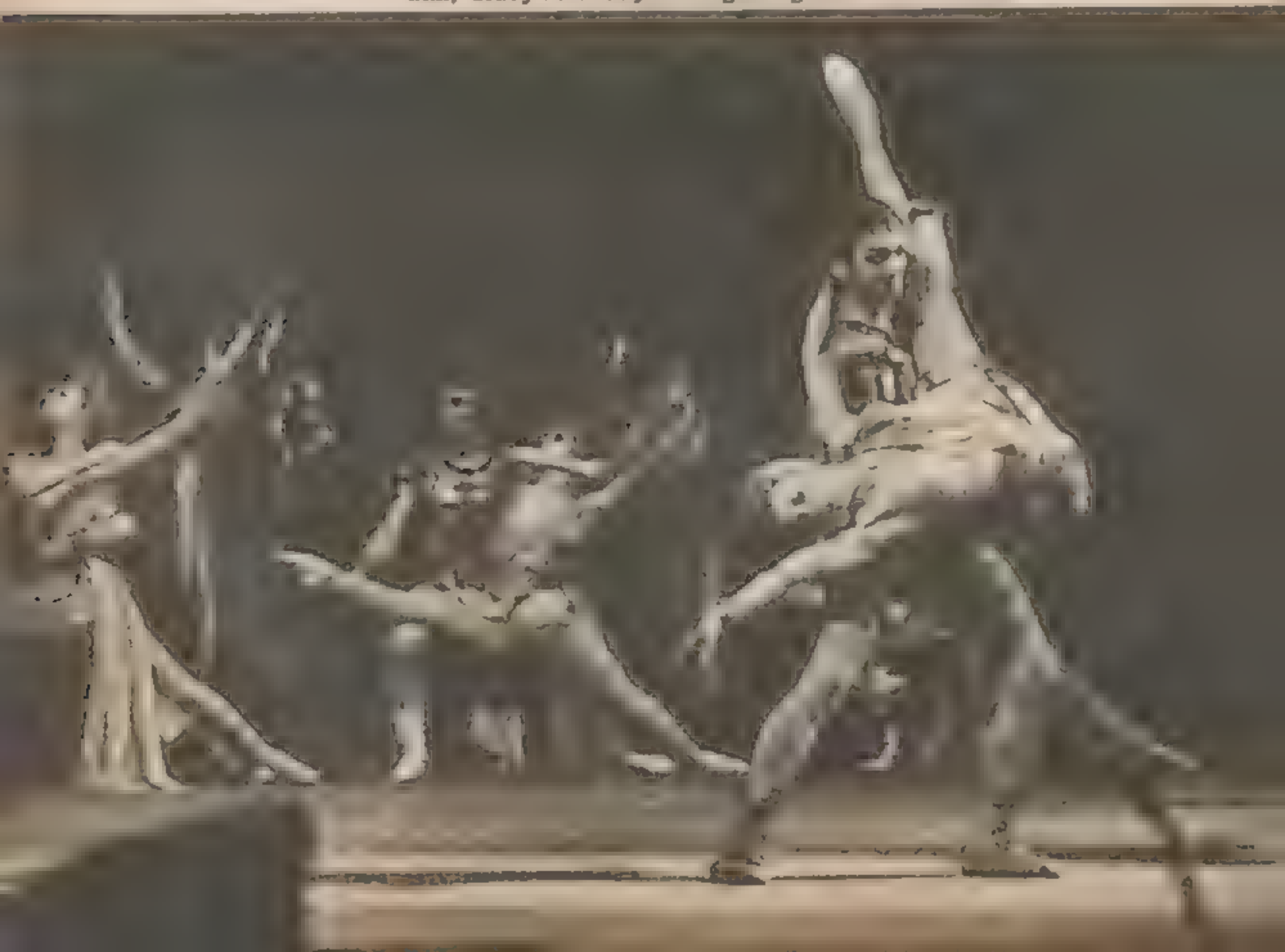

letin insanın şahsiyeti üzerinde baskı yapmasıdır. Burada insanlar kendilerine verilen memuriyetlerde çalışmaya ve muayyen zamanlarda dinlenmeye mecburdurlar. Erkekler ve kadınlar ancak birleşmek ve az miktarda ibadette bulunmak hürriyetine sahiptir.

Halk evlenmek hususunda serbest bırakılmıştır. Fakat yabancılarla evlenmek yasaktır. Şayet yabancılarla evlenmek vaki olmuşsa, ancak 12 sene müştereken yaşanılan bir hayattan sonra ayrılmamak kanunî bir haktır.

Siyasî sebepler dolayısıyle harp başladığından beri herkesin kendi dinini açıklamasına ve ibadetini yapmasına müsaade edilmiştir. Sovyet hükümeti bu hususta dine bir hizmet nevinden bazı kiliseler yapmıştır. İşte yaptığı tolerans budur. Fakat bununla beraber vicdanî hürriyet maalesef yine teessüs edememiştir. Yalnız Stalin, mutekidlerin iyi vatandaş olduklarını ve devlete duşman olmadıklarını anlamıştır.

Fakat, kilise reisiyle etrafındakilerin rejimden daha ziyade din âlemine bağlı olduğu farkedilecek olursa, o zaman, kilise ile devlet arasında yapılmış olan mütareke sona ermiş olacaktır. Rus dinî cemaatinin şefi bulunan Monsenyör Aleksey bunu anlamış olduğundan muvakkat iktidarın arzularına körükörüne itaat etmesini bilmiştir.

Lâkin dinî itikad Rus milletinde devam ediyor mu? Bu hususlaki hükümlerim, ancak Moskova'da Pâk ve Noel'e ait büyük bayramlarda, baspiskoposluk kilisesinde iştirak ettiğim âyinlerde şahit olduğum delillere dayanmaktadır. İsa'nın, doğum ve dirilme günleri için geceleyin yapılan bu âyinler, dine sadık olan birçok kimseyi cezbetmiş ve hepsi de ayakta olmak şartıyle ve derin bir huşû ile ibadetlerini ifa etmişlerdir. O muazzam kilisenin içi dolduğu kadar dışarıda da o nisbette kadın ve erkek toplanmıştı. Yanılmıyorsam, eskiden mevcut olan 400 kiliseden bugün yalnız 35 tanesi dine terk edilmiştir. Eğer büyük bayramlarda bu kiliselere yapılan akınlardaki insanlar hesap edilecek olursa, vasatî olarak her kiliseye 15.000 kişinin geldiği ve yalnız Moskova'da dine sadıkların yekûnunun da 550.000'i bulduğu tahmin edilmektedir. Moskova'nın nüfusu ise 5 milyonu geçmektedir

Bu sırada, ister istemez, insanın aklına şöyle bir soru geliyor. Doğuştan çok mutekit olan Rus milletinin ve kendisine

Sinema ve tiyatro, Rusya'da millet ölçüsünde yapılan beyin yıkama amelliyesinin önemli bir unsurudur.

Stalin'le görüşen Georges Bidault eşi ile birlikte.

cebren kabul ettirilmiş olan materyalist doktrinleri fikrinden, kalbinde tekrar söküp attığı düşünülebilir mi? Bence böyle bir faraziye, mümkün değildir: Esasen halkta dine karşı bir temayül hissedilecek olursa, zaten Politbüro hemen engel olacaktır.

Bu olayların ve bu mülâhazaların neticesi, bana öyle geliyor ki, Sovyet birliğinde dinî mesele halen mevzubahis olamadığı gibi, istikbalde de olamıyacaktır. Zaten Rusya'da, dinin, itikadın komünizm aleyhindeki bir mücahededе destek teşkil edeceğine inanmak bir hata olur.

FRANSIZ - SOVYET İŞBİRLİĞİNİN SONU

1946'da New York'ta dışişleri bakanları konseyinin beyhude yere toplanmasından sonra, Alman meselesinin, 10 mart 1947'de Moskova'da toplanacak olan yeni bir toplantıya talik edilmesi önceden kararlaştırılmıştı. «Alman meselelerini neticelendirmeye hazır olmadığından» Sovyet hükümeti, 31 aralık 1946'dan itibaren, Fransa'nın Sarre'da almak istediği muvakkat ve muhafazakâr tedbirleri protesto etti. Bununla beraber, Molotof, Fransa, Rusya'nın tamirata müteallik taleplerini desteklemek taraftarı görünürse, o zaman, kendisi de, noktai nazarının yeniden gözden geçirileceğini bildirdi.

Georges Bonnet'nin yerine dışişleri bakanı olarak seçilen Leon Blum da bu teklifi tasvip etti

Dışişleri bakanları konseyi 10 mart 1947'de bu defa Moskova'da toplandı. 24 nisana kadar devam eden bu toplantı tamamiyle oyalayıcı oldu.

Toplantıda mühim meseleler müzakere edilmiş ama, hiç bir mesele, bu arada Avusturya ve Almanya meseleleri bir neticeye bağlanmamıştır. Yapılan müzakereler, arada çeşitli rekabet anlayışlarına sebebiyet vermiştir. Öyle ki, hükümet merkezlerine dönmek üzere Moskova'dan ayrılan Büyük - Britanya, Amerika ve Fransa delegeleri, sulh ümidinin yeniden uzaklaştığını ifade etmişlerdir.

Bu konferans vesilesiyle delegeler, hiç olmazsa Moskova'ya bir seyahat yapmak fırsatını elde ederek bu suretle Moskova hakkındaki fikrî tecessüslerini şöyle böyle tatmin etmiş oldular. Bunlar giderken yollarda Ruslar hakkında gözden kaçan bazı manzaralara şahit olmuş ve bu manzaralardan bazı intıbalar kaydetmeye çalışmışlardır. Moskova'da serbest dolaşabilmek imkânını bularak, Kremlin'i ve âbidelerini ziyaret etmişlerdir.

Sovyet hükümeti delegelere kendilerini beğendirmek hevesiyle onların ikametleri-

ni hoş kılmaya, istirahatlerini temin etmeye göze çarpar derecede gayret etmiştir. Misafirlerin, inkılâbın hükümet merkeziyle Paris, Londra ve New York arasında mukayeseler yapmalarına çalışılmış ve bu bir izzeti nefis meselesi addedilmiştir. Çünkü, bu mukayeselerin Moskova aleyhinde olmasından korkuyorlardı.

Bu endişenin tesiriyle Sovyet hükümeti yabancı delegelere, şehrin en güzel oteli olan Moskova otelini tahsis etmişti. Otel bu misafirler için diğer müşterileri tarafından hemen tahliye edilmiş ve personeline yeni elbiseler verilerek otelde bir yenilik havası yaratılmıştır. Otelin odaları silsile-i meratib kaidelerine uygun bir tarzda misafirlere taksim edilmiştir.

Otelin lokantasına taşar dökülürcesine Kafkasya şarapları havyar ve som balıkları verilmiş ve fiyatları çok uygun yemekler tertip edilmiştir. Henuz Stalin fabrikalarından yeni çıkmış çok güzel lüks otomobiller, otelin önünde yabancı misafirleri beklemiştir. Moskova'nın manzarasını onlara daha cazip bir şeklide göstermek için Sovyet belediyesi, bir gece içinde kaldırımlara, senyörlerin eski ikametgâhlarında yetiştirilen ağaçlar diktirmiştir.

KREMLİN, FRANSA - BRİTANYA İTTİFAKINA GÖLGE OLUYOR

Sovyet idaresinin ziyaretçilerine karşı olan ihtimamı çok ileri gitmişti. Onların alış - veriş zevklerini bildikleri için, emirlerine âmâde kılmak üzere komisyon mağazalarını veya eski eşyalar satan dükkânları, gümüş takımlar ve kürklerle zenginleştirmişlerdi. Bu dükkânların manzarası da aynen otelin manzarası gibi muvakkat bir zaman için şeklini değiştirmişti. Toplantı sona erince ve güzide müşteriler gidince Moskova kapıcıları tekrar eski elbiselerini sırtlarına çektiler ve komisyon mağazaları da muvakkat süslerini çıkardılar.

Bu ihtimamlara şüphesiz Batılılar müteheassis oldu. Kendilerine temin edilen konforu takdir ettiler. Rus yemeğini övdüler, balelere hayran oldular. Geniş miktarda biblo aldılar. Bununla beraber, gösteriş için yapılan bu misafirperverliğe kendilerini kaptırmamak hususunda dikkatli davrandılar. Sovyet hükümeti, bu misafirperverlik yerine, müzakerelerde hüsnüniyet ve bilhassa samimî bir işbirliği gösterseydi muhakkak ki daha makbule geçecekti.

Konferansta, Fransız delegasyonu, Molotof tarafından esas mesele olarak müteaddit defalar ileri sürülen tamirat meselesini desteklemişti. Muhtelif siyasî anlaşmalar altında Sovyetler Birliği ve Fransa, Ruhr kaynakları idaresinin Almanya'dan alınması üzerinde ısrar etmişlerdi. Biz, Ruhr üzerindeki tekliflerini kabul edince, bilmukabele vaziyet icabı Molotof'un da bizim Sarre üzerindeki taleplerimizi tanıması gerekiyordu; fakat henüz Kremlin'in son sözü söylenmemişti.

Başkumandan Stalin'le, Georges Bidault'nun görüşmesi, bu nokta üzerindeki bütün şüpheyi ortadan kaldırdı. Görüşme Stalin'in şu sözleriyle başladı:

— Halledilecek bazı meselelerimiz var.

Bidault muvafakat edince, başkumandan hafif bir tebessümle:

— Sarre meselesi var, dedi.

Fakat Bidault, Fransa'nın Sarre üzerindeki haklarının müzakeresine yanaşmadı. Çünkü Molotof tarafından kurnazca ileri sürülen ve şimdi de Stalin tarafından tekrar edilecek manevrayı daha önceden hissetmişti.

Bidault:

— Sarre meselesi yoktur, diyerek Stalin'in sözünü kesti.

Stalin'nin alay ve hayret ifade eden bakışı yeniden Fransız bakanı üzerine çevrildi. Sonra diğer meseleler üzerine görüşmeye devam edildi. Lâkin her iki taraf da meseleleri tavzih etmemişti. Çok geçmeden, bilhassa Amerikan delegasyonu tarafından arzedilen Avusturya muahedesiyle, silâhsızlanma muahedesinin müzakeresi sırasında fikir anlaşmazlığı yeniden kendini gösterdi.

Moskova'yı terk etmeden önce, bakanlar, delegasyonlarıyle birlikte başkumandan tarafından Kremlin'de yemeğe davet edildiler. Ziyafette Politbüro azalarıyle yanyana oturdular. Bu toplantıda evvelâ Molotof konuştu. Sonra her bakan alelusul neticesi boş ifadelerle, mültefit ve konvansiyonel metodlar üzerinde konuşma yaptı. Mareşal Stalin, sıhhatimize birkaç kadeh çektikten sonra, yemek bitti. Kremlin'in dolambaçlı kısımları gösterildikten sonra, Stalin'in şahsına ait sinema salonuna girildi.

Ertesi gün, G. Bidault yola koyuldu. Ben kendisine Brest - Litovsk'a kadar refakat ettim. Bagajları arasında Amerikan ve İngiliz meslekdaşları gibi, Molotof tarafından kendisine hediye edilen boyalı bir resim götürüyordu. Madame Georges Bidault'ya da hediye olarak çok güzel bir zümrüt verilmişti. Diğer delegeler ise, elleri boş olarak gidiyorlardı.

Gelecek sayımızda:
VAHŞİYANE BİR ŞEKİLDE YOK EDİLEN FRANSIZ KADINLARI

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

Edirne istasyonu bundan 65 yıl önce böyleydi.

1913 yılındaki Adana'dan bir görünüş: Eski Istanbul caddesi.

Bir zamanlar Türk donanmasının en kudretli gemilerinden olan Hamidiye kruvazörü.

Şam, cumhuriyetten 10 yıl önce bir vilâyet (eyalet) merkezimizdi. Resim, şehirdeki Cami-i Kebir'in içini gösteriyor.

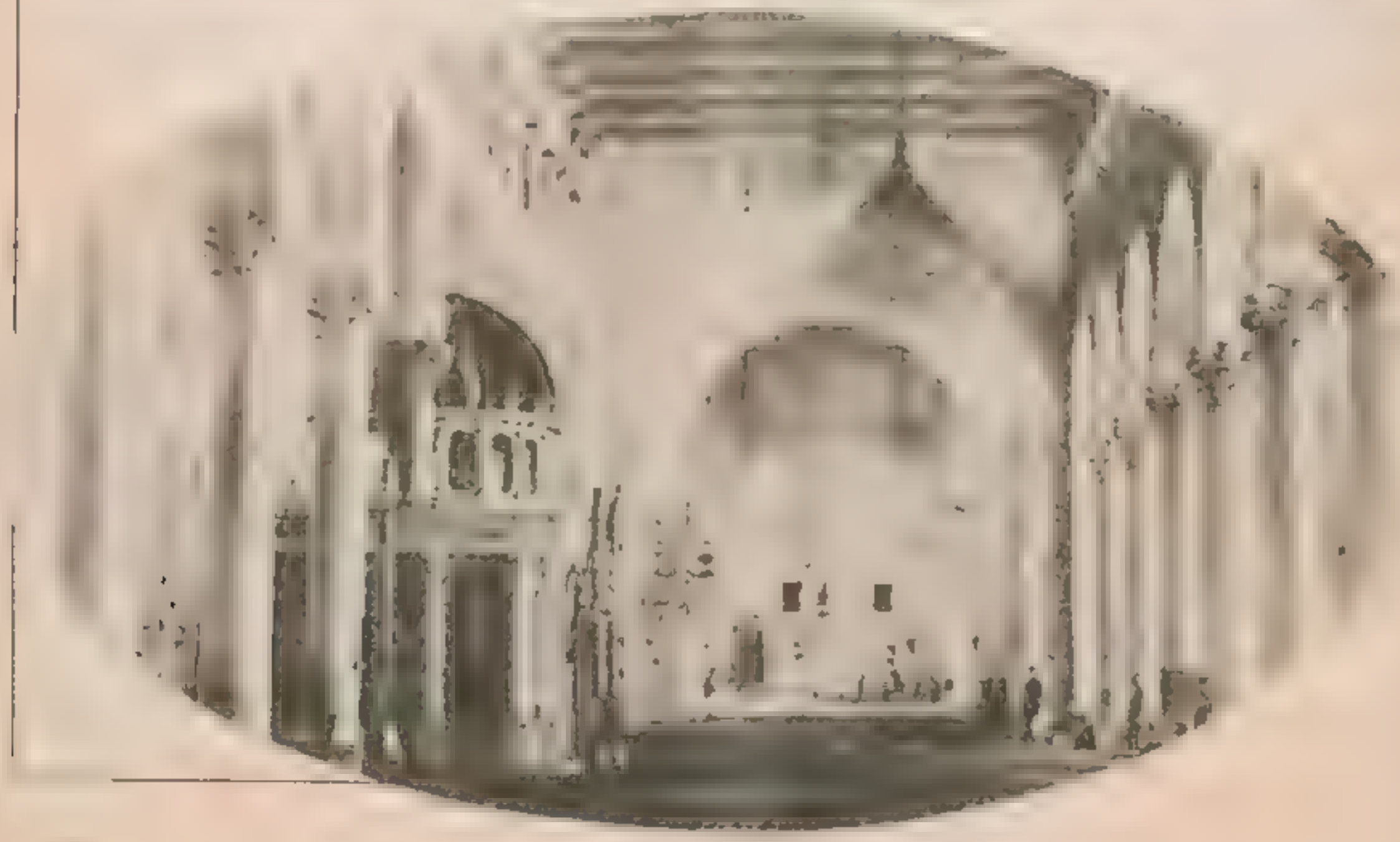

Bundan 65 yıl önce Uzunköprü'den Edirne'ye bir bakış.

Balkan Harbi'nin başlaması münasebetiyle Sultanahmet'te yapılan miltingden bir görüntü.

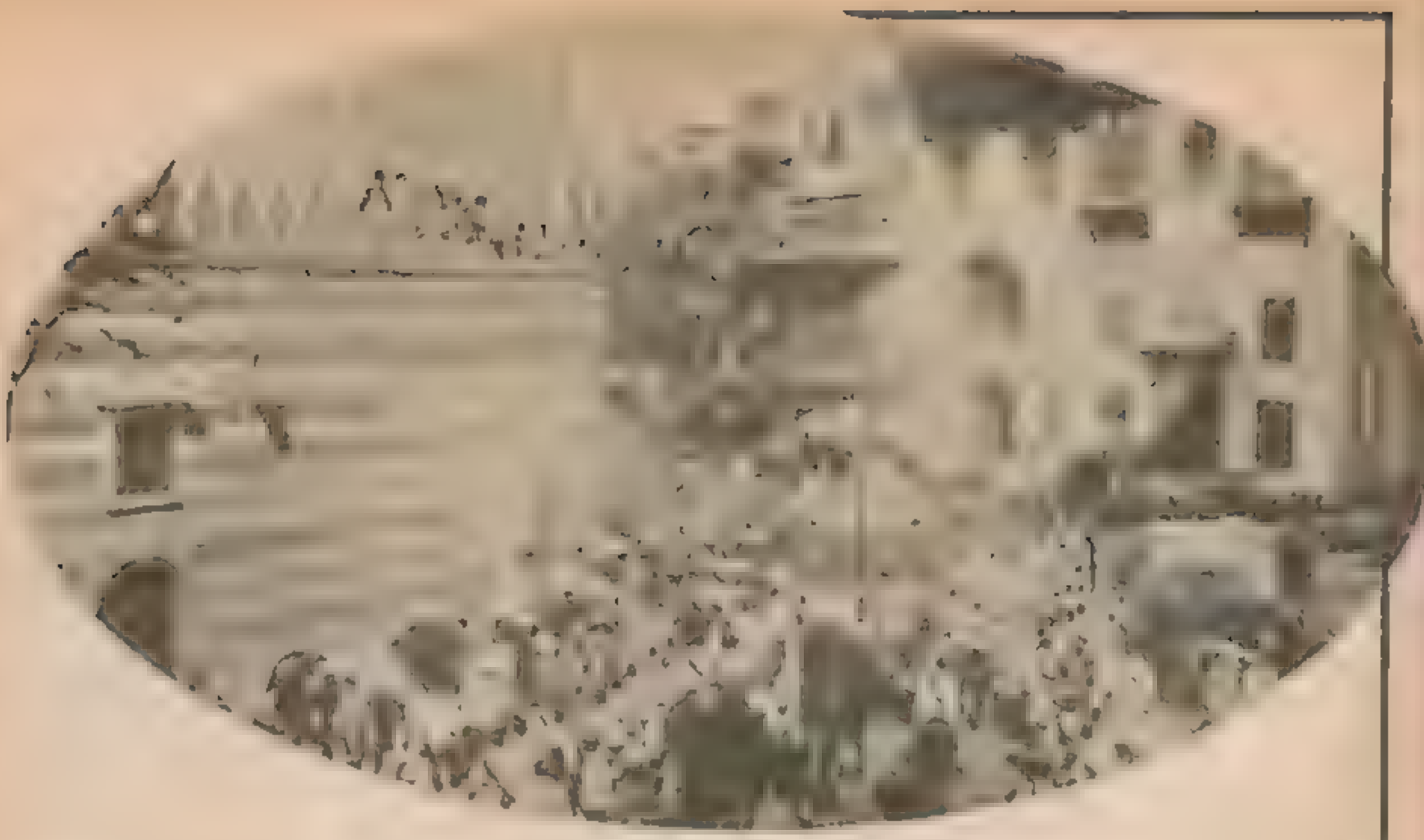

1913 yılı Hac mevsiminde
Mahmil-i Şerif'in Mekke'ye varışı.

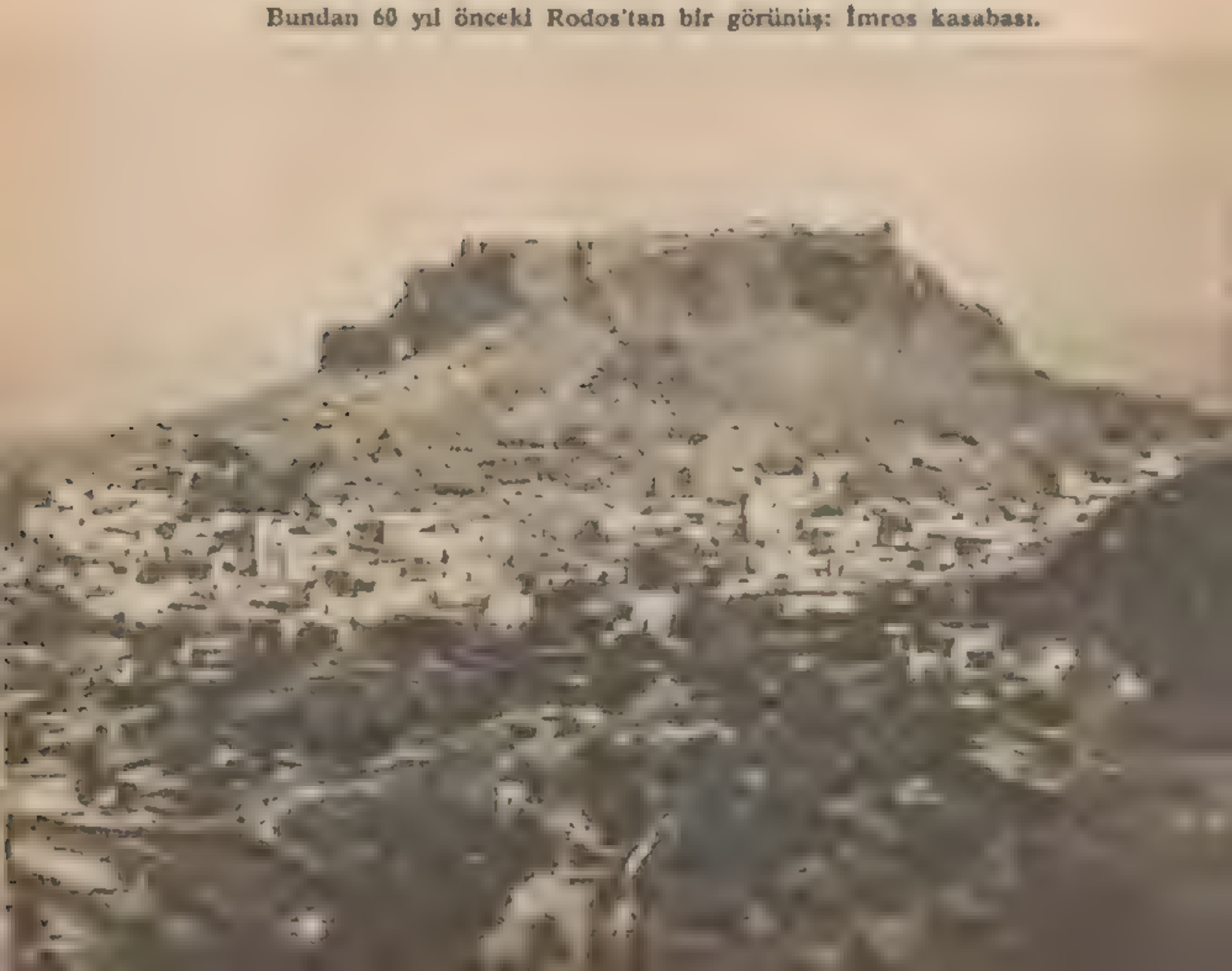

Bundan 60 yıl önceki Rodos'tan bir görünüş: İmros kasabası.

Kitaplar Arasında

Islâm Ansiklopedisi

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, neşredenler: T. Yazıcı, S. Buluç, F. Işıltan, N. M. Çetin, 116. Cüz: **Şeyhiler - Şintere**, Istanbul, 1968, Millî Eğitim Basımevi, 80 sayfa, 10 TL.

İslâm Ansiklopedisi'nin bu son fasikülünde gene yüzden fazla yanlış var. Farkedebildiklerimizden birkaçını belirterek, bu heyetin bu işi yürütemiyeceği hususunda ilgilileri bir defa daha ikaz ediyoruz.

Fransızca'da «Bibliothèque» kelimesi müennestir. Sıfatı «National» (483b) değil, müennesleştirilerek «Nationale» şeklinde yazılır. «Yâkuub II. Bey» (483a), Türkçe değildir. «II. Yâkuub Bey» demek lâzım. «Edebâli» (486a) okuyuşunun yanlış olduğu artık anlaşılmıştır. Kelime Türkçe'dir. «Edebalı» olması lâzım. «Redetmek» (486b) değil «reddetmek» tir. Bir Türk şeyhulislâmının Mehmed, en fazla XV. asır söyleyişiyle «Mehemmed» olan adı, «Muhammed» (486b) şeklinde Arapça'laştırılamaz. Fransızca malûm isim «Guadefroy» (486b) değil «Godefroy» dır. **Şeyhulislâm** maddesinde, eserin orijinalindeki makalenin tercümesine tahrir heyeti bir not eklemiş ve Osmanlı devletinde «şeyhülislâm unvânı» nın «sâdece iki istisnâsı ile», bu makamı fiilen işgal etmeyen kimselere verilmediği tasrih edilmiş (487b). Bu iki şahıs, asla şeyhulislâm unvanı almamışlar, fakat «meşihat pâyesi» almışlardır. Osmanlı teşkilâtını bilmeyenler için biraz açıklıyalım: pâye yani rütbe ile görev, ayrı şeylerdir. Meşihat pâyesi, sadâret pâyesine eşit bir ilmiye rütbesidir. Meselâ Kavalalılar'dan gelen Mısır valî ve sonra hıdîvleri, vezâret rütbesinin üzerinde sadâret pâyesi taşırlar, fakat tabiatiyle asla «sadrâzam» diye anılmazlardı. Bunun gibi Abdülaziz ve Fethullah Efendiler de «meşîhat» pâyesini taşımışlardır. Fakat iddia edildiği gibi, «şeyhülislâm unvanı» ile anılmamışlardır. Böyle bir ihtisas ansiklopedisi için, hem de kendi teşkilât tarihimizi ilgilendiren bir noktada, yüz kızartıcı hata sayılmak icab eder. Hatanın büyüklüğü şuradadır: makalenin orijinalinin müellifi olarak müsteşrik doğru yazıyor. Bu doğruyu, güyâ tavzih ederek, Tahrir Heyeti, yanlış haline getiriyor.

Ricaut, «XVI. asır seyyahlarından» (488 a) değildir. XVII. asrın ikinci yarısında uzun yıllar diplomat olarak Istanbul'da bulunmuş ve bir tarihçi için son derece meşhur olması icab eden bir İngiliz'dir. Şûrây-ı Devlet, «1839'da» (488b) değil, 1868'de kurulmuştur. «Meşyahat» (489b) değil, «meşîhat» tir. Arabca aslının öyle olması bir şey ifade etmez. Kelime Osmanlı teşkilâtında asırlarca «meşîhat» diye anılmıştır. «Kahta» (490b) değil, «kef» ile «Kâhta». veya «Kehta» dır. «Şeyh-ül-Tarîka» (491a) değil, «Şeyhu't-Tarika» dır. «Tı» harfi hurûf-ı kameriye'den değil, hurûf-ı şamsiye'dendir. S. 491a'da ZDMG'da cilt ve 491b'de sonra (st. 13) **Kur'ân**'da sûre sayıları unutulmuştur. Goldziher'in küçük ismi, birçok yerde (492 a, b), majüskül I'lere Batı dillerinde nokta konulamıyacağı halde, noktalı yazılmıştır.

Şeyyad maddesi, bir ansiklopedi için hurda, mânâsız teferrüatla doludur. Hiç bir ansiklopedide ehemmiyetsiz bir isim için bu kadar lâf edilemez. Genc bir Osmanlı yazarının adı «Mehmed» yerine «Muhammed» (494b) şeklinde geçmektedir. «Fakıyrî» yazılması icab eden kelime 495a'da birkaç yerde «Fakirî», sonraki sü-

tunda «Fakîrî» olarak —daha doğru bir şekilde— yazılmıştır. İmlâ birliği kalmamıştır. Bilhassa aksanlar, rastgele serpiştirilmektedir. 499b'de «safer 359» dan sonra «=» yerine yanlışlıkla «—» konmuştur. Aynı yerde «sefer ettiğinde» gibi bugünkü Türkçe bakımından en az «çok zevksiz» diye tavsif edilebilecek tâbirler vardır. Türkçe «Kayıtbay» ı da müsteşrık imlâsı ise «Kayt-bây» yazmak (501b) yanlıştır. Runciman'ın aslı İngilizce olan eserinin başlığını Almanca olarak kaydetmek (502 a) doğru değildir. 503a'da «bugün hâlâ» diye başlıyan cümle aynen tercüme edildiği ve makalenin orijinalinin yazıldığı devirdeki siyasî coğrafyayı aksettirdiğinden bugün için yanlıştır. Tahrir Heyeti, «tâdil ve tavzih» hakkını kullanmayı unutmuştur. Zira orada ima edilen devletler yani Ürdün, Fas, Yemen ve Irak, bugün «Avrupalı Hıristiyan devletlerin nüfuzunda» değildir; bu nüfuzdan çoktan kurtulmuştur. Tabiî o hanedanların Peygamber'den indikleri meselesi de tamamen bir gelenek ve inanıştan ibarettir. Tarihî bir değeri yoktur.

«Müteallik» teki (505a) aksan hatalıdır. Çünkü lâm ile kaaf arasında ye harfi yoktur ki aksan konsun. «Zaydî» (506b) değil, «Zeydî» dir. «Girdiğinde» (507b) kelimesi, diğer bir Türkçe zevksizliğidir. Hindistan Timuroğulları'ndan malûm hükümdarın adı Türkçe'de «Cahângîr» (511a) değil, «Cihangir» veya «Cihângîr» dir. **Der İslam**'ın III. cildi, sayfa rakamı olarak verilmiştir (511a). Kezâ **Kur'ân**'ın II. sûresi de, âyet gibi kaydedilmiştir (512a). Bakınız Hindistan'daki malûm şehrin adı, birkaç sayfa arayla ne şekillerde yazılmış: Laknav (513b), Luknov (508a), Lakhna'û (518a). Bu, Tahrir Heyeti'nin ne kadar tereddütte olduğunu gösterir. Türkçe'de «Kalküte» (513b) değil, «Kalküta» denildiği de malûmdur.

«Rosteh» (515b) imlâsı da müsteşrıkçedir. Türkçe ve Arabca'ya uygun değildir. İki yerde geçtiği gibi kelime «âlenen» (517a) değil «alenen» dir. «Yılboğa» (517 a) değil «Yelbuğa» dır. «U.P.» kısaltması (518a) aynen bırakılmıştır. Bunun açık şeklinin «United Provinces» olduğu tabiatiyle anlaşılmamıştır. 519b'de gene «vardığında» zevksizliği, gene «İndia» şeklinde majüsküle nokta koymak yanlışlığı tekrarlanmış. «Kürre» (520b) değil, şedde'siz «küre» dir. «Bahis» (522 b) değil «bâhis», «garbi» (522b) değil «garbî» dir. Türkçe'de «Cidda» (528b) değil «Cidde» denir. «Dimaşk» (528b) denmez, «Şam» denir. Danimarka'nın taht şehri bakınız iki ayrı yerde nasıl iki ayrı imlâ ile yazılmış: Kopenhagen (530a), Kopenhag (516 a). İkincisi doğru ve Türkçe, birincisi yanlış ve Almanca'dır (Danca: Koebenhavn). «Golon» (530b) değil «Colon», «birli» (530 b) değil «bir» dir. «Orient» değil (538a), «Orientalistes» dir. «526?» yılının karşılığı «1136» (540a) değil, «1132?» dir. Türkçe'de malûm hükümdara «Akbar» değil (540b), «Ekber», «Hüseyn-i Baykara» (540b, 541b) değil, «Hüseyin Baykara» denir.

Halk şiirine «millî» demek, yanlış anlaşılabilir (541a). Klasik şiir ve tekke şiiri gayrı millî midir? Böyle tâbirler uydurmaktan, uydurulmuşsa tekrarlamaktan kaçınılmalıdır. N. M. Çetin, bir Arab edebiyatı mütehassısıdır. Hiç kendisine Türk edebiyatı üzerinde yazı yazdırılır mı? Yazdırılırsa böyle olur. Türk şiirinin gelişmesini komik bir şekilde hulâsa etmiş, Nef'î gibi bir ismi unutmuştur. «Selef» kelimesi (541b) herhalde «halef» olacaktır. «Durrâî» (543a) değil «Dürrânî» dir. **Şikârpûr** maddesinde, bu şehrin nüfusuna ait tek kayıt yoktur. Bu ne biçim ansiklopedi maddesidir? Şehrin hangi devlette olduğu da, bugün Pâkistan'da mı, Hindistan'da mı kaldığı bilinmediği için, yazılmamıştır.

Fransızca edat «â» (547a) değil, «à» dır. 549a'da (st. 21) **Tasvîr-i Efkâr**'ın numarası unutulmuştur. Bir yerde «Fuad», bir yerde yanlış olarak «Fuat» yazılmıştır (550b). Devamlı olarak «Şehzâde Murad» (550a, b) geçmektedir. Türkçe'de ve Osmanlı tarihinde ancak «Veliahd Murad Efendi» denir. «Poémes» de (556a) yine yanlış aksan serpiştirilmiştir. Recâi-zâde ile Şinâsî arasında «iki nesil» (556a) farkı olamaz. Doğumları arasında en çok 23 yıl fark olduğu için, aralarında «bir nesil» bile yoktur. «Vekâyî» de (556b) a'nın üzerine aksan konulamaz, çünkü daha önceki k'yi inceltir, kef yapar. «1895» (557b), «1865» olacaktır. **Şinâsî** maddesinde pek çok tafsilâta girişilebildiği halde, bu zâtın ailesi ve çocukları hakkında tek kelime bulamıyoruz. «Ay istory» (560a) değil, «A History» dir. İngilizce'yi bu kadar rezil etmiye kimsenin hakkı olmamak icab eder. Türkçe'de «I. ekim» (560a) diye bir ay yoktur; ancak «I. teşrin» olabilir.

Bahsettiğimiz ansiklopedi, çocuk ansiklopedisi değil, **İslâm Ansiklopedisi**'dir. Türk ilminin haysiyeti üzerinde ilgililerin dikkatini çekiyoruz. Zira bu ansiklopedi, bir yıl önce bu ekibin eline bir ölüm ve bir istifa yüzünden tesadüfî olarak geçmeden evvel, iyi yönetiliyordu. Milletlerarası şöhreti bile vardı. Bugünkü yöneticilerin bilgi, kabiliyet ve dikkatiyle, böyle bir ihtisas eseri değil, popüler bir kitap bile neşredilemez.

Alp Arslan Zamanı Saray Hayatı

Prof. Dr. Mehmet Altay KÖYMEN, **Alp-Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı,** Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, 100 sayfa.

Prof. Köymen, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde Umumî Türk Tarihi Kürsüsü'ndedir. Bilhassa bir Selçuklu tarih ve medeniyeti mütehassısı sıfatıyle tanınmıştır. Yukarıda başlığı verilen küçük eseri, Fakülte'nin **Tarih Araştırmaları Dergisi**'nin son nüshasından ayrı basımdır. Müellifin **Alp - Arslan ve Zamanı** adıyle yayınlıyacağı kitabın bir bahsini teşkil etmektedir.

Fuad Köprülü'nün talebesi ve muakkıbı olan Prof. Köymen, Batı ve Doğu dillerine vukufu, sahası üzerinde yazılmış Arabça, Farsça ve Türkçe kaynakları tefsir etme kabiliyeti ve bu hususlaki orijinal görüşleri ile ün yapmış çok değerli bir bilgindir. 4 yıl önce bu sütunlarda Selçuklu tarihi üzerinde gene çok dikkate değer bir kitabını tanıtmıştım.

Prof. Köymen, daha çok siyasi tarihin akışı üzerinde durmakla beraber, müesseseler tarihini de paralel olarak yürütmeyi ihmal etmemiştir. Selçuklu tarihi gibi mühim olduğu nisbette incelenmemiş, birçok kaynağı daha basılmamış bir sahada bu işi yapmanın ehemmiyeti aşikârdır.

Elimizde değil Büyük Selçuklular'a, Anadolu Selçukluları'na dair bile etraflı, büyük bir eser yoktur. Prof. Turan, Prof. Köymen ve Prof. Kafesoğlu, bu büyük tarih bahsini parça parça işlemişlerdir. Fakat umumî bir senteze gidilmemiştir. Belki bu eksiklik, son zamanlara kadar âdeta meçhul kalan bir tarih parçası için tabiîdir. Fakat Osmanlı tarihini, Selçuklu tarihini bilmeden anlamıya imkân yoktur. Anadolu Selçukluları bahsi de, Türkiye tarihinin ilk safhasını teşkil etmektedir. Tabiatiyle Büyük Selçuklular'ı bilmeden Anadolu Selçukluları'nı ve Türkiye devletinin kuruluşunu anlamak da mümkün değildir. Bundan dolayı, Selçuklu tarihi, yalnız ihtisas tarihçiliğimiz için değil, millî kültürümüz ve aydınlarımız için de hızla araştırılmak icab ediyor. Hiç olmazsa Anadolu Selçukluları üzerinde elimizde iyi yazılmış bir monografi olsaydı, birçok ihtiyacı karşılıyabilirdi.

Prof. Köymen'in bir umumî Selçuklu tarihi sentezine doğru gittiği anlaşılmaktadır. Sultan Sencer hakkındaki büyük monografisinden sonra Alp-Arslan hakkında da bir monografi hazırladığını öğreniyoruz. Ikisinin arasındaki Sultan Melik-Şâh safhasını, Prof. Kafesoğlu yazmıştır. Prof. Turan'ın da Anadolu Selçuklu sultanlarının çoğu hakkında monografı büyüklüğünde makaleleri vardır. Fakat bunlar, mütehassıs tarihçiye hitap eden eserlerdir. Milli Eğitim Bakanlığı, bu üç mütehassıstan birine, Selçuklu tarihi, yahut yalnız Anadolu Selçukluları tarihi üzerinde bir elkitabı ısmarlar ve bunu **Bin Temel Eser'e** alırsa, millî kültürümüzdeki bir boşluk dolacaktır.

Prof. Köymen'in son eseriyle, Sultan Alp-Arslan zamanı (1063 - 1072) Büyük Türk Hâkanlığı'nın saray teşkilâtı ve hayatı hakkında, eldeki kaynakların verebildikleri bilgileri bir araya getirilmiş ve çok güzel bir şekilde tefsir edilmiş bir halde okuyabiliyoruz.

Doç. Dr. Hıkmet TANYU, **Türkler'de Taşla İlgili İnançlar,** Ankara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Yayınları: LXXXI, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, 290 + XII sayfa, 18 TL.

Hikmet Tanyu'nun son kitabı, gene çok orijinal ve pek az işlenmiş bir mevzuu ele alıyor: Türk kavimlerinde, geçmişte ve bugün «taş» la ilgili inançları inceliyor. Bu inançlar, bütün Anadolu sathında da tetkik edilmiş. Ayrı ayrı her vilâyetimizde toplanan bilgiler sıralanmış. Zengin şekilde dipnotları ile değerlendirilmiş, geniş malzeme ve etraflı bibliyografyaya dayanan, büyük ilmî kıymeti olan bir eser.

Dr. Hüseyin DAĞTEKİN, **Türk Devrim Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat Hareketleri ve Büyük Devletler,** cilt: I, Istanbul, 1969, İskender Matbaası, Yüksek Tekniker Okulu Talebe Cemiyeti yayını, 256 + XII sayfa, 15 TL.

Bilhassa askerî, stratejik tarihimiz ve tarihî coğrafyamız üzerinde çok değerli araştırmaları ile tanıdığımız Dr. Hüseyin Dağtekin'in elimizdeki kitabı, verdiği devrim tarihi notlarının ilk cildidir. Bu dersi evvelce Ankara'da Yüksek Öğretmen Okulu'nda okutan yazar, şimdi Maçka Yüksek Tekniker Okulu'nda tedris etmektedir. Kitabın en güzel hususiyeti, son devir Türk tarihini, dünya tarihi çerçevesinde mütalaa etmesi ve diğer devletlerle beraber mukayeseli şekilde yürütmesidir. Bu husus, gençlerimiz ve aydınlarımız için çok istifadelidir. Değerli ve orijinal eserinde müellif, devirlerin karakteristik noktalarını yakalıyabilmiş ve izah edebilmiştir.

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

N. Can Kayam (Fatih — İstanbul)

Hoşunuza gitmiyen sorulara hemen «ihtisas sahamız dışında» deyip cevap vermiyorsunuz. Hal böyle iken' istediğiniz makale ve hatıraları tercüme edip basıyorsunuz. Daha aktüel olan, bugünün dünyasını ilgilendiren savaşlardan hiç bahsetmiyorsunuz. Henüz tenkid kavramını anlamaktan uzaksınız. «Hunkâr» ve «Akıbet» gibi yanlış imlâlar kullanıyorsunuz.

Sayın okuyucumuz, sizin heyecanlı, çabuk karar veren, Türkiye'de şahsen istemediğiniz fikirlere tercüman olan yayınların yapılmasından sinirlenen bir zât olduğunuzu, şahsınıza karşı en küçük bir saygısızlık hissi duymaksızın, beyân edersek, bilmem gücenir misiniz? Bu sütunlar 4 küsur yıldan beri muntazaman devam ediyor. Her sayıda 2 ilâ 4 sayfa tutan cevaplarımız yer alıyor. Hiç bir mektubu cevapsız bırakmadık (cevap istemiyenler hariç). Yalnız bir tek mektuba «ihtisasımız dışında» diye cevap vermedik. Bu mektup, bizden namazın çeşitli mezheplerdeki nüanslarına dair tafsilât isteyen bir okuyucumuza aitti. Din mecmuası olmadığımızı, bu husus, bizden çok salâhiyetli kimseler tarafından cevaplandırılabileceği için «ihtisas sahamızın dışında» dedik. İfadenizden, sizin bu mektubu bir soleu mektubu sandığınız anlaşılıyor. Bu da, peşin ve şahsî hükümlerin insanları ne kadar yanıltabileceğini gösterir. *Tarih Postası*, mevzuu sarih olan bir sütundur. Tarihe ve tarihi ilgilendiren kültür sorularına cevap verir. Dergimizin en çok okunan sütunudur. Mevzuumuzu ilgilendirmiyen, bilmediğimiz ve anlamadığımız sorulara cevap vermiyeceğimiz tabiîdir.

İstediğimiz makale ve hâtıraları tercüme ettirdiğimizi yanlışyorsunuz. Son sayımızda başlıyan General Catroux'nun antikomünist hâtıralarını ima ettiğiniz açıktır. Çünkü mektubunuzun bir yerinde, bu generalin hukuk müşaviri olan «Charpantier»nin «Carpantier» olması icab ettiğini söylüyorsunuz. Hiç bahsetmediğimiz, fakat size göre bahsetmemiz icab eden «aktüel savaş»ın da Viet-Nam Savaşı olduğu aşikârdır. Niçin açıkça konuşmuyor, kanaatlerinizi açıkça ifade etmiyorsunuz? Bir gün Viet - Nam'dan bahsedersek, o zaman bize çok fazla kızacaksınız. Çünkü sizin anladığınız tarzda bahsetmemize imkân yoktur.

Tenkidlerinize gelince, «hunkâr» imlâsı «hünkâr»dan daha doğrudur. Çünkü bu kelimedeki «h», eski harflerdeki üç «h»nın en sert olanıdır, «hı» dır ve Almanca «ch», İspanyolca «j»ye tekabül eder. «Akıbet»te a'ya aksan koymadığımızı tenkid ediyorsunuz. Aksanlı olarak daha doğru olduğunda haklısınız. Fakat Dil Kurumu'nun *Sözlük*'ünü kullanıyoruz (özel isimler ve ıstılahlar ve tâbirler dışında); orada aksansızdır. Kurum'a mektup yazarak sebebini sorabilirsiniz. Tek haklı tenkidiniz, astronot «Anders»in adını, diğer astronom arkadaşının küçük adıyle karıştırıp «Frank Anders» olarak yazmamızdır (bu astronotun küçük adı «William» imiş). Özür dileriz, mâzur görünüz. Büyük gündelik gazetelerimize göz gezdirip bu gibi yanılmalarımızın onların yanında ne kadar ehemmiyetsiz kaldığını takdir buyurunuz.

İhsan Sazal (Manchester — İngiltere)

The Sunday Times'ın 19 ocak 1969 sayısında çıkan, Barbaros'a ait uydurmalarla dolu bir yazıyı kesip gönderiyorum. Bu yazı, yeni çıkan, Raymond Mortimer'in The Sultan's Admiral, The Life of Barbaroesa *adlı kitabının tanıtılması maksadıyle yazılmıştır. «Batı», «Türk»ün karşısında aynı inatçı tutumunu devam ettiriyor. Bu gazeteye bir tavzih mektubu gönderemez misiniz?*

Batı'da ve Türkiye'de tarih namına her gün bir sürü saçma sapan şeyler yazılıyor. Hangi birini tavzih edelim?

Güven İçpınarcıoğlu (Bostanlı — İzmir)

Türk Tarih Kurumu'ndan aldığım Amasra hakkında bilgi veren bir mektubu icabında faydalanmanız için takdim ediyorum.

Teşekkür ederiz.

Turgut İlhan (Samağır - Bünyan — Kayseri)

Vişgrad'daki Müslümanlar, Türk müdür? Yavuz'un madalyonunun menşei nedir?

Yugoslavya'da Vişgrad'da son zamanlara kadar bir Türk azınlığı vardı. Şimdi Müslüman nüfusu Boşnaklar teşkil ediyor. Oradaki Türkler, vaktiyle, bilhassa XV - XVI. asırlarda Anadolu'dan gelerek yerleşmiş Türkler'dir. Boşnaklar, Müslüman olmakla beraber, Türkçe konuşmamışlar, kendi dillerini bugüne kadar muhafaza etmişlerdir. Drina köprüsü hâlâ durmaktadır. — «Yavuz'un madalyonu» derken neyi kasdettiğinizi anlamadık. Fâtih gibi Yavuz adına basılmış madalyon yoktur. Resimlerde görülen göğsündeki mücevheri söylüyorsanız, bu madalyon değil, bir çeşit kolyedir. Eskiden «tavk» ve «gerdanlık» derlerdi.

İkbal Uğur (Ankara)

Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî ne zaman Konya'ya geldi ve ne zaman öldü? Kayseri kalesi kimin eseridir?

Seyyid Burhâneddin 1232'de Konya'ya geldi ve 1240'ta aynı yerde öldü. — Kayseri kalesini Bizanslılar yapmışlar, fakat zamanla yıkılmıştır. Bugünkü içkale bir Anadolu Selçuklu eseridir. Osmanlı çağında yenilenmiştir.

Hüseyin Düfger (İzmir)

Asurlular hangi kavimlerden meydana gelmiştir? En büyük kralları kimlerdir? Bu krallar hangi tarihte saltanat sürmüşlerdir? Kimlerle, hangi tarihlerde savaşmışlardır? Hangi devletleri yıkmışlar, saltanatları nasıl son bulmuştur? Asurlular'ın odları, kanunları, tanrıları, deniz kuvvetleri, nüfusları, yazıları, kütüphaneleri, sanatları nasıldır? Bugün Asurlular devrinden hangi eserler, hangi yıkıntılar ve şehirler kalmıştır? Asurlular'ın çağdaş medeniyetimize tesirleri nedir?

9. sınıf talebesi olan sevgili okuyucumuz. Şimdi biz bu sorularınıza nasıl karşılık verelim? Her birini birkaç cümleyle izaha kalksak sayfalar doldurur. Bu sütunlarda, cevabı kısaca mümkün olabilen şeylere karşılık veriyoruz. Siz bizden uzunca bir makale, hattâ kitap istiyorsunuz. Şemseddin Günaltay, Türk Tarih Kurumu yayınları arasında *Yakın Şark* başlığı altında birkaç cilt neşretmiştir. O ciltlerden birinde Asurlular bahsi vardır. Sizi tatmin eder sanıyoruz. Satın alabilir veya umumi bir kütüphanede bulabilirsiniz.

Bekir Harmancı (Çobanlar, Nazilli — Aydın)

Yüzbaşılıklar'ın hepsi vatan haini mi idi?

Hayır. İçlerinde hâdiselerin akışıyla Milli Mücadele'ye karşı bir tutum içinde olanlar, aldıkları emirleri tatbik etmekten başka bir şey yapamıyanlar, hattâ mâsum bulundukları gerçekleşenler de vardır. Tabiî gerçek vatan hainleri de çoktur. Bilhassa Refik Hâlid Karay gibi büyük bir edîbin ve Rızâ Tevfik Bölükbaşı gibi büyük bir şairin bu listede bulunması, bu zatların siyasî hataları olsa bile, Türk umumî efkârını incitmişti. Atatürk bu ikisini affetmek istiyordu; fakat çevresindekiler mâni oldular. 1939'da affedilip yurda döndüler.

Emekli Albay, Ressam Salim Pertev Boyar (Kadıköy — Istanbul)

Hayat Tarih Mecmuası'nın 12'nci sayısında, hakkında bir yazı yayınlanan Torpidocu İdris Bey benim babamdır.

Tafsilâtıyle izah ettiğiniz torpido vakası, bizim daha pek küçük yaşlarda iken hayalimizde yer etmiş bir olaydır. Babam İşkodra'dan gelerek Istanbul'da tahsil görmüş ve bahriyeye intisap etmiştir. Istanbul'da evlenmiş ve 6 çocuğu olmuştur. Ablam Rahime Hanım 60, ağabeyim Dz. Gv. Kd. Yzb. Tophaneli Selâhaddin Bey 58 ve Doktor İbrahim Bey 35 yaşlarında vefat etmişlerdir. Şimdi ablam Mihriban Pamir 75, ben Emekli Albay Ressam Pertev Boyar 70 ve kızkardeşim Semahat Taray 55 yaşlarında hayattayız.

Babam, 1912'de Cihangir'deki evinde 60 yaşlarında vefat etti. Portresi bendedir. O zaman rütbesi Kaymakam = Yarbay idi (yüzbaşılıkta kalmamıştır).

Torpitonun aletlerini kemali itina ile birer birer sökmeden (ata biner gibi) üstüne çıkıp yerleşen babamız, havaya uçmayı da göze aldığını güle güle anlatırdı.

Babam, uzun zaman bahriye mektebinde torpido hocalığı yapmıştır. Derslerde anlattığı tatlı hikâye ve yaptığı esprileri ile kendisini muhitine çok sevdirmiş olduğunu ölüp giden pek çok talebelerinden ve halen hayatta kalmış 85'lik birkaç talebesinden dinlemekteyiz.

Bu önemli vakayı tafsilâtıyle Türk milletinin ibret ve takdir nazarlarına serdiğiniz için size minnettarız.

Burak Yücel (Levent — İstanbul)

Yeni dil akımını körü körüne destekliyenlerden değilim. Fakat kullandığınız bazı kelimeler bana ağır ve eskimiş gibi geliyor.

Misal aldığınız kelimeler, eski metinlerde kullanılmıştır. *Hayat Tarih Mecmuası*'nın bir tarih dergisi olduğunu, vesika ve eski metin verdiğini, bunların ruhunu muhafaza etmek için bazı eskimiş kelime ve ifade tarzlarını tabiatiyle kullandığını, birçok tanınmış yazarın üslûbunu bozamıyacağımızı takdir ediniz.

Musa Ateş (Göle — Kars)

Haftanın günlerine verilen isimlerin menşe ve mânası hakkında kısa bilgi verir misiniz?

Bugün kullandığımız gün isimleri, son birkaç asır içinde takarrür etmiştir. Bir kısmı Arapça'dan gelmiştir: cuma (aslı: cum'a) gibi. Bir kısmı Farsça'dır: çarşamba, perşembe gibi (asılları: çehâr-şenbe, penç-şenbe). Bazıları Türkçe'leşmiştir: cumartesi, pazartesi gibi. Klasik Osmanlı metinlerinde daha çok gün isimleri Arapça'ları ile geçerdi: yevmu'l-cum'a, yevmu'l-erba'a gibi. Gün isimlerinin dilimizdeki tarihî gelişmesi araştırılmamıştır.

Herman Dümencioğlu (Rumelihisarı — İstanbul)

Kürtler hakkında kısa bilgi verir misiniz?

Kürtler, Güneydoğu Anadolu'da, Batı İran'da (Ardelân = Kürdistân, Kirmân-Şâh ve Lûristan eyaletlerinde), Kuzey Irak'ta (Süleymâniye ve Hânikıyn sancaklarında) yaşıyan bir Hind-Avrupa (Ârî) kavmidir. Dilleri Farsça ile akrabadır. Dünyada Kürtçe konuşanların sayısı 3 milyon kadardır.

Mümtaz Ali Esentepe (Kavaklıdere — Ankara)

Bu sütunlarda çıkan bir cevapta geçen yıl ölen hava tümgenerali Şefik Çakmak'ı, Mareşal Fevzi Çakmak'ın oğlu olarak yazmışsınız. Soyadı sizi yanıltmıştır. Oğlu değil, mânevî evlâdı ve damadı idi. Sonra da Mareşal'in kızından ayrılmıştı.

Verdiğiniz bilgiye teşekkür ederiz. Esasen bu konuda birkaç mektup daha aldık.

Hüseyin Gökdemir (Beykoz — İstanbul)

Bir yerde Ebû-Hanîfe'nin «Alevîler'e taraftarlık ettiğini» okudum. Ebû-Hanîfe nasıl Alevî olabilir?

Siz «Alevî» kelimesini bugünkü mânasına almışsınız. O zaman, Ali Evlâdı'nın hilâfet tahtına geçmesine taraftar olanlara «Alevî» deniyordu ve bunların çoğu, Ebû-Hanîfe gibi Sünnî idi. Emevî hanedanı henüz yıkılmış, Abbâsiler iktidara gelmişti. Fakat Emeviler'in yıkılmasında Alevî hanedanının da Abbâsiler derecesinde emeği geçtiği için, meşrû hilâfet hanedanı üzerinde siyasî görüşler ayrılıyordu. Yoksa Ebû-Hanîfe gibi en büyük Sünnî mezhebin kurucusunun tabiatiyle hiç bir Şiî temayülü olmamıştır.

Recep Keçeci (Enns — Avusturya)

Dâmâd Ferid Paşa, ne sebeple Fransa'da öldü? Vahideddin Paşa niçin Nâmık Kemal'i Fransa'ya sürgün etti?

Dâmâd Ferid Paşa, Milli Mücadele'nin zaferi üzerine Fransa'ya kaçmış ve orada ölmüştür. — Nâmık Kemal'i Fransa'ya süren bir «Vahideddin Paşa» yoktur. Nâmık Kemal, Erzurum vali muavinliğini kabûl etmediği için, Kıbrıs mutasarrıflığına tâyin edilen arkadaşı Ziyâ Bey (Paşa) ile beraber, hükümetten gizlice Fransa'ya gitmiştir. Orada Âlî Paşa hükümeti ile daha serbestçe mücadele edebileceğini sanıyordu.

Ahmet Cebeci (Ankara)

Gazi Eğitim E[illegible]tüsü'nde okuyorum. Bulgaristan Türkleri hakkında bir kitap hazırlıyorum. Hangi eserlerden faydalanabilirim?

Her halde Tayyib Gökbilgin'in *Edirne ve Paşa Livâsı*, *Rumeli'de Evlâd-ı Fâtihân* adlı eserlerini ve Bilâl Şimşir'in geçen yıl Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü'nce yayınlanan büyük kitabını gördünüz. Bu kitaplarda ve *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerinde, *Türkiye Tarihi*'nde, etraflı bibliyografya bulabilirsiniz. Hususî cevap veremediğimiz için özür dileriz.

İlhan Çeneli (Hayrabolu — Tekirdağ)

Millî ve tarihî kültür eserlerimizin, klasiklerimizin yayınlanmasını dört gözle bekliyoruz. Bu işi hangi müessese yapacak?

İkinci Beş Yıllık Plan gereğince, *Bin Temel Eser* adı altında 5 yıl içinde Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1.000 kültür kitabı yayınlanacak ve birçok klasiğimizi de içine alacaktır. Planın emrettiği bu büyük hamle gerçekleşirse, büyük ölçüde bir millî kültür kalkınmasına adım atmış oluruz. — Bahsettiğiniz *Fundamenta*'yı Edebiyat Fakültesi veya Türkiyat Enstitüsü kütüphanelerinde okuyabilir ve isterseniz bir kitapçıya ısmarlayıp kendiniz için de getirebilirsiniz. Fakat fiyatı bir talebe için çok fazladır.

Subhatu'l-Ahbâr

(Haberler Tesbihi)

Aslı Avusturya Millî Kütüphanesinde bulunan 17. yüzyıla ait, şecere tarzında yazılmış ve Âdem ile Havvâ'dan başlayarak bütün Peygamberler ve hükümdarlar dahil Osmanlı Padişahlarından IV. Mehmed'e kadar 102 minyatürden mürekkep Tükiyede şimdiye kadar görülmemiş nefis bir cihan tarihinin tıpkıbaskısı.

Bütün Kitapçılarda Bulunur. Fiatı 150 lira

Tevzi yeri : Bateş Baylilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul